

**ET LITTERATURSTUDIE OM MOBBING OG
KJØNNSFORSKJELLER**

HVA VET VI OM MOBBING OG KJØNNSFORSKJELLER?

CIGDEM NARIN

Masteroppgave i pedagogikk

Vår 2007

Pedagogisk forskningsinstitutt, Utdanningsvitenskapelig fakultet

UNIVERSITETET I OSLO

SAMMENDRAG AV MASTEROPPGAVEN I PEDAGOGIKK

TITTEL: ”ET LITTERATURSTUDIE OM MOBBING OG KJØNNSFORSKJELLER”

Hva vet vi om mobbing og kjønnsforskjeller?

AV: Cigdem Narin

EKSAMEN: Masteroppgave i Pedagogikk

SEMESTER: Vår 2007

STIKKORD:

Pedagogisk psykologi, kjønnsforskjeller hos mobbere og mobbeofre, intervensjon

1. PROBLEMOMRÅDE:

Mobbing hos barn og unge har lenge vært et omdiskutert fenomen, både i norden og internasjonalt. Mobbing som et samfunnsproblem fremdeles er i medias søkelys, noe som er en indikasjon på at fenomenet ikke vil forsvinne med det første. Fokuset for denne oppgaven er den mobbing som forekommer blant barn og unge. Mange skoler opplever den stadig økende mobbeproblematikken som en stor utfordring. Med bakgrunn i dette hadde regjeringen Bondevik som målsetting å arbeide for en nulltoleransepolitikk i forhold til den mobbing som forekommer i skoler rundt om i landet. Samarbeidet med ulike aktører resulterte i et manifest mot mobbing.

Hva ligger så i begrepet mobbing? I litteraturen foreligger det ulike beskrivelser av begrepet. Enkelte forskere definerer mobbing som et gruppefenomen, der flere er sammen om å mobbe en, mens andre betrakter mobbing som enten et individuelt fenomen eller et gruppefenomen. Det vil si at en eller flere er delaktige enten som mobbere eller ofre. Det de fleste definisjoner i sin helhet har til felles er en beskrivelse av en negativ handling rettet mot en eller flere andre personer over en lengre tidsperiode.

Kjønnsforskjeller i mobbeatferd er et sentral innfallsvinkel i denne fremstillingen. Med støtte i undersøkelser både i grunnskolen og videregående skole er målet først og fremst å redegjøre for forekomsten av mobbing, og deretter synliggjøre eventuelle kjønnsforskjeller i forekomst. Dessuten blir kjennetegnet på mobbere og ofre, holdningene til disse, negative og- eller positive selvfølelsen disse utvikler, samt de reaksjoner på og helsemessige konsekvensene av mobbing drøftet med bakgrunn i forskjell blant kjønn. Det å iverksette ulike pedagogiske tiltak med den hensikt å ansvarliggjøre og bevisstgjøre mobbere, og skjerme om og styrke ofre er også av betydning i denne oppgaven. I lys av disse momenter er min problemstilling som følger: "Hva vet vi om mobbing og kjønnsforskjeller?"

2. METODE:

Opgavens problemstilling belyses gjennom et litterært teorigenstand. Jeg har tatt utgangspunkt i eksisterende litteratur på mobbing og anerkjente internasjonale og nordiske forskeres teori og empiri. Disse har blitt funnet gjennom søk på stikkordene mobbing og kjønnsforskjeller, samt forebyggende tiltak i databasene på bibsys.

3. KILDEBRUK:

Vurderingene i oppgaven bygger i hovedsak både på primær og sekundær kilder. Fremstillingen støtter seg på litteratur skrevet av anerkjente mobbeforskere som blant annet Dag Olweus "Mobbing i skolen: hva vi vet og hva vi kan gjøre", Paul Greiff "Mobbing, selvoppfatning og psykisk helse: teoretisk gjennomgang og resultater fra en undersøkelse i Namdalen blant elever i sjette og niende klasse høsten 2002", Erling Roland "Pluss 70% mobbing. Andre hovedkilder for oppgaven er med på å belyse mobbere og ofres selvfølelse, mens andre igjen fokuserer på forebyggende tiltak for ofre og mot mobbere. Christina Salmivallis "Not only bullies and victims: participation in harassment in school classes: some social and personality factors",

Richard J Hazlers ” Breaking the cycle of violence: interventions for bullying and victimization” kan nevnes som andre sentrale kilder. Fremstillingen er i hovedsak basert på psykologiske og pedagogiske fagbøker om mobbing, dokumenter fra Norsk skoleblad og Utdanning, samt diverse artikler fra nettet.

4. HOVEDKONKLUSJONER:

Sammenhengen mellom mobbing og kjønn blir forsøkt besvart ved å drøfte ulike momenter som synes å være av betydning for denne oppgaven. Forskningen er relativ tydelig når det gjelder hvilke mobbeformer som foretrekkes av kjønnene. Gutter generelt bruker direkte fysiske metoder overfor ofre mens jenter til forskjell fra gutters synlige mobbeatferd tar i bruk indirekte skjulte former for mobbing. Simmons (2002) har pekt på at rapporterte kjønnsforskjeller i mobbeform kan være en sosial konstruksjon og et uttrykk for voksne og- eller samfunnets behov for å sortere eller definere hva som er særegent for mobbere av begge kjønn. På tross av klare ulikheter i mobbeatferd synes begge kjønn å ha adoptert visse trekk ved hverandres atferd. Det er grunn til å etterspørre grundigere forskning på jenters aggressivitet da det (så vidt jeg er kjent med) foreligger mangelfulle resultater på eventuelle avvik.

Videre blir resultater fra fem ulike empiriske studier forsøkt belyst og diskutert. Tre av undersøkelsene er med på å kartlegge noen forekomsttall fra grunnskolen mens to av undersøkelsene har som mål å avdekke prosentandelen av mobbere og ofre i den videregående skole. På tross av begrensede forskningsresultater i den videregående skole, kan en ved å betrakte resultater fra grunnskolen og den videregående skole, konkludere med at det foreligger varierende resultater både med hensyn til trinn, kjønn og hyppighet av mobbing. Visse studier understreker en nedgang i mobbing hos begge kjønn fra barnetrinnet til høyere trinn, mens funn fra andre studier peker på en økning. Samtidig kan det fastslås at det også er stor konsensus om de ulikheter som finnes mellom kjønn. Hovedtendensen er at undersøkelser der begge kjønn er representert peker i retning av at gutter generelt til forskjell fra jenter, oftere er delaktig i mobbing, både som mobbere og ofre. Barn og unge som mobber har i likhet med mobbeofre enkelte særegne trekk. Mobbere karakteriseres som aggressive, fysisk sterke gutter/ jenter med varierende mellommenneskelige evner, intelligens og selvfølelse. Ofre generelt har lav selvfølelse, liten tiltro til egne evner, er urolige, lite populære, har få venner og mestrer ikke å stå imot mobberen.

En kombinasjon av personlighetsstil og miljømessige komponenter synes å være en forklaring på hvorfor disse barn har de rollene de har. De holdninger mobbere og ofre møter hos jevnaldrende gutter og jenter viser seg å være like, begge kjønn har en negativ innstilling til mobbing. Samtidig har jenter i større grad enn gutter større sympati for ofre, og har begrenset toleranse overfor mobbere.

Forskning peker i retning av at jenter og gutter som regelmessig blir utsatt for mobbing som oftest benytter seg av likegyldighet som reaksjon mot mobbing. Hjelpeløshet og motangrep tolkes som enten passiv eller defensiv i sin form, benyttes i mindre grad enn likegyldighet og er lite konstruktiv. Mobbeofre av begge kjønn har uavhengig av responsform både psykologiske og fysiologiske plager. Jenteofre ble rapportert å ha flere og alvorligere helseproblemer enn gutteofre, men årsaken til dette funn er uvisst. En sammensetning av blant annet lav selvfølelse, angst og frykt, samt visse personlighetstrekk regnes å være de mest synligste årsaker til disse barns dårligere helse. Mobbere i lik grad med ofre også har fysiske og psykiske plager, men årsaken til dette også viser seg å være avhengig av flere faktorer. Oppsummert tyder resultatene på at det foreligger visse klare forskjeller hos gutter og jenter som mobber og blir utsatt for trakassering. Samtidig synes ikke forskning rundt mobbing og kjønn å være prioritert i den grad det er ønskelig, og det er grunn til å etterspørre mer forskning på området.

Forebyggende tiltak rettet overfor barn og unge som er involvert i mobbing, enten som mobbere eller ofre bør i følge forskere starte med at skolen satser på en nulltoleransepolitikk mot mobbing. En skole bør fremme trygghet, øke elevenes sosiale kompetanse, være handlekraftig og legge sanksjoner overfor elever som ikke klarer å innordne seg etter bestemte regler og normer. Forskere også synes å presisere at mobbeprogrammer bør ta i betraktning de kjønnsforskjeller som er avdekket. For at det forebyggende arbeidet skal være suksessfull bør skoler legge til rette for et godt samarbeid med foreldre og medelever.

FORORD

Det å skrive en masteroppgave om et emne jeg selv har valgt har både vært engasjerende og svært lærerikt, samtidig som det har vært et altoppslukende prosjekt som ingen ende så ut til å ville ta.

Å sette seg inn i et stort og komplekst forskningsområde er krevende på mange måter, men på veien til sluttproduktet har jeg innsett verdien av å ha en stå på-vilje, tålmodighet og det å være i stand til å disiplinere seg selv. Jeg må imidlertid innrømme at til tider har jeg følt stor frustrasjon, en følelse av utilstrekkelighet og tvilt på om jeg ville nå det målet jeg hadde satt for meg. I slike øyeblikk har det vært en trøst å ha en veileder som har vært svært behjelpelig og gitt konkrete tips og råd til forbedring med hensyn til innhold og form så jeg takker Thor Arnfinn Kleven.

I tillegg vil jeg rette en takk til Sidsel Therese Natland fra Institutt for kulturstudier og kunsthistorie for å ha tatt seg tid til å gi meg noen tips om litteratur på jenters usynlige mobbing. Jeg ønsker også å si en takk til ansatte ved Universitetsbiblioteket som har hjulpet meg med litteratursøk. Ikke minst vil jeg takke mine medstudenter på master i PPR for faglig og sosialt fellesskap. Til slutt skylder jeg min fantastiske og omtensomme familie en stor takk for deres eviglange støtte og positive holdning gjennom studietiden, noe som har gitt meg styrke og motivasjon til å fullføre min utdanning. Tusen takk!

Cigdem Narin

15 Mars

INNHOLDSFORTEGNELSE

1.0 INNLEDNING	s 10
1.1 Temaets aktualitet	s 11
1.2 Presentasjon av problemstillingen og dens avgrensning	s 11
1.3 Valg av metode	s 12
1.4 Oppgavens disposisjon	s 13
2.0 MOBEBEGREPET	s 15
2.1 Mobbebegrepets utvikling	s 15
2.2 Ulike former for mobbing	s 16
2.2.1 Inndeling av mobbingens former	s 17
2.2.2 Kjønn og mobbing	s 18
2.3 Oppsummering	s 19
2.4 Definisjoner av mobbing	s 19
2.4.1 Mobbing: et gruppefenomen	s 20
2.4.2 Mobbing: et individuelt og/eller gruppefenomen	s 20
2.5 Fordeler og ulemper ved merkelapping	s 22
2.5.1 Fordeler ved kategorisering	s 22
2.5.2 Ulemper ved kategorisering	s 22
3.0 FOREKOMST AV MOBBING	s 24
3.1 Undersøkelser i grunnskolen	s 24
3.1.1 Resultater for barnetrinnet	s 26
3.1.2 Resultater for ungdomstrinnet	s 28
3.2 Oppsummering	s 29
3.3 Undersøkelser i videregående skole	s 33
3.4 Oppsummering	s 34

4.0 KJENNETEGN PÅ MOBBERE OG OFRE	s 36
4.1 Mobbere	s 36
4.2 Oppsummering	s 42
4.3 Mobbeofre	s 43
4.4 Oppsummering	s 47
5.0 HOLDNINGER	s 49
5.1 Holdninger hos tilskuere	s 49
5.1.1 Kjønn og holdninger til ofre	s 49
5.1.2 Kjønn og holdninger til mobbere	s 51
5.2 Oppsummering	s 52
6.0 SELVFØLELSE - EGOBILDE	s 53
6.1 Resultater for mobbere	s 54
6.1.1 Kjønn og selvfølelse	s 55
6.1.2 Kjønn og dimensjonene	s 56
6.2 Resultater for mobbeofre	s 58
6.2.1 Kjønn og selvfølelse	s 58
6.2.2 Kjønn og dimensjonene	s 59
6.3 Oppsummering	s 60
7.0 REAKSJONER PÅ OG HELSEVIRKNINGER AV MOBBING	s 64
7.1 Reaksjoner på mobbing	s 64
7.1.1 Kjønn og responstype	s 66
7.2 Oppsummering	s 67
7.3 Kjønn og mobbingens helsemessige konsekvenser	s 68

7.3.1	Psykologiske konsekvenser av mobbing hos ofre	s 68
7.3.2	Psykologiske konsekvenser av mobbing hos mobbere	s 69
7.3.3	Fysiologiske konsekvenser for ofre og mobbere	s 70
7.4	Oppsummering	s 70
8.0	PEDAGOGISKE TILTAK	s 72
8.1	Generelle forebyggende tiltak	s 73
8.1.1	Positivt skolemiljø (/klima)	s 73
8.1.2	Klassemiljø (/klima)	s 75
8.1.3	Uvikling av sosial kompetanse	s 76
8.2	Spesifikke forebyggende tiltak for ofre	s 77
8.2.1	Hva kan skolen gjøre?	s 78
8.2.2	Hva kan hjemmet gjøre?	s 79
8.2.3	Hva kan jevngamle gjøre?	s 80
8.3	Spesifikke forebyggende tiltak mot mobbere	s 81
8.3.1	Hva kan skolen gjøre?	s 81
8.3.2	Hva kan hjemmet gjøre?	s 83
8.3.3	Hva kan jevngamle gjøre?	s 84
8.4	Oppsummering	s 85
9.0	OPPSUMMERING OG KONKLUSJONER	s 88
	LITTERATURLISTE	s 93

1.0 INNLEDNING

1.1 Temaets aktualitet

Mobbing som antisosialt fenomen har eksistert i lang tid. Mobbing forekommer i alle samfunnslag, i alle aldersgrupper og på ulike arenaer, blant annet i hjemmet, på skolen og på arbeidsplassen. Fenomenet er blitt mer og mer i medias og forskernes søkelys. Den økende oppmerksomheten på aggressiv menneskelig samhandling kan tolkes som en indikasjon på at vi fortsatt står overfor et økende eller reelt problem. Kunnskapsminister Øystein Djupedals kommentar i Nettavisen er en bekreftelse på nettopp dette. I forbindelse med resultatene av Elevundersøkelsen 2006 uttaler han at det fremdeles er for mange barn og unge som blir utsatt for mobbing og trakassering i norske skoler. Resultatene fra undersøkelsen tyder på at rundt 13.000 elever opplever å bli mobbet ukentlig, og at flere gutter enn jenter antyder å være offer for trakassering. (Djupedal, 2006). En av årsakene til et slikt engasjement i ulike forskningsmiljøer, aviser eller TV- debatter, kan muligens forklares med at temaet er et anerkjent og hyppig forekommende sosialt problem. I tillegg finnes det god dokumentasjon på langtidsvirkningene av mobbing, både med hensyn til senere karrierevalg (Smith *et al.* 2004), og negative fysiske, psykososiale, og akademiske følger. (Rigby, 2002). Følgende skildring fanger essensen i mobbeofres fryktinngytende hverdag:

” Mary quietly slunk out to the hallway as the class dismissed. She didn’t want to do anything that would make the “in group” pay attention to her. Everytime they got close to her, they embarrassed her to tears. They said the worst things about her: “Get away pig! We don’t want to catch what you’ve got. Where do you get your clothes? They’re trash “.

What hurt just as bad was the way they ignored her at other times. It was as if she wasn’t even there. She could be sitting at the end of a crowded lunch table and no one would ever look at her. She didn’t know whether to be glad (at least no one is picking on her) or mad (no one seems to like her). She ate as fast as possible so she could go off quickly in a corner alone to read. Hiding out alone, she could avoid her tormentors for a while.

She avoided everyone for that matter. It was a lonely and embarrassing place, but it also felt safe, if only for a little while. No matter what Mary did, she felt awful.

Even the rest of the kids who didn’t pick on her, stayed away. They didn’t want to be seen with her for fear that they would be picked on just like Mary.

No one was proud of the way they acted, but personal, social, and physical fears, not pride, were their main concerns “. (Hazler, 1996: 4).

Denne fortellingen kan være et godt eksempel på den frykt som mobbeofferet føler og er fanget av til daglig. En stor mengde barn og unge blir over lengre periode utsatt for mobbing

og et betydelig antall barn og unge blir kategorisert som mobbere. Enkelte mobbeofre vil klare seg bra til tross for langvarig trakassering, mens andre vil måtte leve resten av livet med de negative konsekvensene av mobbing.

Mobbing er et interessant og viktig forskningsfelt og danner derfor bakgrunnen for mitt valg av tema. Dessuten har jeg en særegen interesse for eventuelle kjønnsforskjeller som er registrert med hensyn til mobbing. Dette vil derfor være hovedfokuset for denne oppgaven. En forutsetning for en slik innfallsvinkel er at det finnes rapporterte avvik hos jenter og gutter, noe jeg ønsker å kartlegge nærmere.

1.2 Presentasjon av problemstilling og dens avgrensning

I denne oppgaven ønsker jeg å besvare følgende problemstilling:

”Hva vet vi om mobbing og kjønnsforskjeller?”

Mobbing er en omfattende problematikk som er viet mye oppmerksomhet. Politikere, fagfolk, skolepersonell, arbeidsplasser, foreldre er noen av mange som opp gjennom årene har ønsket å bidra med sin kompetanse og erfaring for å motvirke mobbekulturen som er observert hos barn og unge. Begeistringen for feltet er på den ene siden verdifull, men på den andre siden problematisk. Det problematiske er at det finnes mye litteratur om emnet, og dette er med på å vanskeliggjøre en avgrensning av problemstillingen. Imidlertid når fokuset er mobbing og kjønnsforskjeller, avgrenses den av seg selv. Av plassmessige hensyn velger jeg å fokusere på mobbing blant barn og unge i grunnskole og videregående skole.

Den problemstilling jeg har valgt som utgangspunkt for oppgaven, vil bli besvart ved hjelp av følgende momenter: Først og fremst foreligger det mange definisjoner på hva som kan betegnes som mobbing. Her velger jeg å rette fokuset på noen av de mest anerkjente eller profilerte forskeres beskrivelser, blant annet Roland og Sørensen Vaaland (1996) og Olweus (2000). Videre finnes det mange nordiske og internasjonale studier på forekomsten av mobbing både hos jenter og gutter. De fleste undersøkelsene har avdekket mobbing i grunnskolen, men jeg har til hensikt å sammenlikne resultater for grunnskolen og videregående skole. Av den grunn vil jeg rette oppmerksomheten mot dem begge.

I tillegg vil det være av interesse å redegjøre for statistiske forskjeller mellom kjønn når det gjelder forekomsten av mobbing.

Litteraturen er sprikende i forhold til hvem den typiske mobber og det typiske offer er. Men det finnes mye forskning på likhetene og forskjellene mellom jenter og gutter som er involvert i mobbing. Jeg velger å konsentrere meg om de fysiske, emosjonelle, mellommenneskelige, og akademiske trekk ved mobbere og ofre. Dette gjøres i håp om å avdekke de ulike sidene ved disse barn og unge.

Et annet tema som skal vektlegges her, er ”selvfølelse”. Det er i seg selv et bredt forskningsområde. I denne sammenheng ønsker jeg å kartlegge den selvfølelse mobbere og ofre har, og om forskere har avdekket eventuelle kjønnsforskjeller hos barn og unge som er innblandet i mobbing.

Problematikken rundt jenteofre og gutteofres ulike reaksjoner på trakassering er også interessant. Forskning på disse barn og unges psykiske og fysiske helse har konkludert med enkelte kjønnsforskjeller. Dette vil derfor være et viktig tema å ta opp her.

Til sist vil jeg understreke at det finnes mange programmer eller framgangsmåter for å motvirke mobbing som har vist seg å være vellykkete. Fokuset for oppgaven vil også være å presentere noen allmenne tiltak. Disse kan implementeres der barn og unge oppholder seg, med den hensikt å forbedre elevens fysiske miljø og psykiske helse.

1.3 Valg av metode

Jeg har valgt å skrive en teoretisk oppgave og baserer meg på undersøkelsesfunn som forskere og andre fagpersoner har gjort. Videre har jeg ønsket å konsentrere meg om både nordisk og internasjonal litteratur på området. Jeg har anvendt sekundærlitteratur, men også primærkilder der det har vært mulig.

Jeg har prioritert en kartlegging av hva vi allerede vet om mobbing og kjønnsforskjeller, framfor å utføre en egen undersøkelse med alt det innebærer av prosedyrer for datainnsamling, tolkning av funn med mer. En litteraturstudie gir meg muligheten til å sette meg grundig inn i et stort forskningsområde for å finne mulige svar på min problemstilling.

Studiene som omtales, er spørreundersøkelser. Det kan være mange fordeler med slike studier. De er lette å administrere. Spørreskjemaet kan deles ut til mange skoler av gangen, på den måten får en dekket store geografiske områder. Dette er med på å sikre et representativt utvalg av populasjonen. Spørsmålene kan ofte ha en sensitiv karakter. For å

verne om personene som deltar i undersøkelsen, er derfor de fleste spørreskjemaundersøkelser anonyme.

Tatt i betraktning det som her er nevnt, er spørreskjemaundersøkelser en effektiv metode for innsamling av data. Men som forsker kan en ikke være helt trygg på at de data som er samlet inn ved hjelp av en slik metode, belyser den hele og fulle virkelighet. Ved administrering av omfattende analyser kan det forekomme en mulig over eller underrapportering i form av uregistrerte mørketall.

1.4 Oppgavens disposisjon

Oppgaven består av i alt ni kapitler.

I kapittel 2 vil jeg først gi en kort historisk oversikt over mobbebegrepet før jeg kommer inn på hvilke former mobbing kan ta. Så tar jeg for meg begrepsoperasjonalisering. Dette ser jeg som nødvendig for å få et innblikk i hvordan begrepet forstås i forskningssammenheng. Videre vil jeg gjøre et forsøk på å drøfte fordeler og ulemper ved å anvende begreper som mobber og offer.

I kapittel 3 vil jeg presentere noen sentrale norske undersøkelser på forekomsten av mobbing i skolen. Det foreligger resultater både for barnetrinnet og ungdomstrinnet og den videregående skole. Videre vil jeg redegjøre for kjønnsforskjeller vedrørende hyppighet av mobbeatferd og det å bli utsatt for mobbing.

I kapittel 4 vil jeg omtale kjennetegn på mobbere og ofre. Dette gjøres relativt grundig, da jeg ønsker å drøfte hvilke typiske egenskaper elever som er delaktige i mobbing har, og om det er grunn for å konkludere med at det finnes differanser mellom kjønnene.

I kapittel 5 kommer jeg inn på jevngamle jenter og gutters holdninger til mobber og ofre for trakassering.

I kapittel 6 har jeg til hensikt å presentere og drøfte mulige kjønnsforskjeller eller - likheter i selvfølelse hos barn som er delaktige i mobbing, enten som mobbere eller ofre, sammenliknet med andre barn. Dessuten skal disse barnas selvfølelse ses i sammenheng med enkelte intelligens- og personlighetsdimensjoner.

I kapittel 7 vil jeg først legge frem funn angående reaksjoner på mobbing, noe som gjør det naturlig å betrakte mobbingen fra offerets ståsted. Deretter vil jeg presentere noen helseproblemer og kjønnsforskjeller i den forbindelse både hos mobbere og ofre.

I kapittel 8 ser jeg det som rimelig å runde av med noen pedagogiske tiltak, både generelle tiltak- og spesifikke tiltak rettet mot mobbere og ofre.

I kapittel 9 følger oppsummering og konklusjoner.

2.0 MOBEBEGREPET

2.1. Mobbebegrepets utvikling

Begrepet mobbing har sin opprinnelse helt tilbake til Charles Darwins tid. Han mente at mobbing hadde en evolusjonær hensikt, å sikre den sterkestes overlevelse. I tillegg til Darwin har den anerkjente etologen Konrad Lorenz vært opptatt av å observere dyrs aggressive atferd. Han fant ut at mennesker i likhet med dyr i større eller mindre grad er styrt av sine instinkter. En slik instinktstyring kommer til uttrykk i form av aggressiv atferd som mobbing. Lorenz gir en illustrasjon av to typer mobbeatferd: Den første formen går under betegnelsen èn-til-èn mobbing. Her gir han som eksempel en hyenes mobbing og ekskludering av en annen hyene med den hensikt å etablere dominans over denne underlegne annen. Den andre formen for mobbing illustreres ved en gruppe rotters fysiske angrep på en annen rotte, kun fordi den lukter annerledes. (Darwin og Lorenz i Rigby, 2002:19- 20).

Ifølge Lorenz blir mye av denne typen mobbing som her er nevnt, utført av en ”gruppe”, enten mennesker eller dyr, rettet mot et enkelt ”individ” som følge av at personen oppfattes som annerledes enn de andre med hensyn til ytre eller indre karakteristika. (Lorenz i Rigby 2002:20). Lorenz har forsøkt å redegjøre for fenomenet mobbing ved å gi beskrivelser av dyrs aggressive atferd. Men begrepets anvendbarhet har gjort det mulig å overføre bruken av det til menneskelig atferd. Dette vil jeg komme tilbake til nedenfor.

Hvilke vurderinger er så blitt gjort med hensyn til selve terminologien? Det engelske uttrykket ”mob” er i lang tid blitt anvendt av psykologer og sosiologer og har sin bakgrunn fra sosialpsykologisk forskning på 1920- tallet. Begrepet brukes for å beskrive en gruppe som i kraft av sin dynamikk er forent sammen for å bedrive hærverk. Mobbens handlinger kan samlet beskrives som en type fysisk aggresjon rettet mot mennesker og/eller materiell. (Sandsleth og Foldvik, 2000). Mobbing er altså ikke et nytt fenomen, men først på 1960- og begynnelsen av 70- tallet tok forskningen rundt begrepet en avgjørende vending. På denne tiden var en håndfull av skandinaviske forskere, blant annet Peter-Paul Heinemann, Dan Olweus og Anatol Pikas, opptatt av mobbing som et viktig forskningsområde. Men internasjonalt har forskningen rundt fenomenet først blomstret opp rundt 1980-90- tallet. England, USA, Japan og Australia kan her nevnes som foregangsland. (Olweus, 2000).

I skandinavisk litteratur betraktes den svenske skolelegen Peter- Paul Heinemann å være en av de første som lanserte uttrykket ”mobbing” slik vi forstår det i dag. Heinemann karakteriserte mobbing som ukontrollert gruppevold, rettet mot et ”avvikende” individ som ifølge mobberen var irriterende i sin væremåte. Denne irritasjonen resulterte i fysiske angrep på vedkommende. Hans observasjoner av barns atferd i skolegården var med på å gi ham tilstrekkelig innsikt til å skrive flere artikler om emnet. I tillegg har han gitt ut boken *Mobbing: gruppevold blant barn og voksne* (1972).

Den svenske pioneren Dan Olweus’ store bidrag på området ble først markert med boken *Hakkekyllinger og skolebøller: forskning om skolemobbing* (1974). I denne boken oversetter han det engelske uttrykket ”mob” med pøbel eller folkemasse. Olweus beskriver mobbens medlemmer som en gruppe personer med samme følelser og moral, samt at de har likt reaksjonsmønster på hendelser. Han har studert skolemobbing på en systematisk måte. Av den grunn har han på mange måter vært en banebryter for mange forskere, spesielt internasjonalt. Olweus (2000) anser i likhet med Lorenz barns stabile aggresjon som en årsak til at mobbing forekommer.

Anatol Pikas understreker at uavhengig av hvordan begrepet ”mobb”, ”bullying” eller mobbing blir anvendt på ulike forskningsarenaer, bør en som gransker først redegjøre for hva en legger i ordet. En slik presisering av betydningen av en begrepsavklaring kan forklares med at dette vil legge grunnlaget for det videre arbeidet på området. (Pikas, 1976 i Roland og Munthe 1989:92).

I neste punkt vil jeg redegjøre for hvilke former for mobbing som anvendes av barn og unge.

2.2 Ulike former for mobbing

Darwin og ikke minst Lorenz beskrev mobbing som en type overlevelsesmekanisme, der den aggressive og sterke part til forskjell fra den svake vil være med på å sikre artens overlegne plass i hierarkiet. Mennesker er i mindre grad enn dyr styrt av sine instinkter, men forskere har sett eksempler på direkte voldelig atferd hos mennesker som nesten er synonymt med måten dyr skaper dominans. Ved å presentere ulike inndelinger av mobbingens former, håper jeg å tydeliggjøre denne rangorden som finnes hos både mennesker og dyr.

For det første vil jeg kartlegge de enkelte former for mobbing. Videre er det av interesse å redegjøre for hvilke former for mobbing som er vanlig hos gutter i motsetning til hos jenter.

Finnes det kjønnsforskjeller eller er eventuelle avvik i ferd med å utviskes? Jeg håper å finne støtte for det ene eller det andre.

2.2.1 Inndeling av mobbingens former

I følge Olweus (2000) finnes det to typer mobbing- ”direkte” og ”indirekte mobbing”. Med direkte mobbing mener han forholdsvis åpne angrep på offeret. Denne måten å trakassere på har likhetstrekk med dyrenes. Nedverdiggende utsagn, slag, spark, trusler, erting og ødeleggelse av medelevers eiendeler kan nevnes som typiske eksempler på direkte mobbing. Indirekte mobbing forekommer i form av isolering, baktaling, spredning av falske rykter og manipulering av vennskapsforhold.

Videre skildrer Høistad (1996) tre former for mobbing som har likhetstrekk med Olweus’ typologisering. Den første er ”fysisk mobbing”, som er lett å oppdage på grunn av dens iøynefallende karakter. Denne mobbepformen gir seg blant annet til kjenne ved åpne slag og dytting, som kan føre til ødeleggelse av offerets klær og andre eiendeler. ”Verbal mobbing” er i likhet med fysisk mobbing enkel å oppdage, men det avhenger av lydhøre og observante voksne. Elever som kommer med ekle og ubehagelige uttalelser og håner, truer og ertes, vil kunne betegnes som utøvere av verbal mobbing. I følge Høistad forekommer verbal mobbing relativt hyppig, men er samtidig vanskeligst å oppdage. Den tredje formen for mobbing går under betegnelsen ”psykisk mobbing”. Her kan mobbingen arte seg både i det skjulte og i det åpne. Hvissing, oppgitt sukking, grimaser, ekskludering og stygge blikk kan nevnes som eksempler på denne formen for mobbing.

Rigby (2002) deler som Høistad (1996) mobbing i tre kategorier: (1) fysisk mobbing, som slag og spark, (2) verbal mobbing, som navnkalling og (3) mimikk, som bevisst stirring. Men han hevder at disse subtyper av mobbing ikke fanger hele spekteret av mobbing. I tillegg kan mennesker ha et *bevisst* ønske om å volde skade, men dens subtile og manipulerende form gjør den vanskelig å oppdage. ”Sosial manipulasjon” eller ekskludering gis herunder som eksempel på denne mobbetypen, som på tross av sin spissfindige natur kan skape en utrygg atmosfære.

Samtidig er det verdt å nevne at Crick og Grotpeter fremfor å kategorisere mobbing som en negativ fysisk handling eller nedverdiggende fraser, har rettet fokuset mot *hensikten* bak relasjonell aggresjon. Når en person har som intensjon å harme eller fornede en annen

gjennom manøvrering eller ødeleggelse av deres relasjoner til andre jevngamle, tolkes dette som en form for mobbing der mobberens hensikt er den avgjørende faktor. (Crick og Grotpeter, 1995 i Rigby, 2002: 38).

2.2.2 Kjønn og mobbing

Olweus (2000) hevder at mobbing med fysiske innslag er vanligere blant gutter enn hos jenter. Han mener å ha funnet støtte for denne tankegangen fra forskning rundt kjønnsforskjeller og aggressivitet. Jentene på sin side mobber indirekte. Denne formen for mobbing er som vi har sett, annerledes enn guttenes direkte mobbing.

Kan det da antydes at gutters relasjon til hverandre er tøffere eller hardere og derfor noe mer aggressiv sammenliknet med måten jenter forholder seg til hverandre? I så tilfelle trenger ikke jenters mobbeform å være av mindre alvorlig art, selv om de i forhold til guttene i mindre grad er manøvrert av en aggressiv natur. Olweus (2000) ønsker nettopp å poengtere dette når han beskriver jenters trakassering som utpekulerende og slu. Det at denne formen for mobbing er vanskeligere å få øye på, gjør at det trengs flere redskaper til å registrere dens eksistens og omfang.

Statsviteren Rachel Simmons (2002) går lenger enn Olweus (2000) for å presisere alvorlighetsgraden av jenters mobbeatferd. I boken *Flickors vrede: om vennsrelasjoner och mobbning* skriver hun om jenters skjulte mobbing (eller aggressivitet). Hun gir her uttrykk for at jenter i lik grad med gutter kan fremvise voldelig atferd. Det som presenteres i boken er kanskje ikke strengt ”vitenskapelig”, men Simmons er en av de første som fokuserer på de konfliktene jenter seg imellom opplever. Hun hevder at samfunnets krav eller forventninger til jenter og deres væremåte trolig er annerledes enn de er for gutter. Dette gis som en av årsakene til at jenter kan vegre seg for å delta i åpne konflikter i frykt for å få kritikk av omgivelsene. I stedet vil deres aggressivitet uttrykkes gjennom ikke- fysiske kanaler, som er mer indirekte og skjulte i sin form. En annen forskjell mellom kjønnene ved mobbing, er hvem de mobber.

Gutter har en tendens til å mobbe både bekjente og fremmede, mens jenter går ofte til angrep innen den nærmeste vennekretsen. Dette gjør det vanskeligere å identifisere deres aggressivitet. Simmons (2002) oppsummerer med å presisere at jenters aggressivitet utgjør en skjult kultur. Jentene ”slåss” med kroppsspråket og relasjoner, fremfor knyttnever. De har

kodekser seg imellom med den hensikt å markere hvem som er en del av fellesskapet og hvem som er ekskludert.

2.3 Oppsummering

Forskere på mobbing har skissert mange former for mobbing. De har dessuten gjort bruk av forskjellige betegnelser for å beskrive det samme fenomenet. Olweus anvender begrepet ”direkte mobbing” om gutters mobbing, mens Høistad snakker om ”fysisk mobbing” og ”verbal mobbing”. Begge disse typene mobbing er lett å få øye på og er av den grunn enklere å gjøre noe med. Den indirekte mobbingen og/ eller den psykiske mobbingen som jentene i større grad utøver, er derimot vanskeligere å redegjøre for. Den er i tillegg enda vanskeligere å gjøre noe med, siden den ofte forekommer i det stille. Rigbys inndeling av mobbingens former ganske lik den Olweus og Høistad bruker, men han understreker i tillegg at et *bevisst* ønske om å volde skade i form av sosial manipulasjon er en annen form for mobbing som forekommer hyppig. Denne manipuleringen er et eksempel på indirekte latent mobbing. Rigby fremhever altså viktigheten av om trakasseringen er valgt eller ikke.

Crick og Grotpeters fokusering på *intensjonen* bak selve mobbebehandlingen er et annet bakenforliggende moment som er viktig å ta i betraktning når en ønsker å få en forståelse av hvorfor mobbing forekommer og måten den kommer til uttrykk på. Simmons har i tillegg til å ha rapportert om kjønnsforskjeller i måten gutter og jenter mobber på, kommet frem til at jenter i lik grad med det annet kjønn kan fremvise aggressiv mobbeatferd. Selv om gutters mobbing gjerne er mer synlig og åpenbar samt mer voldelig, kan den mindre synlige gruppedynamikken som er observert hos jenter, være av like aggressiv og om ikke av mer alvorlig og ødeleggende art. En av årsakene til jenters subtile manipulasjonsformer skyldes, ifølge Simmons, miljømessige påvirkninger og at en er vant til å knytte gutter til rollen som utøvere av vold eller aggressive handlinger.

2.4 Definisjoner av mobbing

Mobbing er et relativt sammensatt og omfangsrikt begrep, og forskere med ulik teoretisk bakgrunn har kommet frem til ulike definatoriske beskrivelser av fenomenet. I første omgang vil jeg presentere Heinemann (1972) og Pikas (1976) definisjoner av mobbing. I følge disse forskerne står en overfor mobbing når flere mobbere ”går mot” ett offer. Det er med andre ord ”alle mot én” -mobbing. En slik gruppetrakassering vil trolig være med på å skape en

ansvarsfraskrivelse, hvor den enkelte kan rettferdiggjøre sin handling med at alle andre er med. Dermed vil skyldfølelsen minske og mobbingen opprettholdes.

Andre forskere, blant annet Høistad (1996), Roland *et al.* (1996) og Olweus (2000), hevder imidlertid at situasjoner hvor én eller flere mobbere går til angrep på én eller flere ofre kan forstås som mobbing.

2.4.1 Mobbing: et gruppefenomen

Mobbing var for Heinemann (1972) systematisk plaging og utstøting av andre. Han gir ingen klar definisjon av begrepet, men ifølge Eriksson *et al.* (2002:27) oppfatter Heinemann mobbing som ”psykisk eller fysisk gruppevold rettet mot en person”. I likhet med Heinemann vektlegger Pikas (1976) i sin definisjon at det må være flere enn én person som utøver trakassering av en annen. Hun forstår mobbing slik som ”gjentatte negative handlinger som rettes mot et enkelt individ av to eller flere som samspiller med hverandre”. (Pikas, 1976 i Greiff, 2005:9). Det presiseres ikke nærmere hva som forstås med betegnelsen ”negative handlinger”. Begrepet negative handlinger kan oppfattes som en form for regelbrytende atferd. I 1989 reviderer Pikas sin definisjon fra 1976 og begrepet reserveres kun for situasjoner der en ”gjeng med bøller” angriper én person eller en gruppe.

2.4.2 Mobbing. Et individuelt og/eller gruppefenomen

Olweus gir i sin første bok *Hakkekyllinger og skolebøller: forskning om skolemobbing* (1974) i likhet med Heinemann (1972) ingen entydig definisjon av hva som kan betegnes som mobbing. I stedet forklarer han begrepene ”hakkekylling” og ”skolebølle”. ”Med hakkekylling menes en gutt som i lang tid er blitt og kanskje fremdeles blir utsatt for aktiv aggresjon i en eller annen form fra andre elevers side”. (Olweus, 1974:49-50).

Denne definisjonen gir en beskrivelse av en hendelse hvor flere trakasserer én elev og kan sammenliknes med Heinemann og Pikas’ (1976) redegjørelse av begrepet. ”En skolebølle er derimot en gutt som ganske ofte undertrykker eller plager en annen eller andre, fysisk eller psykisk”. (Olweus, 1974:49-50).

Derimot er Olweus sin nye definisjon mer passende under denne overskriften. I boken *Mobbing i skolen: hva vi vet og hva vi kan gjøre* fremla han følgende definisjon av mobbing: ”En person er mobbet eller plaget når han eller hun, gjentatte ganger og over en viss tid, blir

utsatt for negative handlinger fra en eller flere andre personer”. (Olweus, 2000:17). Til forskjell fra definisjonen fra 1974, hvor den typiske mobber og det typiske offer var en gutt, utvides definisjonen fra 2000 til å gjelde begge kjønn. Videre kan det tyde på at Olweus i den nye boken betrakter mobbefenomenet fra offerets perspektiv.

Uttrykket ”negative handlinger” forstås av Olweus (2000) som handlinger av skadelig eller ubehagelig karakter utført med vilje, og som gjerne er av aggressiv natur eller form. Roland og Sørensen Vaaland (1996) mener i lik grad med andre innenfor fagfeltet at mobbing forutsetter et ujevnt styrkeforhold mellom et offer og plager eller plagere. ”Langvarig psykisk og/eller fysisk vold rettet mot et offer, utført av enkeltpersoner eller grupper” er deres definisjon. (Roland og Sørensen Vaaland, 1996:7).

Roland og Sørensen Vaaland (1996) og Olweus (2000) presiserer i sine definisjoner av mobbing viktigheten av tidsaspektet. De hevder at plagingen må ha foregått over en viss periode for å gå under betegnelsen mobbing. Episoder som forekommer en enkelt gang kan, ifølge Roland og Sørensen Vaaland, imidlertid også ha karakter av trakassering. Heinemann (1972) og også andre forskere har i sine redegjørelser av fenomenet unnlatt å understreke at betegnelsen mobbing vanligvis brukes når hendelsene gjentas over tid.

Høistad (1996:38) gir følgende definisjon av mobbing: ”Det er mobbing når en person blir systematisk plaget av en eller flere”. Til tross for små formuleringsforskjeller kan en på bakgrunn av de mangfoldige definisjonene som er blitt redegjort for herunder, konkludere med at det finnes flere fellestrekk imellom disse enn det finnes forskjeller. De ulike definisjonene av mobbing tyder på at begrepet er ”elastisk” og følgelig kan romme både ”brede” og ”smale” beskrivelser. Disse funnene tyder i tillegg på at det både finnes ”alle mot én” mobbing og ”én eller flere” mobbere mot ”én eller flere” ofre.

I punkt 2.2 har jeg forsøkt å kartlegge ulike former for mobbing. På bakgrunn av denne kunnskapen kan det være viktig med en begrepsredegjørelse som dekker mange mulige situasjoner. Med andre ord vil jeg anta at en definisjon av mobbing som er bred nok til å inkludere flere forhold, vil være det mest hensiktsmessige. En av årsakene til dette ligger i frykten for å avvise en episode for ikke å være mobbing, kun fordi skildringen ikke er i overensstemmelse med definisjonen en har skissert. På bakgrunn av ovenstående argument vil begrepet mobbing her bli forstått som (”langvarig/ kortvarig, psykisk/ fysisk/ negativ,

handling/ vold/ aggressivitet utført av sterkere grupper/ enkeltmennesker rettet mot én/ flere svakere personer”).

2.5 Fordeler og ulemper ved merkelapping

Merkelapper som ”mobber” og ”offer” kan i enkelte tilfeller være fordelaktig, mens i andre tilfeller negativt.

Det kan være flere årsaker til at en bør være forsiktig med å kategorisere barn som enten det ene eller det andre. Dermed har jeg til hensikt å problematisere anvendelsen av disse betegnelse og ønsker av den grunn å undersøke hvilke synspunkter som er rådende i fagfeltet med hensyn til disse kategoriseringer av elever som mobbere og ofre.

2.5.1 Fordeler ved kategorisering

Rigby og Slee (1993) hevder at en ikke til enhver tid kan unngå å anvende konsepter som mobbing, som naturligvis er et negativladet begrep. Videre understreker disse forskerne at det kan finnes innkonsistenser i mobberes og ofres atferd, men det betyr ikke at en bør forkaste selve terminologiene. Det å kategorisere mennesker under visse betegnelser eller grupperinger, gjør dem gjenkjennbare. Dette kan være med på å skape en trygghet og forståelse av tingenes tilstand. Denne erkjennelsen eller kunnskapen en har om hvem som er mobbere og hvem som er ofre og hvilke kjennetegn disse elevene har, vil være relevant når en ønsker å sette i verk nødvendige tiltak.

2.5.2 Ulemper ved kategorisering

I denne omgang ønsker jeg å understreke at Rigby (2002) stiller spørsmålet om hvorfor slike termer blir anvendt. Han mener det kan være uheldig for et barn å bli merket som mobber eller offer.

Videre hevder han at det kan være vanskelig for andre i barnets miljø å endre sitt syn på vedkommende. Dette kan være med på å skape en tilstand av stigmatisering. ”En gang mobber eller offer, alltid mobber eller offer”. Dette kan være en oppfatning mange vil ha vanskeligheter med å endre, spesielt i de tilfeller hvor det er snakk om eldre barn, som kan ha vansker med å endre eventuelle uheldige sider ved sin personlighet.

Imidlertid har Rigby og Slee (1993) i sin undersøkelse av australske skolebarns mellommenneskelige relasjoner kommet frem til et overraskende funn med hensyn til mobbere. Disse forskerne har registrert at enkelte mobbere hadde evnen til å fremvise empati og støtte, selv om hjelpen og viljen til å dele ting var forbeholdt andre enn den de mobbet.

Altså kan prososiale og antisosiale tendenser sameksistere hos mobbere. Dette resultatet peker i retning av at en mobber eller eventuelt et offer har trekk som en nødvendigvis ikke ville tillegge vedkommende. Selv om dette eksemplet gir en beskrivelse av unntaket heller enn regelen, kan en argumentere for at alle spiller roller i ulike settinger og ingen er bare ”god” eller ”ond”. Flertallet av populasjonen er mer sammensatt enn som så. På bakgrunn av denne erkjennelsen påpeker Rigby og Slee (1993) at en bør være varsom med å typologisere mennesker i ulike båser og tillegge dem bestemte egenskaper. Disse mener at som forskere har en et ansvar for å unngå å trekke raske, og muligens misvisende konklusjoner som kan være med på å portrettere et skjevt bilde av disse elevene.

Christina Salmivalli (1998) poengterer i likhet med Rigby (2002) at disse elevene kan være ”offer” for selvoppfyllende profetier ved at personens atferd blir mer og mer i samsvar med de forventninger omgivelsene har til vedkommende. Hun mener at årsaken til dette kan forklares med at når en mobber eller offer er ”tildelt” en slik sosial rolle blant sine jevnaldrende, kan atferd som ikke er i samsvar med en slik rolle, bli straffet. Derimot kan atferd som stemmer overens med det en forventer av en person som enten er mobber eller offer, bli belønnet av omgangskretsen. På bakgrunn av dette antar Salmivalli at så lenge barnets sosiale miljø er uforandret, vil vedkommende ha vansker med å endre sin rolle. Imidlertid understreker hun at hennes undersøkelse ikke gir entydige svar på hva som ville skjedd dersom elevene hadde skiftet klasse eller skole. Hun hevder videre at sannsynligheten for at disse mobberne eller ofrene vil få andre atferdstrekk og roller enn de tidligere ble gjort i det gamle miljøet, er stor.

Rigide former for stereotypisering som kan være motstandsdyktig for forandring, vil være svært uheldig, både for mobberen og offeret. En bør på den annen side være varsom med å tildele slike gruppemekanismer en altfor stor rolle.

Olweus peker på at det ikke er tilfeldig hvem som blir ofre eller mobbere. Det er snakk om relativt stabile personlighetstrekk som manifesterer seg over tid. (Olweus, 1991 i Salmivalli, 1998:15).

3.0 FOREKOMST AV MOBBING

Opp gjennom årene har forskere gjennomført uttallige undersøkelser om forekomsten av mobbing i skolen. Resultatene peker i retning av en forholdsvis høy forekomstrate, spesielt på barnetrinnet. I ungdomsskolen og videregående skole har fagfolk funnet færre tilfeller av mobbing. Der det er blitt rapportert om forskjeller i utbredelse av mobbing mellom barnetrinnet og høyere trinn peker forskjellene mer i retning av måten mobbingen kommer til uttrykk på. På barnetrinnet forekommer fysiske innslag av mobbing oftere enn på ungdomstrinnet, spesielt hos guttene. Resultatene som foreligger er like i enkelte henseender, men varierende i andre.

I dette kapitlet velger jeg å fokusere på fem studier. Noen av studiene er blitt gjennomført for en tid tilbake, mens andre er forholdsvis nye. Dette vil gjøre det enklere å betrakte eventuelle forskjeller i utbredelse gjennom et lengre tidsperspektiv. For det første vil jeg redegjøre for Olweus sin landsomfattende undersøkelse som ble gjennomført i 1983-84 i forbindelse med Kirke- og utdanningsdepartementets aksjon mot mobbing. For det andre vil jeg presentere en studie av Roland, som går over en seksårsperiode- 1995-2001- og omfatter tre landsdekkende analyser. Den tredje empiriske undersøkelsen som skal drøftes her, er resultatene fra Greiffs doktoravhandling om mobbing, selvoppfatning og psykisk helse. Undersøkelsen ble utført høsten 2002. Disse forskerne har hatt som mål å undersøke mobbingen på barne- og ungdomstrinnet. På den annen side baserer fjerde og femte studie seg på funn fra elever i den videregående skole. Sandsleth og Foldvik foretok en instrumentutprøving i januar 1998 og noen mindre justeringer ble gjort før studiet ble utført. Den siste undersøkelsen er utført av Sørensen Vaaland fra Senter for atferdsforskning i Stavanger. Det er en kartleggingsundersøkelse om psykososiale vansker. Denne rapporten tar opp til diskusjon ungdommens problemer rundt rusmisbruk, vold, kriminalitet, skulk med mer. I denne sammenheng vil resultatene fra elevenes mobbetendenser være av interesse. Analysen ble iverksatt i 1993 og sluttproduktet publisert i 1994.

3.1 Undersøkelser i grunnskolen

Olweus (1985) hadde det faglige ansvaret for å planlegge undersøkelsen og analysere resultatene. Det ble brukt et omfattende spørreskjema.

Resultatene fra undersøkelsen, som ble presentert i en artikkel i *Norsk skoleblad* (1985), ga viktige data om omfanget av mobbing i barne- og ungdomsskolen.

Selve spørreskjemaet er en velbrukt datainnsamlingsmetode, fordi mange forskere i sine nyere undersøkelser har hatt nytte av det. Dette er med på å skape et sammenligningsgrunnlag mellom ulike undersøkelser, også på tvers av land. I alt 837 skoler, både fra barne- og ungdomsskolen, ble trukket ut som et representativt utvalg for en nærmere analyse. Det foreligger gyldige data fra 715 skoler, det vil si at nærmere presisert er 85 % av deltakerne i utvalget er representert i undersøkelsen. Det totale antall elever som deltok, var omtrent 570.000. Olweus (1985) hevder at av disse var bortimot 83-84.000 elever, ca (15 %), innblandet i mobbing, enten som mobber eller offer. Dette antallet tilsvarer 1 av 7 elever. Videre presiserer han at 27.000 eller (5 %) av de som svarte på spørreskjemaet, var innblandet i alvorlig mobbing, enten som mobber eller offer, minst én gang i uken. Denne prosentandelen tilsvarer 1 av 20 elever.

Roland (2003) gjorde i sin undersøkelse bruk av anonyme spørreskjemaer, som ble delt ut til elever i barne- og ungdomsskolen. Han understreker at over en seks års periode har mobbing blant elever økt med 70 %. Rolands formål med undersøkelsen var å utforske hvor stor del av skolene støtte på problemer rundt mobbing, og om det har vært en utvikling i positiv eller negativ retning. I 1995 deltok 35 barneskoler og 25 ungdomsskoler med i alt 2 002 elever i undersøkelsen. I 1998 lå antallet deltakende barneskoler på 59 og ungdomsskoler på 31. Det var i alt 3 834 elever som deltok i undersøkelsen. Sist, men ikke minst, utgjorde 36 barneskoler og 16 ungdomsskoler utvalget for analysen i 2001, med totalt 2 527 elever. Bortimot like mange jenter som gutter var representert i alle undersøkelsene.

Greiff (2005) gir i sin avhandling en teoretisk gjennomgang av mobbing som emne og viser til resultater fra en tverrsnittsundersøkelse i Namdalen. Den totale elevmassen besto av 682 elever, 363 av dem var sjette-klassinger mens 319 av de resterende var elever fra niendeklasse. Med andre ord deltok 78 % av alle barna på skolene i analysen. Så godt som like mange av begge kjønn var representert i undersøkelsen, 348 jenter, (50,9 %) og 330 gutter, (48,2 %). Deltakerne fikk som oppgave å ta stilling til 191 utsagn på et spørreskjema. I denne sammenheng brukte Greiff et spørreskjema som var utarbeidet og revidert av Olweus i 1996. Alle undersøkelsene som er blitt presentert her, har i større eller mindre grad basert seg på Olweus sitt spørreskjema, og dette skaper et godt sammenligningsgrunnlag.

3.1.1 Resultater for barnetrinnet

Forskere har observert at mobbing er et reelt problem i norske skoler, og det er årsaken til at elever i barne- og ungdomstrinnet har vært målgruppe for omfattende forskning.

Men dette er ikke noe særegent ved norske skoler, da data fra andre land peker i samme retning med hensyn til utbredelse av mobbing på lavere klassetrinn.

Mobbere- kjønn og hyppighet:

Olweus (2000) skisserer i sin landsomfattende undersøkelse et diagram, som tar sikte på å kartlegge antallet mobbere og ofre. Funn fra skissen viser en prosentmessig fordeling over ulike klassetrinn i tillegg til de kjønnsmessige forskjellene. Resultatene fra Olweus sin undersøkelse viser at 41 000 elever, (7,3 %), har vært med på å plage medelever ”av og til” eller ”oftere”. Disse resultatene er representative for elevgruppen som utøver relativt hyppig, men mindre seriøs mobbing. Av guttene var det 10,7 % som hadde vært med på å plage sine medelever. Tallet for jentene i utvalget var betydelig lavere enn det var for guttene, ca 4,0 %.

Roland (2003) på sin side rapporterer at 0,9 % av elevene i sjetteklasse (5kl i 1995) var delaktige i mobbing ukentlig eller oftere. Prosentandelen for guttene er på 1,3 % og nesten fraværende med 0,4 % for jentene. Forekomsten av antall mobbere var høyere i 1998 enn i 1995. I 1998 ble 2,5 % av barna i sjetteklasse rangert som mobbere, 4,3 % av guttene og 0,8 % av jentene var ansvarlig for trakasseringen. Men analysen fra 2001 viser at 1,4 % av elevene i sjetteklasse sier at de mobber sine medelever. Det var 2,6 % av guttene og nesten ingen av jentene, 0,3 %, som deltar i mobbing ukentlig eller oftere.

Resultatene fra Greiff (2005) sin Namdalsanalyse viser at gjennomsnittlig 4,5 % av elevene oppga at de mobbet andre ”2-3 ganger i måneden eller oftere”. Den kjønnsmessige fordelingen viser at 7,9 % av guttene oppgir at de mobber jevnaldrende, mens bare 1,4 % jentene oppgir det samme. Disse tallene representerer den mindre hyppige mobbingen som oppstår ved skolene i Namdalen. Men forekomsttallene for den mest frekvente mobbingen, mobbing ”en gang i uken eller oftere”, er betydelig lavere. Gjennomsnittlig 1,1 % av deltakerne rapporterte at de plaget sine medelever hyppig, 2,4 % av guttene og ingen av jentene gikk under denne kategorien.

Resultatene ovenfor er generelle funn med hensyn til mobbere. Videre i analysen blir begge kjønn inndelt etter klassetrinn og hyppighet, der resultatene for sjette- og niende klasse presenteres separat.

Det var 1,1 % av jentene på lavere trinnet som var involvert i mobbing ”2-3 ganger i måneden eller oftere”, mens skåren for guttene var høyere enn for jentene, ca 9,3 %. Den hyppigere mobbingen er lik 0 for jentene i utvalget, mens den var på 3,0 % for guttene.

Ofre- kjønn og hyppighet:

Olweus (2000) har konkludert med at totalt ble 52 000 elever, (9 %), utsatt for mobbing ”av og til eller ”oftere”, med andre ord omtrent én gang i uken til flere ganger om dagen. På barneskolen rapporterte bortimot 11,6 % av elevene at de var offer for trakassering. Her er forskjellene mellom kjønnene minimale, 12,5 % av guttene og 10,6 % av jentene i studien rangerte seg selv som mobbeofre. Olweus hevder at mer enn 60 % av de mobbede jentene ble mobbet av gutter, ytterligere 15-20 % ble mobbet av både gutter og jenter og så mange som 80 % av guttene ble mobbet av andre gutter.

Rolands analyse fra 1995 fokuserer kun på forekomstraten av mobbere, mens i 1998 og 2001 har han i tillegg ønsket å si noe om hvor mange av elevene som blir mobbet. I 1998 var prosentandelen for de som ble mobbet ukentlig eller oftere på 4,6 %, hvor 5,7 % av guttene og 3,6 % av jentene svarte at de ble mobbet jevnlig. Den totale prosentandelen på ofre i 2001 var på 6,6 %. I sjetteklasse er det liten differanse mellom kjønn, 7,1 % av guttene og 6,2 % av jentene mente å ha vært utsatt for mobbing én eller flere ganger. (Roland, 2003).

I Greiff (2005) sin undersøkelse fra Namdalen oppgir 12,3 % av elevene at de blir mobbet to-tre ganger i måneden eller oftere. Ytterligere blir deltakerne i undersøkelsen inndelt etter klasse trinn og kjønn. Greiff registrerte at 14,2 % av jentene og 19,1 % av guttene i sjetteklasse var offer for mobbing to-tre ganger i måneden eller oftere. Videre antyder Greiff at forekomsttallet for den hyppigere mobbingen, én gang i uken eller oftere, er på 7,2 %. Av guttene rapporterte 11,0 % at de ble mobbet én gang i uken eller oftere, mens 8,7 % av jentene svarte tilsvarende.

I tillegg til disse elevkategoriene, mobbere og ofre, mener Olweus (2000) at det finnes en tredje kategori, nemlig mobbere som selv blir utsatt for plaging. Av disse var det et mindretall på 9 000 elever, (1,6 %), som både var mobbere og ofre for mobbing.

3.1.2 Resultater for ungdomstrinnet

Mobbere- kjønn og hyppighet:

Olweus (2000) hevder at 7,0 % av deltakerne rapporterte å ha mobbet andre av og til eller oftere. 11,3 % av guttene og 2,5 % av jentene på ungdomstrinnet som hadde vært med på å plage sine medelever.

Roland (2003) på sin side konkluderte med at 2,3 % av elevene i niendeklasse (8kl i 1995) mobbet andre ukentlig eller oftere. Den kjønnsmessige fordelingen ligger på 3,9 % for guttene og 0,8 % for jentene i utvalget fra 1995. Det samlede tallet for 1998 var på 3,1 %, hvor guttene i større grad enn jentene mobbet andre elever, 5,5 % mot 0,9 %. Når det kommer til elevene i 2001, ble 4,1 % rangert som mobbere, med 6,7 % av guttene og så få som 1,0 % av jentene.

Tidligere ble det presisert at i Greiff (2005) sin undersøkelse fra Namdalen, blir resultatene for begge kjønn inndelt etter klassetrinn. Her er vi interessert i prosentandelen mobbere på ungdomstrinnet. Det var 1,9 % av jentene og 6,4 % av guttene i undersøkelsen som var med på å trakassere sine medelever to-tre ganger i måneden eller oftere. Disse tallene er representative for elevgruppen som utøver mindre hyppig mobbing. Forekomsten av hyppig mobbing, én gang i uken eller oftere, er lik 0 % for jentene, mens den er på 2,0 % for guttene.

Ofre- kjønn og hyppighet:

Basert på en vurdering av resultatene fra sin undersøkelse, mener Olweus (2000) at 5,4 % av jentene og guttene på ungdomstrinnet var ofre for mobbing av og til eller oftere. Den kjønnsmessige forskjellen er relativt stor, hvor 7,4 % av guttene og 3,3 % av jentene ble rangert som ofre.

I 1998 fant Roland at 3,8 % av deltakerne i hans undersøkelse ble mobbet ukentlig eller oftere. Guttene var igjen overrepresentert med 5,6 % mot 2,2 % av jentene.

I 2001 var tallet på ofre rundt 4,9 % og nesten dobbelt så mange gutter (6,3 %) som jenter (3,1 %) betraktet seg selv som ofre for mobbing. (Roland, 2003).

I Greiff sin analyse er prosentandelen ofre som blir mobbet to-tre ganger i måneden eller oftere, bortimot 7,4 % for jentene og 7,2 % for guttene. Her er kjønnsforskjellen så liten at den nesten er fraværende. På den annen side mente 3,1 % av jentene og 4,6 % av guttene i niendeklasse at de ble mobbet med hyppigere intervaller, én gang i uken eller oftere. (Greiff, 2005).

3.2 Oppsummering

Er funn fra Olweus sin landsomfattende undersøkelse i samsvar med det Roland og Greiff har kommet frem til? Olweus sin studie tilsier at det er en jevn nedgang i mobbing fra barnetrinnet til ungdomstrinnet. Dette funnet gjelder både for de som blir utsatt for mobbing og de som mobber. Nedgangen fra lavere til høyere trinn er betydelig stor hos jenter og gutter som er ofre for mobbing, med jenter i forkant.

Derimot er forskjellene mellom de ulike klassetrinn marginalt små hos mobberne sammenliknet med ofrene, med guttene i forkant. Til tross for minimale forskjeller mellom gruppene, bør det påpekes at eldre gutter mobber mer enn yngre. Det som er interessant her er at det motsatte var tilfellet hos jenter som mobber. Olweus (2000) påpeker at guttene i hans studie oftere enn jentene var innblandet i mobbing, både som mobbere og ofre. I tillegg legger han til at elevene på barnetrinnet i forhold til ungdomstrinnet var mer utsatt for fysisk vold, der guttene i datamaterialet var ansvarlige for det meste av denne mobbetypen som går under betegnelsen direkte mobbing. Den direkte mobbingen var altså overrepresentert hos guttene, men jentenes mobbeatferd ble dominert av en mer indirekte form for mobbing. Jenter kan ha vanskeligheter med å betrakte seg selv som mobbere. Det kan være en av årsakene til at deres mobbeatferd utarter seg i det skjulte. Dette kan være med på at det er mørketall blant jentemobbere, som igjen kan resultere i en feil oppfatning av jenter som ”snillere” sammenliknet med guttene.

I boken *Mobbing i skolen: hva vi vet og hva vi kan gjøre* (2000) gjør Olweus fremdeles bruk av de resultater han kom frem til i tidsperioden 83-84. Det kan stilles spørsmål ved hvor aktuelle disse funn er nå, og om det er mulig å generalisere til dagens populasjon av barn og unge.

Dette betyr ikke at vi står overfor en mindre mobbeproblematikk i dag enn før, men bare at det kunne være hensiktsmessig å supplere med studier av nyere dato, før det kan

konkluderes med at de tall Olweus har kommet frem til fremdeles er av verdi. Men det bør påpekes at andre forskere, som Ross (1996), Rigby (2002) og Greiff (2005), henviser til Olweus og de resultater han har kommet frem til i sin forskning på området.

Olweus (1985) sin studie som er av gammel dato, og nyere studier av blant annet Roland (2003) og Greiff (2005) er med på å skape et sammenlikningsgrunnlag med hensyn til om mobbingen har økt eller minket i omfang. I håp om å belyse dette nærmere, ser jeg det i første omgang hensiktsmessig å rette søkelyset mot de slutninger som kan trekkes av Roland sine tre analyser. Deretter vil jeg fokusere på de slutninger en kan trekke av Greiffs avhandling.

Roland (2003) har ved å slå sammen alle tallene for 1995 kommet frem til at 9,8 % av den totale elevmassen var involvert i mobbing ukentlig eller oftere som mobbere. Denne samlede prosentandelen på mobbere er noe høyere sammenliknet med Olweus sine funn, som totalt var på 7,3 %. Til tross for denne forskjellen, viser de samlede resultatene fra 1998 at 14,0 % av deltakerne var innblandet i mobbing, enten som mobbere eller ofre. Dette peker i retning av en økning på 4,2 % fra 1995. Men det bør påpekes at både Rolands første analyse og Olweus sine funn kun har tatt hensyn til antall mobbere, noe som kan være en av årsakene til den høye summen i 1998, som gjelder både for ofre og mobbere. Roland kommenterer ikke denne stigningen, men jeg velger å tro at den rapporterte økningen er reell. Roland rapporterer om en ytterligere stigning i elevers mobbetendenser fra 1995 til 2001. Summen i 2001 er på 17,0 % for både ofre og mobbere, med andre ord står vi overfor en økning på litt over 70 % fra første analyse ble gjennomført. Ved nærmere betraktning kommer det frem at med ett unntak er stigningen i undersøkelsesperioden relativt jevn på hovedindikatorene. Unntaket er for mobberne i sjette klasse, her er tallene lavest i 1995 og høyest i 1998. Summen i 2001 er som nevnt merkbart høyere enn i 1995, men det er en tydelig nedgang fra 1998. Det er ikke godt å vite hva årsaken til denne økning er. Hovedtendensen er at mobbingen har økt betraktelig i løpet av de tre undersøkelsesperiodene. Slike longitudinelle studier har til hensikt å studere eventuelle endringer over tid, og det kommer frem at det har vært en forandring i negativ retning.

På alle indikatorene er økningen betydelig høyere for guttene enn den er for jentene, et funn som er i samsvar med det Olweus har presisert.

Greiff på sin side bruker andre norske undersøkelser av for eksempel Olweus (2000), Roland (2001) og Olweus og Solberg (1992, 2003) til å sammenlikne med sine funn. Han hevder at hans analyse i gjennomsnitt viser lavere forekomsttall enn de øvrige. Greiff fokuserer på begge hyppighetsformene. Dermed kan en sammenlikne studier som kun sier noe om den mest frekvente mobbingen.

I Olweus sin nasjonale undersøkelse, var tallet på mobbere oppe i 7,3 %. Det er relativt høyt sammenliknet med Greiff sine observasjoner av barn og unge i Namdalen. Her var prosentandelen på mobbere rundt 1.1 %. Ved å sammenlikne de kjønnsmessige forskjellene i Rolands analyser og Olweus sin nasjonale studie, rapporterer førstnevnte analyse om lavere deltakelse i mobbing, både i lavere og høyere trinn. Men deltakerne i Namdalsundersøkelsen rapporterer om den laveste deltakelse i mobbing én gang i uken eller oftere, både i lavere og høyere trinn. Rolands første analyse er unntaket, her rapporterte 1,3 % av guttene i sjetteklasse at de mobbet andre hyppig. I Greiff sin avhandling svarte 3,0 % av guttene likeså. Differansen mellom resultatene kan ha tilknytning til eventuelle endringer over tid. I tillegg har Greiff registrert en nedgang i guttenes hyppige mobbetendenser fra lavere til høyere trinn, en nedgang som er på 1 %. Dette funn er ikke i samsvar med funn fra de to andre undersøkelsene som er blitt presentert her. Der rapporteres det om det motsatte funn, nemlig at antallet gutter som mobber andre hyppig, øker med høyere alder. Når det kommer til jentene i Greiff sin analyse, er forekomsten av hyppig mobbing ikke eksisterende, verken i sjette- eller niende klasse.

Har Greiff kommet frem til den samme konklusjon om guttenes mobbeatferd fra lavere til høyere trinn med hensyn til den minst frekvente mobbingen, to-tre ganger i måneden eller oftere? Forekomsttallene for den mindre hyppige mobbingen i Namdalen er gjennomsnittlig ganske høy for guttene, nemlig 7,9 %. I tillegg understreker Greiff at når begge kjønn ble inndelt etter klassetrinn, kom guttene igjen dårligst ut med hensyn til hvor mange som var aktive mobbere sammenliknet med jentene. Derimot er mobbingen som er utbredt blant guttene synkende med høyere klassetrinn. Tilsvarende funn ble observert for den hyppigere mobbingen, som nevnt ovenfor. Men den er økende for jentene, selv om økningen er minimal.

Ved å sammenlikne resultatene med Olweus og Rolands forekomsttall for jentene, viser det seg at disse har kommet frem til et motsatt resultat, altså at det er en nedgang i mobbing fra

lavere til høyere trinn. Selv om disse funn representerer den hyppige mobbingen og Greiff's den mindre hyppige, bør det ikke ses bort fra at en sammenlikning likevel kan være nyttig. Basert på disse resultater kan det sies at jenters økende eller synkende mobbeatferd fra det ene trinnet til det andre er minimal over tid, altså relativt stabil.

Hvilke slutninger kan trekkes av Greiff (2005) sin undersøkelse av mobbeofre i Namdalen? Her er forekomsttallet for den hyppige mobbingen forholdsvis lavere enn det Olweus (2000) har konkludert med. Så mange som 9,0 % av deltakerne i Olweus sin undersøkelse ble utsatt for mobbing én gang i uken eller oftere, mens 7,2 % av elevene i Greiff sin studie ble utsatt for tilsvarende mobbing. Men Roland presenterer et lavere gjennomsnittstall enn de øvrige, både i 1998 og 2001. Videre understreker Greiff (2005) i likhet med Roland og Olweus at elever på lavere trinn i motsetning til elever på høyere trinn, i større grad ble utsatt for mobbing hver uke eller oftere. Unntaket er guttene i Roland sin analyse fra 1998, hvor det ikke er blitt registrert noen nedgang fra sjettede- til niendeklasse. Igjen kan årsaken til dette være en overrapportering fra guttenes side eller at tallene representerer et faktisk forhold om ingen nedgang fra lavere til høyere trinn.

I tillegg bør det påpekes at flere av guttene og jentene i Namdalen oppgir å ha blitt mobbet sammenliknet med Roland sine analyser, med unntak av elevene på ungdomstrinnet i analysen fra 2001. Her ble det registrert om flere gutter som ble trakassert enn i Greiff sin studie. Prosentandelen jenteofre er lik i begge undersøkelsene. Ved å observere funn fra alle undersøkelsene, kan det konkluderes med at Olweus presenterer den høyeste prosentrate på ofre. Roland på sin side presenterer den laveste bortsett fra små unntak, både totalt og kjønnsmessig.

Prosentandelen elever som er objekt for mobbing to-tre ganger i måneden eller oftere, altså mindre hyppig, er høy både for jentene og guttene i utvalget. Men igjen står vi overfor en positiv utvikling med hensyn til nedgang i antall ofre fra barnetrinnet til ungdomstrinnet. Greiff (2005) presiserer at forskjellene i hans studie varierer fra 0 til 2,7 % med hensyn til aldersgrupper og kjønn. Han mener at disse ulikhetene i funn med tanke på ofre kan ha sammenheng med en tragisk voldsepisode som rystet hele befolkningen i Namdalen i 2002.

Som følge av denne eksponeringen har flere og flere elever samlet mot til å rapportere om sin egen erfaring med mobbing. Med andre ord kan dette være en av årsakene til de høye

tallene som er blitt registrert. Men andre mindre opplagte årsaker kan også ha noe å si for disse funn.

3.3 Undersøkelser i videregående skole

Forekomsten av mobbing i videregående skoler har ikke vært gjenstand for omfattende forskning sammenliknet med mobbingen som finnes i barne- og ungdomsskolen. Sandsleth og Foldvik (2000) gjennomførte en survey-undersøkelse med spørreskjema som metode. De ønsket å gjøre rede for andelen av elever som var involvert i mobbing, både som mobbere og ofre. Et klyngeutvalg fra Buskerud fylke ble valgt ut som populasjon for undersøkelsen. Data fra 9 videregående skoler, fire fra Drammen og fem fra Hallingdal, ble samlet og bearbeidet. Det deltok både elever og lærere i undersøkelsen. Av i alt 3 200 elever ble det mottatt svar fra 2 504 elever. Alle lærerne, i alt 165, svarte på spørreskjemaet. Deltakerne i studien ble fordelt etter kjønn, hvor 49,5 % av den totale elevmassen var jenter og 50,5 % var gutter.

I siste omgang har vi Sørensen Vaaland (1994) sin undersøkelse. Hun benyttet seg av et spørreskjema som ble delt ut til 3 000 elever og 200 klassestyrere på åtte videregående skoler. Data fra 2 765 elever ble valgt ut for nærmere analyse. Fylkene Akershus, Rogaland og Troms er representert i undersøkelsen. Ved å benytte seg av data fra flere fylker, dekkes et stort geografisk område. Det er med på å styrke studiens generaliserbarhet til andre populasjoner. Omtrent like mange gutter som jenter er med som deltakere i hvert fylke.

Mobbere- kjønn og hyppighet:

Sadsleth og Foldvik (2000) understreker at 13,0 % av deltakerne i studien svarte bekreftende på spørsmålet ”har du vært med på å mobbe andre dette skoleåret”? Disse elevene hadde deltatt i en eller annen form for mobbing av andre ”omtrent ukentlig eller flere ganger pr. uke”, som representerer den mindre hyppige mobbingen. Elever som utøver mobbing hyppigere, det vil si ”flere ganger pr. uke”, ligger på 7,8 %. Samtidig har de funnet at guttene er overrepresentert som mobbere.

Ungdommene i Vaalands (1994) sin undersøkelse ble stilt følgende spørsmål: ”har du deltatt i mobbing av medelever en gang i uken eller oftere”?

Ved å slå sammen resultatene fra alle fylkene kom hun frem til at 3,8 % av elevene var aktive mobbere. Totalt 6,0 % av guttene og 1,5 % av jentene var ansvarlig for den mobbing som forekom ved disse åtte skolene.

Ofre- kjønn og hyppighet:

Ved hjelp av en statistisk sorteringsmetode kunne Sandsleth og Foldvik (2000) registrere andelen ofre som ble utsatt for mobbing av ulik hyppighet. I alt 11,0 % av elevene i studien ga uttrykk for at de hadde vært offer for en eller annen type mobbing omtrent ukentlig eller flere ganger pr uke. På den annen side ble 5,8 % av elevmassen rangert som ofre for den mest frekvente mobbingen, det vil si flere ganger i uken.

Totalt 2,7 % av den samlede elevmassen i Sørensen Vaaland (1994) sin undersøkelse rapporterte å ha vært offer for mobbing én gang i uken eller oftere. Nesten dobbelt så mange gutter (4,3 %) som jenter (2,3 %) betraktet seg selv som ofre.

3.4 Oppsummering

Sandsleth og Foldvik (2000) har i sin studie rapportert at prosentandelen mobbere i den mindre hyppige gruppen er relativt høyt i forhold til i den hyppigere gruppen av mobbere. I denne studien er i motsetning til i Sørensen Vaaland (1994) sin studie mobbingen inndelt i to hyppighetsformer.

Denne forskjellen vil muligens vanskeliggjøre en sammenlikning av studiene. Men basert på de tall som fremkommer i begge undersøkelsene, kan det konkluderes med at Sandsleth og Foldvik sin analyse presenterer høyere prosentrate enn Vaaland sin studie for begge hyppighetsformene.

Sandsleth og Foldvik understreker at dersom variabelen mobbing brytes ned i mindre undervariabler eller former, kan verdien på disse vise seg å være større enn resultatet fra hovedvariabelen. Dette kan være en av årsakene til de høye forekomsttallene av mobbing i undersøkelsene til disse forskerne. Men forskjellene i resultater som er å finne mellom disse undersøkelsene, kan forklares med at forskernes forståelse av begrepet mobbing varierer. Det å anvende enten en "bred" eller "smal" definisjon av begrepet mobbing, kan være med på å øke eller minske antall mobbere.

En møter på en annen utfordring når prosentandelen gutter og jenter som mobber skal sammenliknes i de to undersøkelsene. Sandsleth og Foldvik presenterer store forskjeller mellom kjønnene ved de ulike skolene. Selv om det viser seg å være vanskelig å tyde funnene, kan det likevel antydes at mobbingen i Buskerud fylke domineres av guttene. Den samme tendensen finner en hos elevene i Sørensen Vaaland sin studie. Disse funn er når det kommer til kjønnsforskjeller, i overensstemmelse med det Olweus (2000) og de øvrige forskere tidligere fremla av resultater i barne- og ungdomsskolen. Til tross for store aldersforskjeller mellom elevene i samtlige undersøkelser, er tendensen altså den samme med hensyn til hvem som dominerer mobbingen.

Olweus (2000) mente i sin undersøkelse å ha observert en forskjell mellom den type mobbing som utøves av barn på lavere klassetrinn enn høyere. Yngre barns fysiske og utagerende atferd ble erstattet med en form for psykisk trakassering på høyere trinn. Sandsleth og Foldvik (2000:20) på sin side understreker at den hyppigste formen for mobbing blant eldre elever blant annet er uønsket fleiping, baksnakking, utfrysing, fiendtlig holdning og ubehagelige kommentarer. Disse funn viser at de ulike formene for psykisk eller indirekte mobbing fortsetter fra ungdomsskolen til videregående skole. Men det bør ikke ses bort fra at en fysisk form for mobbing fremdeles kan forekomme på høyere trinn.

Med hensyn til mobbeofrene er det igjen forskjeller mellom Sørensen Vaaland og Sandsleth og Foldvik sine undersøkelser. For det første opplyses det ikke om hvor mange av guttene og jentene i førstnevnte analyse som er ofre for mobbing. For det andre er antallet ofre i Sandsleth og Foldvik sin studie større enn i Sørensen Vaaland sin analyse.

Jeg vil gå ut ifra at den forklaring Sandsleth og Foldvik gir på det høye antallet mobbere, samtidig kan gjelde for ofrene i utvalget. Sørensen Vaaland rapporterer at dobbelt så mange av guttene som jentene er ofre for trakassering. Dette funn peker igjen i retning av at guttene er overrepresentert, både som mobbere og ofre. Men det kan ikke helt ses bort fra eventuelle mørketall blant jentene i undersøkelsen.

4.0 KJENNETEGN PÅ MOBBERE OG OFRE

Her vil jeg først rette oppmerksomheten på mobberen og de typiske karakteristika som disse er i besittelse av. Så vil jeg redegjøre for hva som kjennetegner offeret.

4.1 Mobbere

I dette punktet ønsker jeg å finne svar på hva som gjør en mobber til en mobber og om det er enighet blant forskere på hva som kjennetegner en mobber. Samtidig vil jeg rette søkelyset mot potensielle forskjeller mellom gutter og jenter som mobber. Dette målet er kun oppnåelig dersom forskere har gitt rom for kjønnsforskjeller i sine studier. Olweus (2000) understreker at det i dag fremdeles foreligger lite kunnskap om jentemobberens typiske kjennetegn.

Olweus (2000) gir inntrykk av at det finnes to mobbetyper, den ”passive” og den ”aktive”. Den ”passive” mobberen betegnes ofte som engstelig, men aggressiv, og er med på å fungere som ”medløper” til mobbingen. Stephenson og Smith gir støtte til Olweus sin todeling og presiserer at 18 % av mobberne i deres datamateriale kunne rangeres som passive eller engstelige mobbere. (Stephenson og Smith, 1989 i Ross, 1996:46). Disse barna tar selv ikke initiativ til mobbingen, men gir på en stilltiende måte støtte til den aktive mobber om at det vedkommende gjør er greit. Videre hevder Olweus at denne gruppen av mobbere er en blandet gruppe, bestående av noen usikre medlemmer. Samtidig understreker også Ross (1996) at disse elevene er usikre på seg selv og sin posisjon i gruppen. Det å være lojal mot den aktive eller aggressive mobber sikrer dem en plass i gruppen og gir dem en følelse av aksept fra den de beundrer. Videre poengteres det at i de tilfeller trakasseringen blir oppdaget og sanksjoner blir aktuelt, vil ofte den engstelige eller passive mobber være syndebukken og den som mottar en eventuell straff.

Basert på det som er blitt understreket her, kan det antas at det passive mobbere får som kompensasjon, er en følelse av gruppetilhørighet- og ved å støtte den aktive mobber, vil de minimalisere faren for selv å bli mobbeoffer. Derimot bør en presisere at kampen for tilhørighet ikke er særegent for gutter, heller ikke for mobbere.

Simmons (2002) studerte jenters skjulte mobbetendenser og gir i sin bok mange beskrivelser av den typiske jentemobber.

Jenter, i likhet med gutter, finner styrke i å være sammen om mobbingen. Ved å være flere kan en lett stå overfor en ansvarsfraskrivelse. Videre hevder hun at frykten for å være ensom og avvist, og lykken over å være inkludert, kan få enhver jente eller gutt til å gjøre andre urett. Det er en type overlevelsesinstinkt som tar overhånd. Den ”aktive” eller rettere sagt aggressive mobber er som begrepet indikerer, aktivt med på trakasseringen ved å starte og vedlikeholde den. Denne gruppen av mobbere skiller seg fra førstnevnte ved at angst og usikkerhet er fraværende hos disse elevene. Men mobberen har et positivt syn på seg selv og et høyt aggresjonsnivå.

I første omgang skal jeg presentere resultater fra studier som har rettet oppmerksomheten mot hvordan mobbere er med hensyn til emosjonelle sider og selvtillit. I fortsettelsen vil disse elevens antisosiale atferd eller aggressivitet være i fokus. Aggresjon blir av mange forskere regnet som et gjennomgående fellestrekk ved mobbere. Det er stor konsensus rundt dette, og det blir derfor utdypet i dette kapitlet. For det tredje vil mobbernes kognitive og mellommenneskelige evner bli drøftet. I siste rekke ønsker jeg å finne ut av deres akademiske evner.

1. Affektive (emosjonelle) trekk og selvtillit:

Det synes å være uenighet blant forskere om mobbere føler skyld på grunn av den mobbingen de utfører. Field (1999) er av den oppfatning at barn som mobber, mangler omsorg for andre, er følelsesmessig umodne, impulsive, humørsyke og har lite eller ingen skyldfølelse eller sympati for sitt utvalgte offer. (Field,1999 i Rigby, 2002:130-131). Dette funn blir støttet av flere forskere. Disse konkluderer med at barn som mobber andre, har manglende evne til empati. Disse forskere har kommet frem til sine resultater gjennom lærervurderinger og barns selvrappoteringer. (Rigby og Slee,1993). Høistad (1999) hevder at barn og unge som mobber, oftest sitter igjen med en skyldfølelse. Men fremfor å tillate seg selv å føle noe, bagatelliserer de episoden eller skyver ansvaret over på offeret.

Her ser vi avvikende funn mellom forskerne. Field (1999) på sin side tegner et relativ dystert bilde av mobberes emosjonelle repertoar, mens Høistad (1999) tillegger mobbere evnen til å føle skyld, som betyr at disse barna er i stand til å sette seg inn i andres sted. Dette forutsetter innlevelsessevne og en forståelse for det en utsetter andre for. Jeg vil hevde at det å føle skyld eller ikke, ikke trenger å ha så stor betydning for om man velger å mobbe eller ikke.

Selv om Høistad er av den oppfatning at mobbere føler skyld, er ikke realiteten slik at mobbingen opphører av den grunn. Disse barns lave impuls kontroll og eventuelt manglende omsorg eller empati er trekk som lett kan ta overhånd og skyldfølelse eller ei vil gradvis, men sikkert forsvinne.

På den annen side er en tilsvarende uenighet blitt observert blant forskere med hensyn til mobberes selvtillit. Olafsen og Viemero (2000) er av den tro at mobbere har god selvtillit og er ekstroverte, i motsetning til mobbeofre, som kan karakteriseres som mer introverte, noe som kan ha ulike årsaker. (Olafsen og Viemero, 2000 i Sanders og Phye, 2004:6). Noen forskere hevder at barn som trakasserer andre, har dårlig selvtillit. Dette er et funn som derimot er svært kontroversielt og som kan diskuteres. (Watt *et al.* 2000 i Rigby, 2002:135). Disse funnene kan ha noe for seg, spesielt hvis en ser tilbake på de egenskaper den passive mobber eller medløper var i besittelse av. Deres usikkerhet og engstelige væremåte og streben etter tilhørighet og aksept kan peke i retning av en lav selvfølelse, i motsetning til den aktive mobber som gjerne kan betegnes som selvsikker og utrustet med høyere selvtillit.

2. Antisosial atferd: aggressivitet:

Hva har så forskere funnet ut om mobberes antisosiale atferd? Er det et gjennomgående trekk hos disse? Blant annet Olweus (2000) mener å ha funnet støtte for at mobbere sammenliknet med andre jevnaldrende barn, har en større tilbøyelighet til å utvikle en antisosial personlighet og regelbrytende atferd. Hærverk, tyveri, å hevde seg med makt og trusler, fusk, opponere mot regler som gjelder for alle, overdrevent konsum av alkohol, samt å omgås med personer av mistenkelig karakter er noen eksempler på antisosial atferd.

I de tilfeller slike uheldige atferdsmønstre starter tidlig og får grobunn for vekst uten nødvendig inngrep fra voksne, kan resultatet i verste fall bli en antisosial personlighet. Derfor bør tiltak settes i verk tidlig. Men vi får vi intet kjennskap til om antisosial atferd er et gjennomgående trekk hos alle mobbere, eller om det i tillegg finnes kjønnsforskjeller. I punktet om ulike former for mobbing kommer det frem at det er enighet blant forskere om at de fleste jenter mobber på en indirekte måte. Med bakgrunn i disse funn vil jeg anta at om det er tilfelle at det ikke er vesentlige forskjeller blant gutter og jenter med hensyn til antisosiale holdninger, vil det være en større utfordring å kartlegge jenters antisosiale egenskaper.

Derimot kan man påstå at mobbere som har et høyt aggresjonsnivå, kan ha større utfordringer med hensyn til å forholde seg til regler. Disse kan lett ty til makt, fordi de ikke er i stand til å uttrykke sinne eller frustrasjon gjennom aksepterte kanaler. Men en bør en ikke se bort fra at et slikt handlingsmønster i like stor grad kan være rådende hos andre barn og unge som hos mobbere. Mobberes atferdsmessige trekk er det konsensus om, fordi atferd, spesielt aggressiv atferd, er lett observerbart. I denne sammenheng vil jeg rette oppmerksomheten på fenomenet aggresjon og mulige kjønnsforskjeller.

Det er grunn til å tro at vanskeligheten med å utrede jenters antisosiale atferd også vil gjelde for aggressivitet, da jenter er flinkere til å skjule disse uønskede trekk.

Flere forskere, blant annet Olweus, påpeker at han har funnet belegg for å konkludere med at mobbere skårer høyere på fysisk styrke og har en lavere terskel for frustrasjon, noe som kan komme til uttrykk ved voldelig eller aggressiv atferd. (Olweus i Sanders og Phye, 2004:6). Andre er av samme oppfatning som disse forskerne og presiserer at fysisk styrke, en positiv innstilling til vold, og en aggressiv personlighet er typisk for mobbere. (Høistad, 1999 og Olweus, 2000). Basert på disse funn kan det da hevdes at aggressive og sterke barn blir lettere mobbere, i motsetning til andre barn som ikke er i besittelse av disse trekk? Til dette svarer Høistad (1999) at denne kombinasjonen av styrke, aggressivitet og i tillegg mangel på empati **kan** gi seg utslag i mobbeatferd hos gutter, men ikke nødvendigvis hos jenter. Det jeg kan trekke ut av Høistads konklusjoner, er at fysisk overlegenhet eller aggressivitet alene ikke alltid er avgjørende for hvordan utfallet vil bli, men graden av disse trekk sammen med flere faktorer kan imidlertid være utslagsgivende. Høistad hevder altså at kombinasjonen av de nevnte egenskaper ikke trenger å føre til mobbeatferd hos jentene. Det som ville være av interesse, er hva som ligger til grunn for denne konklusjonen. En forklaring kan være at jenter til forskjell fra gutter har mindre aggresjon og i mindre grad er opptatt av fysisk styrke. Av den grunn kan disse trekk spille en liten rolle for om jentene blir mobbere eller ikke.

Eagly og Steffen (1986) er tvilende til at gutter er mer aggressive enn jenter. Denne oppdagelsen begynner å få oppslutning også blant andre forskere. Simmons (2002) presiserer blant annet at jenter kan fremvise like mye aggressivitet som gutter, men at den er vanskeligere å oppdage hos jentene. Eventuelle forskjeller i aggressivitet hos kjønnene kan

forklares som et samspill mellom biologiske og miljømessige komponenter. Simmons gir sin støtte til denne kommentaren.

Hun mener at aggressivitet er biologisk betinget, men at måten den kommer til uttrykk på er innlært. Dette peker i retning av en kombinasjon av indre personlighetsfaktorer og ytre påvirkninger, som for eksempel barnets oppvekstvilkår i hjemmet.

Olweus (2000) sin interesse for mobberes hjemmemiljø og den oppdragelse de får kan være en hjelp til å danne seg et bilde av hva som gjør at mobbere har lettere for å ty til aggressive eller voldelige midler. Her kommer vi borti en årsak- virkning relasjon. Men det understrekes at utviklingen av en aggressiv personlighet eller mobbeatferd er en sammensatt problematikk. Olweus fokuserer på fire faktorer av betydning, men en svakhet ved hans funn er at han i det store og hele har fokusert på gutter.

Men jeg regner med at mange av disse faktorene kan til en viss grad kan være like aktuelle for jenter som for gutter. Den *første* faktoren er foreldrenes, spesielt mors, følelsesmessige innstilling til barnet. En positiv innstilling kjennetegnet av varme, tillit og engasjement er med på å minimalisere barnets eventuelle potensial til å bli en aggressiv person med mistillit til sine omgivelser. Den *andre* faktoren har å gjøre med de foresattes valg av ulike oppdragerstiler. I de tilfeller en omsorgsperson har vært ettergivende og lite konkret med hensyn til hva som er akseptabel i motsetning til uakseptabel atferd, har ifølge Olweus ført til en økning i barnets tilbøyelighet til aggressivitet og voldelig atferd. Altså mener han at barn bør ha tydeligere retningslinjer og grenser for hva som er ønskelig til forskjell fra uønskelig opptreden. Men dette bør foregå i kjærlige og omsorgsfulle omgivelser. Med andre ord bør de foresatte sette klare rammer for barnet, samtidig som det får rom for utfoldelse og grenseutprøving. I praksis kan det være en vanskelig utfordring for foreldre. Den *trede* faktoren har også å gjøre med omsorgsgivernes oppdragermønster. Maktorienterte oppdragelsesmetoder som fysisk mishandling og følelsesutbrudd fra en eller begge av foreldrene er uheldige forhold å vokse opp under. Dette kan være med på å skape en ond sirkel av interaksjon og slik øke barnets aggresjonsnivå. Men Olweus mener at effekten av denne faktoren er av mindre betydning enn de førstnevnte. Det kan likevel ikke ses bort fra at det er noe sannhet i utsagnet "vold avler vold". Videre fastslås det av Olweus at disse er hovedtendenser og at andre omstendigheter kan spille en like stor om ikke større rolle for utfallet.

Hittil har fokuset vært rettet mot hvor stor betydning ytre forhold har for barns, herunder mobberes, aggressive reaksjonsmønstre.

Men mobberes stabile personlighets trekk må heller ikke glemmes, noe Olweus (2000) bringer på bane som en siste faktor når han presiserer at graden av barnets temperament vil danne grunnlaget for utviklingen av en senere aggressiv atferd. Jo færre av de negative forholdene som er til stede i mobberens liv, jo større er muligheten for at personen vil motstå fra deltakelse i mobbing. Derimot kan det hevdes at fraværet av disse forhold bare løser halvparten av problemet med mobbing, så lenge vedkommende har lite empati, er positivt innstilt til voldsbruk og fortsatt har et godt selvbilde.

3. Det kognitive aspektet og mellommenneskelige evner:

Funn har påvist at mobbere har lite impuls kontroll og de blir lett styrt av sine affekter og handler deretter, slike egenskaper kan vanskeliggjøre det å tenke rasjonelt og langsiktig.

En forsker som skal nevnes i denne sammenheng er Field (1999). Han er opptatt av de kognitive aspektene av en mobbers personlighet. Han nevner blant annet at mobbere har dårlig dømmekraft og derfor kan ha vansker med å tenke langsiktig. Videre mener han at denne gruppen barn mangler innsikt, er fordomsfulle, har en trang til å styre andre og lærer ikke av tidligere erfaringer. (Field, 1999 i Rigby, 2002:130-131). Fields oppdagelser stemmer godt overens med det en ville vente av mobbere, men det ville være nyttig med flere synspunkter fra annet hold. Denne kognitive svikten hos mobbere gjør det naturlig å stille spørsmålet om mobbere vil streve med å skaffe seg venner. Rigby (2002) er av den oppfatning at mobberes trang til å styre andre er et tegn på deres manglende evne til å fungere i mellommenneskelige relasjoner. Derimot synes Olweus (2000) å hevde at mobbere ikke skiller seg ut fra andre barn når det gjelder popularitet. Men han presiserer videre at mobberes popularitet avtar med årene. Olweus sitt utsagn om at det er ingen vesensforskjell i målt popularitet mellom mobbere og jevnaldrende, kan likevel være diskutabelt. Hvis slike resultater er basert på jevnalder vurderinger, vil en muligens stå overfor en "falsk" rapportering av frykt for mobberen. Hvis resultatene på den annen side er fremkommet ved hjelp av selvrapporteringer, skyldes dette muligens mobberens overpositive betraktning av seg selv.

4. Akademiske evner-skoleflinkhet:

Er mobbere flinke på skolen? Finnes det noen kjønnsforskjeller i mobberes akademiske prestasjoner?

I følge Olweus (2002) er skoleferdighetene til mobbere på barnetrinnet gjennomsnittlige, det vil si ikke så forskjellig fra andre barns. På den annen side mener han å hevde at mobbere på høyere trinn generelt sett kommer dårligere ut faglig. Selv om det her også vil finnes variasjoner når det gjelder mobberes akademiske forutsetninger. Andre som har hatt som mål å undersøke mobberes samarbeidsevner i skolen, fant at frem til at mobbere misliker fellesarbeid. De hevder at dette er en vesensforskjell mellom mobbere og de fleste jevnaldrende barn. (Rigby *et al.* 1997 i Rigby, 2002:137). Både Rigby *et al.* og Olweus sine resultater med hensyn til skoleflinkhet synes å være gjeldende for begge kjønn, siden det ikke blir sagt noe om kjønnsforskjeller. Dette kan enten skyldes ingen observerte forskjeller eller ingen vektlegging av mulige forskjeller.

Salmivalli (2006) som har forsket mye på mobbing blant jenter, mener at overgriperne ofte er ressurssterke og populære jenter, hvor de fleste er flinke på skolen og godt likt av lærerne, som har liten kjennskap til at disse elevene er mobbere.

Det at de fleste jentemobberne er skoleflinke i motsetning til enkelte gutter som mobber, er ingen overraskelse tatt i betraktning de resultater som er fremkommet med hensyn til jenters mobbeformer. Jenter mobber blant annet ved å manipulere og skape intriger, slike indirekte og avanserte former for mobbing krever gode kognitive og strategiske evner. Kan en da argumentere for at skoleflinke jenter bruker sine verbale evner og sin intelligens til å trakassere ofre, mens gutter som har vansker med å uttrykke seg verbalt tyr til vold? En bør ikke glemme at disse eventuelle kjønnsforskjeller er hovedtendenser, det vil alltid finnes unntak.

4.2 Oppsummering

I det store og hele har forskere kommet frem til enighet om hva som er karakteristisk for mobbere. Det er lite som tyder på at mobbere, spesielt de aktive mobberne, tynges av å utsette andre for konstant mobbing. Videre er det stor konsensus om aggressivitet og regelbrytende atferd som et generelt trekk hos mobberne. Dessuten kan mobberes lave impuls kontroll og høye aggressivitet være med på å forårsake vansker med å tenke langsiktig.

I tillegg har forskere registrert kjønnsforskjeller med hensyn til mobberes akademiske evner. Jentemobbere er i motsetning til guttemobbere generelt flinkere på skolen.

4.3 Mobbeofre

I dette punktet ønsker jeg å finne svar på ”hvorfors noen barn blir mobbet, mens andre ikke blir det” og ”om det finnes spesielle kjennetegn ved ofre”. Forskere har vært opptatt av disse problemstillingene og deres konklusjoner. Men det kan finnes forskjeller mellom ofre, akkurat som en person som lider av angst kan være ulik en annen med samme lidelse. Det gjenstår å se om resultatene som er fremkommet peker i retning av mulige fellestrekk ved ofre. I tillegg vil det bli fokusert på eventuelle kjønnsforskjeller ved dem som blir mobbet, dersom det foreliggende data gir rom for det. Olweus (2000) hevder at det som karakteriserer et typisk mobbeoffer, synes å være uavhengig av kjønn. Det vil være av stor betydning å gjøre rede for om det er konsensus om dette funn.

Først vil jeg minne om Olweus (2000) sin typologisering av ofre for mobbing. Han hevder at det finnes to typer mobbeofre, det ”passive” og det ”provoserende” mobbeofferet.

Det ”passive” mobbeofferet har en mer usikker og engstelig fremtreden sammenliknet med andre barn og er relativt hjelpeløs overfor personer som mobber. I følge Olweus tilhører de fleste av mobbeofrene denne gruppen. De ”provoserende” ofre har, som navnet indikerer, et temperament som er med på å provosere andre til å mobbe vedkommende. Et provoserende offer karakteriseres som kroppslig urolig, hyperaktiv, hissig, og ukonsentrert. Som følge av disse egenskapene, kan det lett oppstå en negativ spenning rundt dem. I 1984 ble bortimot én av fem ofre rangert av Olweus til å være provokative. (Olweus i Sanders og Phye, 2004:20). Dette tallet er ikke høyt, men en klasse med mange elever og ulike problemer skaper forskjellige utfordringer for en lærer som har som oppgave å tilrettelegge undervisningen etter ethvert barns behov.

Nedenfor vil jeg først presentere resultater fra undersøkelser der en har studert hvordan mobbeofre er med hensyn til ytre eller fysiske kjennetegn. Deretter vil disse barns akademiske evner eller skoleflinkhet bli vektlagt. Dette etterfølges undersøkelser der en har sett på mobbeofres evne til å skape gode mellommenneskelige relasjoner, som beskrives som sosial intelligens. Så omtales mobbeofres selvbilde.

Jeg har valgt å vie spesielt mye oppmerksomhet på selvbilde- selvfølelse problematikken og vil derfor komme tilbake til dette i et eget kapittel.

1. Fysiske eller ytre karakteristika:

Til tider har ”ytre” avvik, for eksempel det å bruke briller, kle seg annerledes enn resten, det å være overvektig eller for tynn blitt nevnt som årsaker til at mobbing oppstår. Sweeting og West mener at mobbere har en større tilbøyelighet til å trakassere ofre som skiller seg fra resten av ”befolkningen” med hensyn til vekt, en form for fysisk handikap eller attraktivitet. (Sweeting og West, 2001 i Sanders og Phye, 2004:22). I dag er denne tankegangen likevel relativt utdatert blant mobbeforskere. Årsaken til det er at en ikke har funnet noe belegg for tanken om at barn som blir mobbet, har ytre avvik som gjør dem til potensielle ofre, selv om en ikke kan se bort fra at det finnes visse unntak fra denne regelen. Men jeg vil poengtere at hvis en spør en mobber hvorfor vedkommende mobber, vil noen muligens gi som årsak fysiske trekk ved offeret. Jeg vil imidlertid anta at ved nærmere ettertanke eller observasjon, ligger det som oftest mer bak. Det kan også hende at mobberen spiller på de ytre fysiske trekk ved offeret i sin mobbing, uten at det behøver å være disse trekkene som er årsak til mobbingen.

Derimot påpeker Olweus (2000) i likhet med Storfjord og Storfjord (1997) at en har funnet en ytre egenskap som skiller mobberne fra ofrene, nemlig fysisk styrke. Gutter som ble mobbet, var fysisk svakere enn andre gutter generelt. Olweus presiserer i motsetning til Storfjord og Storfjord at fraværet av fysisk styrke er noe særegent for gutter som blir mobbet. Olweus hevder at forskningen gir et entydig bilde av de karakteristiske trekk for et mobbeoffer, og at dette bildet er relativt likt for begge kjønn. Samtidig understrekes det at det finnes mangelfull kunnskap om mobbing blant jenter, både som ofre og mobbere.

Storfjord og Storfjords (1997) resultater sier ingenting om det finnes eventuelle forskjeller i styrke eller andre trekk hos gutter i motsetning til hos jenter. Det er uklart om årsaken til manglende presisering med hensyn til mulige kjønnsforskjeller kan forklares med ingen forskjeller eller ingen kjennskap til forskjeller.

2. Akademiske evner- skoleflinkhet:

Spørsmålet som er av interesse her, er om det er konsensus blant forskere om hvor skoleflinke ofrene er, og om man vet om eventuelle forskjeller blant kjønnene. Blant annet

Perry og Roland anser mobbeofre som akademisk svakere sammenliknet med elever som ikke blir mobbet. (Perry, 1988 og Roland, 1989 i Sanders og Phye, 2004:21).

På den annen side fant Storfjord og Storfjord (1997) i sine observasjoner at mange av barna som ble mobbet, fremviste gode skoleprestasjoner. Det er ikke godt å vite hva som er årsaken til disse avvikende funn med hensyn til intelligens og skoleflinkhet. En mulighet er at akademiske evner ikke har noen særlig innflytelse på risikoen for å bli mobbet. Men mobbeofre som er skoleflinke, kan bli mobbet fordi andre barn kan betrakte dem som en ”nerd” eller ”lærerens favoritt”.

Det jeg prøver å poengtere er at hvis en mobber har til hensikt å finne en å mobbe, så vil vedkommende alltid finne mange påskudd for å mobbe nettopp det barnet. Den årsaken som gis, trenger nødvendigvis ikke å være den egentlige årsaken til at mobbingen starter og eventuelt vedvarer.

Vi vet likevel ikke hvilke kjønnsforskjeller som finnes mellom ofre med hensyn til akademiske evner eller om det finnes noen. Dersom en hadde funnet forskjeller, kan en da forsikre seg om at forskjellene er særegne for mobbeofre og ikke skyldes rene kjønnsforskjeller i faglige prestasjoner? Jeg kan presisere dette nærmere ved å stille spørsmål ved om gutter viser bedre matematiske prestasjoner enn jenter. Dersom dette er tilfelle, er det snakk om en ren kjønnsmessig forskjell. Storfjord og Storfjord (1997) mener å ha funnet både jenter og gutter som mobbes, som var skoleflinke, og som en følge av dette fungerte høyt akademisk.

3. Sosial intelligens og mellommenneskelige evner:

Kaukiainen *et al.* (1999) påstår at ofre har mangelfull sosial intelligens sammenliknet med mobbere, som er flinkere til å manipulere situasjoner slik at det kan gagne dem selv. Mobberne hadde ikke maktet dette hvis de ikke var i besittelse av et skarpt sinn (i Sanders og Phye, 2004:21).

Olweus (2000), har sammenliknet mobbeofre og mobberes popularitet på skolen, og i følge ham er førstnevnte gruppe lite populær blant klassekamerater. De har en tendens til å være vår for de kommentarer andre slenger etter dem og frykter de vurderinger som blir gjort av dem. Mobberne på sin side blir generelt rangert som mer populære. Men det bør påpekes at mobbernes popularitet var diskutabel, noe man ser i punktet om kjennetegn ved mobbere.

Det passive offer sliter ofte med å skaffe seg venner, enten snakker de med noen få elever eller ingen. (Olweus, 2000). Det samme kan gjelde for de provoserende elevene. De kan på sin side ha vansker med å få venner på grunn av sin overaktivitet og innpåslitenhet. Disse elevenes, spesielt passive ofres frykt for å bli avvist eller stå ansikt til ansikt med en som skjeller dem ut, kan være så dramatisk at de hemmes i å søke støtte eller tilnærme seg andre. En fare ved å bli utsatt for mobbing er at personen som blir mobbet, kan begynne å betrakte seg selv slik mobberen gjør. Det blir en type selvoppfyllende profeti.

I punktet om kjennetegn på mobbere, påpekte Rigby *et al.* (1997) at ett av kjennetegnene på mobbere var deres motvilje til samarbeid på skolen. (Rigby *et al.* 1997 i Rigby, 2002:137). Dette kan ha sammenheng med dårlige mellommenneskelige evner. Denne motviljen til samarbeid er for øvrig også blitt funnet hos mobbeofre. De har en tendens til å unngå situasjoner hvor de kommer i sentrum for oppmerksomheten. Det kan være en mulig forklaring på deres vegring mot samarbeid i klassen og ellers på skolen. Mobberne på sin side ser muligens ikke nytteverdien av samarbeid. Det faktum at de kan overkjøre eller støte medelever, vil gjøre det vanskelig å samarbeide med dem. I tillegg har mobbere et høyere konkurranseinstinkt enn ofre. Dette igjen vil være en uheldig egenskap under gruppearbeid, hvor samarbeid er nøkkelordet.

Olweus (2000) påpeker for øvrig at gutter som er ofre for mobbing, har en nærere og varmere relasjon til sine foreldre. Dette blir støttet av Sanders og Phye (2004). Denne nære relasjonen mellom barn og voksne kan, i følge Rigby (2002) skyldes ofrenes høyere avhengighets forhold til voksenpersoner. Hva med jenter som blir mobbet, kan en argumentere for liknende funn her?

4. Selvfølelse og Selvbilde:

Med bakgrunn i mobbeofrenes mangelfulle sosiale evner, lave fysiske styrke og kontroversielle funn med hensyn til akademiske prestasjoner, kan en anta at ofrene har en dårlig selvbilde. Kan forskning på området bekrefte eller avkrefte dette? Storfjord og Storfjord (1997) stiller spørsmålet om mobbeofre har en felles nederlags følelse. Ved intervju av disse barna kom de frem til at dette var tilfelle, samt at ofrene hadde kompleks med hensyn til deres egenverd.

Årsaken til disse destruktive tankene kan enten bunne i at de blir trakassert eller i at de har en dårlig selvfølelse, noe som igjen gjør det vanskeligere å sette klare grenser overfor mobberer. Samtidig presiseres det at mobbing er en følelsesmessig utmattende situasjon for mobbeofferet, som vil reagere med å trekke seg tilbake og følgelig isolere seg fra omverdenen. Den skam og skyldfølelse ofrene satt igjen med, kan i følge Storfjord og Storfjord føre til at disse unngår å snakke om sin skolehverdag.

Olweus (2000) føyer i tillegg det å føle seg dumme, lite attraktive, mislykkede og ensomme til listen. Mobbeofre har et mentalt bilde av seg selv som dumme, noe Olweus også påpekte som en felles kjennetegn en finner hos mange av disse barna. I tillegg har barn eller unge som blir trakassert et bilde av seg selv som kjedelige. Slike negative tanker om en selv kan være svært så destruktive for ens selvbilde. Det er nettopp dette som blir observert hos disse elevene, som skårer lavt på en god selvfølelse og høyt på sosial angst. (Lane, 1989; Hoover og Juul, 1993 og Slee, 1994 i Sanders og Phye, 2004: 21-22).

Mahady-Wilton (1997) poengterer at mange ofre blir i møte med mobberer så traumatisert og frustrert at de makter dårlig å finne gode strategier for problemløsning. Ofte reagerer de med å være tause og underdaner seg mobberer. Men ofrenes evne til å takle mobbingen kan være avhengig av mobbingens omfang og personens motstandsdyktighet for ytre press (i Sanders og Phye, 2004:22).

4.4 Oppsummering

Det har vært en utfordring å kategorisere mobbeofre på grunn av enkelte forskjeller som finnes mellom barn i denne gruppen. Spesielt tydelig er denne inkonsistensen med hensyn til deres akademiske evner og skoleflinkhet. Noen av disse barna blir rangert som flinke på skolen, mens andre som mindre flinke. Men ulike forskere har kommet frem til like resultater når det gjelder typiske kjennetegn ved mobbeofre. De beskrives som følsomme, stille og forsiktige, og det er konsensus blant forskere om deres lave selvfølelse. Dessuten tyder funn på at disse barna har mangelfulle mellommenneskelige evner og følgelig strever med å stifte vennskap med andre jevngamle. Samtidig kan det være viktig å konkretisere at i en del tilfeller kan det være vanskelig å vite om mobbeofrenes særtrekk er årsak til at de blir mobbet eller om de er en konsekvens av mobbingen. I tillegg til disse typiske karaktertrekk jeg har vektlagt så langt, har en funnet noen fellestrekk ved mobbere og ofre.

Begge skårer høyt på depressive tendenser, bekymrer seg hemningsløst og viser tegn på psykosomatiske symptomer. Dette vil jeg derfor komme tilbake til i et eget kapittel om helsevirkninger av mobbing.

5.0 HOLDNINGER

Hvilke holdninger har tilskuere til mobbere og ofre, og finnes det noen kjønnsforskjeller hos disse tilskuere med hensyn til disse barna?

5.1 Holdninger hos tilskuere

Et fåtall av forskere har gått systematisk til verks med å kartlegge hvilke holdninger eller tanker tilskuere har til ofre for mobbing, mobbere eller den mobbingen disse bedriver. Enkelte forskningsresultater har påvist en forskjell i foreldres, læreres og jevngamle barns holdninger til barn som er involvert i mobbing. Her velger jeg å begrense meg til barn og unges tanker og følelser rundt mobbing.

Først ønsker jeg å presentere en studie av Sandsleth og Foldvik (2000). Denne undersøkelsen er tidligere blitt introdusert i detalj, men i denne omgang vil jeg rette søkelyset mot hvilke funn som er blitt registrert vedrørende holdninger til mobbing. Videre vil jeg redegjøre for en undersøkelse av Rigby og Slee fra 1993 og en annen av Rigby som ble gjennomført i 1996 (Rigby, 2002:218- 220).

Sandsleth og Foldvik (2000) gjorde som tidligere nevnt, bruk av et spørreskjema for å kartlegge tilskueres holdninger og handlinger med hensyn til den mobbing som forekommer i deres skoler. Skjemaet besto av fire utsagn og elevene ble oppfordret til å svare med enig, uenig eller usikker eller mest enig/ uenig på utsagnene. Disse elevene gikk på videregående skole og var mellom 16 og 18 år. Den totale elevmassen var på 2 504. Rigby og Slee (1993) på sin side utarbeidet tjue spørsmål som de stilte 314 gutter og 353 jenter. Hensikten med spørsmålene var å kartlegge barns holdninger til ofre og den mobbingen de blir utsatt for. Disse australske skolebarna var i aldersgruppen 8 til 15 år. For det andre ville Rigby (1996) gjøre en vurdering av tilskueres tanker om hvorfor enkelte barn mobber. Datamaterialet som var mellom 9 og 18 år, besto av 2 940 gutter og 2 508 jenter. Svarene elevene kom med, ble registrert ved hjelp av et anonymt spørreskjema.

5.1.1 Kjønn og holdninger til ofre

Tre av utsagnene i Sandsleth og Foldvik sitt spørreskjema var eksempler på utvist hjelpeatferd eller ønske om å hjelpe, mens det siste utsagnet var et eksempel på manglende engasjement eller likegyldighet.

Resultatet gir ikke et entydig bilde av disse barns holdninger til at en elev blir mobbet. Majoriteten, (34,6 %) av 2 384, er usikker, men i stor grad enig i utsagnet ”jeg ønsker å hjelpe, men får det ikke til” og (43,8 %) av 2 393 er usikker, men mest enig i utsagnet ” jeg ønsker å hjelpe han eller henne på en eller annen måte”. Med hensyn til det tredje utsagnet ” jeg varsler læreren eller andre ansatte på skolen”, svarte derimot et fåtal av elevene, (13,0 %) av 2 377, bortimot bekreftende mens (40,4 %) var helt uenig i uttalelsen. I tillegg ga (43,7 %) av 2 401 ungdommer inntrykk av å være usikker, men mest uenig i utsagnet ” jeg har ikke noe å gjøre med det, og gjør ikke noe”, mens (23,1 %) medgir å være usikker, men mest enig i utsagnet (Sandsleth og Foldvik, 2000:25).

Funn fra studien gir både antydninger om et ønske om å hjelpe ofre, uten å lykkes, og manglende ønske om involvering. Bortsett fra en liten andel av elevene som var villig til å rapportere til voksne på skolen, vet vi ikke hvilke andre responser tilskuere møter mobbere med. Videre kan en ikke klandre den andelen av elever som valgte et lite handlekraftig forsøk på å assistere offeret. Forfatterne hevder at dette fraværet av engasjement skyldes frykt for selv å bli objektet for trakassering. Denne frykt disse elever føler kan være med på å undertrykke en potensiell vilje eller engasjement til å hjelpe mobbeofferet. På den annen side kan disse ungdommene synes at offeret fortjener å bli mobbet og derfor velger å ikke bidra med en eller annen form for hjelp. Dette resultatet gir et generelt bilde av tilskueres synspunkter på egen involvering med hensyn til mobbeproblematikken, men i studien har en sett bort fra mulige kjønnsforskjeller eller -likheter i disse elevers holdninger.

Rigby og Slee (1993) har hatt til hensikt å skille mellom jenter og gutters synspunkter overfor ofre og mobbere. Hvilke observasjoner er blitt gjort med hensyn til kjønn og holdninger? Resultatene fra Rigby og Slee sin undersøkelse tyder på at i det store og hele var barn støttende overfor ofre for mobbing. Deltakerne svarte enig, usikker eller uenig i utsagnene, men jeg fokuserer i hovedsak på prosent enig, eventuelt uenig og bare unntaksviss på prosent usikker.

Flere jenter (85,8 %) enn gutter (78,0 %) sier seg enig i at de blir sint når noen blir mobbet uten grunn. På den annen side sier flere gutter (65,6 %) enn jenter (60,1 %) at det er en god gerning å hjelpe barn som er hjelpeløs. Men det er liten forskjell mellom jenter og gutter når det gjelder å svare ”uenig”.

Forskjellen ligger derfor mellom ”enig” og ”usikker”. Denne høye prosentandelen barn som tydeligvis ikke er likegyldige overfor barn og unge som blir trakassert, kan tolkes som en indikasjon på at selv om mobbing foregår mellom mobber og offer, er andre engasjert i problemet.

Når det gjelder utsagnet ”jeg ville ikke vært venner med barn som lar seg trække på av andre”, sier (51,9 %) av guttene og (43,6 %) av jentene seg uenig. På den annen side sier (22,0 %) av guttene og (19,0 %) av jentene seg enig i samme utsagn. Her er differansen mellom kjønn på (3 %), altså minimal. Med andre ord er det større forskjeller mellom å svare ”uenig” og ”usikker”.

Videre sier de fleste av jentene og guttene seg ”uenig” enn ”enig” eller ”usikker” på andre utsagn. For eksempel mener flere gutter (51,9 %) enn jenter (63,5 %) å være uenig i at ”myke” barn gjør dem dårlig. Derimot er forskjellene mellom gutter (62,1 %) og jenter (60,1 %) små når det gjelder å si seg uenig i at barn ikke bør klage når de blir mobbet. Den samme minimale forskjellen i uenighet er også observert med hensyn til utsagnet ”barn som er svake ber om trøbbel”, (75,2 %) av guttene og (79,3 %) av jentene.

På utsagnene ”det er greit å trakassere noen verbalt” og ”det er morsomt å se barn opprørt som følge av trakassering” var det store forskjeller mellom kjønnene. Flere jenter (64,6 %) enn gutter (55,1 %) sier seg uenig med første utsagn. Samtidig mener (86,7 %) av jentene og (77,1 %) av guttene å være uenig med andre utsagn. Det kan derfor virke som jenter i motsetning til gutter har en større innvending mot mobbing. Men det er liten forskjell mellom jenter (50,1 %) og gutter (49,7 %) når det gjelder å svare uenig på utsagnet ”barn som blir plaget hyppig, fortjener det som regel”.

Forskerne har med andre ord kommet frem til blandede resultater når det gjelder tilskueres holdninger til mobbeofre. Enten er det rapportert om sympati for ofrene eller en holdning om at ofrene fortjener den trakassering de blir utsatt for.

5.1.2 Kjønn og holdninger til mobbere

Rigby ønsket å redegjøre for gutter og jenters synspunkter på hvorfor enkelte barn mobber, hva de vinner på ved sin handling. (Rigby, 1996 i Rigby, 2002:219).

Flere gutter (21,3 %) enn jenter (13,8 %) mener at mobbere oppnår beundring ved å mobbe andre. Samtidig sier nesten like mange jenter (63,1 %) som gutter (66,3 %) at målet er å få andre til å være redd. Her er altså forskjellen mellom kjønn betraktelig mindre. I alt (33,6 %) av guttene og (25,9 %) av jentene synes å tro at mobbere håper på å minimere sjansene for selv å bli mobbet. Men det er større forskjeller mellom gutter og jenter når det gjelder synet på mobberes skamfølelse. En betydelig andel av jentene (55,1 %) og under halvparten av guttene (42,2 %) mente at barn som mobber, ofte vil skamme seg over seg selv. På den annen side sier flere gutter (43,1 %) enn jenter (37,7 %) at mobbere føler seg bedre enn andre når de trakasserer.

Begge kjønn var noenlunde like skeptisk til hvilke positive følger som kan forventes når en mobber andre. På alle indikatorene svarte færre enn halvparten at det å mobbe andre ville resultere i noe godt. Unntaket var andre utsagn der flere enn halvparten av begge kjønn var overbevist om at en av følgene av mobbing ville være å skape frykt hos andre barn. Samtidig svarte under halvparten av guttene og mer enn halvparten av jentene at en stor ulempe ved mobbing ville være følelsen av skam.

5.2 Oppsummering

På bakgrunn av forskningsresultatene som her er fremkommet, kan en oppsummere med at flesteparten av tilskuere til mobbing har en positiv holdning til mobbeofre og et ønske om å bistå disse, men at de ofte blir hindret i dette av sin egen frykt for mobbere. I slike tilfeller forblir ofte tilskuere nettopp tilskuere. Det skaper en stilltiende ”aksept”, noe som er uheldig. Men det ble rapportert om tilfeller der tilskuere betraktet det som en god gjerning å hjelpe barn som er hjelpeløse, (65,6 %) av guttene og (60,1 %) av jentene. Til tross for at flere av guttene responderte bekreftende på dette utsagn, tyder funn fra både Rigby og Slee (1993) og Rigby (1996) sine undersøkelser at jenter til sammenlikning med gutter er mindre støttende til mobbing og mer sympatisk til mobbeofre. Men det er nødvendig å påpeke at det er uvisst om de samme elevene når de er vitne til at et barn blir mobbet, virkelig vil assistere vedkommende. Årsaken til dette skyldes at det kan være en lang vei fra å ha en positiv holdning til ofre og det faktisk å forsvare dem overfor en mobber.

På den annen side kan en negativ holdning til mobbere og deres handlinger og det å uttale seg til fordel for ofre for trakassering er starten på viktig forebyggende arbeid.

6.0 SELVFØLELSE - EGOBILDE

I dette kapitlet skal begrepene selvfølelse og egobilde drøftes i forhold til mobbere og mobbeofre. I litteraturen ser vi at ulike forskere anvender den ene eller den andre av disse betegnelse. Men ved å gi en beskrivelse av disse begrepene, håper jeg å illustrere at vi står overfor det samme fenomenet. Salmivalli (1998:7) definerer selvfølelse som den enkeltes personlige vurdering av seg selv som et menneske, samt de følelser og tanker en har med hensyn til seg selv.

Bjørkqvist *et al.* (1982:308) understreker på sin side at generelt har alle mennesker et ego, idealego og normativt egobilde av seg selv. En persons egobilde sier noe om hvordan vedkommende betrakter seg selv, idealego bilde har med hvordan personen vil være eller bli betraktet av andre, mens normativt egobilde kan forklares som den enkeltes antakelser om de forventninger andre har til dem. Altså kan egobilde anses som et produkt av personens samhandling med andre. Konseptet selvfølelse kan fungere som en generell samlebetegnelse for disse betraktningstypene.

Samtidig vil jeg understreke at forskere som har ønsket å studere mobbere og mobbeofres selvfølelse og det bilde disse har av seg selv, har kommet frem til motstridende resultater. En av årsakene til manglende konsensus blant forskerne, kan forklares med at det er vanskelig å måle den "reelle" selvfølelse disse elevene har. Som følge av dette, kan en møte på metodologiske problemer som kan resultere i målefeil. En annen årsak kan være måten begrepet selvfølelse defineres av forskere. Jo bredere den definisjon som presenteres er, jo flere av studieobjektene vil rapportere om dårlig selvfølelse. En annen forklaring på manglende konsensus rundt disse barns selvfølelse kan dessuten ha å gjøre med at det finnes ulike typer mobbeofre og mobbere.

Kanskje er det slik at elever som har et realistisk syn på seg selv og det som forventes av dem, vil utvikle en selvfølelse som er motstandsdyktig overfor negative påkjenninger, i motsetning til andre som sliter med en indre strid med hensyn til egne og andres krav til en selv. Tidligere ble det presisert at ofre for mobbing har en dårligere selvfølelse sammenliknet med mobbere. Mobbeofres lave selvbilde kan nettopp skyldes en slik uoverensstemmelse mellom egne personlighetsegenskaper og hvordan omgivelsene betrakter vedkommende. Konsekvensen av denne konflikten kan være uheldig for personen.

På den annen side kan en ikke anta at slike personlighetskonflikter vedrørende selvfølelse er noe særegent for mobbeofre. Dermed vil det være av interesse å redegjøre for mobbernes selvfølelse.

Oppmerksomheten vil først og fremst rettes mot funn fra to studier. Den første er gjennomført av Salmivalli *et al.* våren 1996b. Disse forskerne har i sin studie satt fokuset på elevers egne selvrapporteringer og jevnalderrapporteringer med hensyn til selvfølelse. I tillegg har de ønsket å si noe om hvilke elever som skåret høyt på "defensive egotism", som på norsk kan oversettes med en type selvopptatthet eller selv- dyrking. Deretter vil jeg konsentrere meg om en undersøkelse utført av Bjørkqvist *et al.* i 1982.

Disse forskerne ønsket å observere korrelasjonen mellom ego, idealego og normativt egobildet hos mobbere og ofre, samt hvordan disse skiller seg fra andre barn. Samtidig blir disse betraktningsmåtene sett i forhold til enkelte ferdigheter eller dimensjoner som i utgangspunktet ble utarbeidet av Rauste i 1973-74.

Salmivalli *et al.* (1996b) utarbeidet et spørreskjema for å innsamle data om deltakerne, som besto av 316 åttende klassinger fra femten skoler i Finland. Av disse var 148 jenter og 168 gutter. I Bjørkqvist *et al.* (1982) sin studie forelå det gyldige data fra 401 elever i aldersgruppen 14-16 år fra tre ulike skoler. Den kjønnsmessige fordelingen var noenlunde like stor, der 197 av guttene og 204 av jentene sto for resultatene. Av disse ble (15,3 %) av guttene rangert som enten mobbere eller ofre av andre jevngamle elever. Derimot ble bare et mindre antall av jentene, (5,9 %) rangert som enten mobbere eller ofre av sine klassekamerater. Den totale summen jenter og gutter som enten mobbere eller ofre, er på (10,5 %). I tillegg ble det gjennom tilfeldig utvelgning dannet en kontrollgruppe på 55 jenter og 55 gutter.

6.1 Resultater for mobberne

Tidligere funn peker i retning av at barn som mobber, blant annet har aggressive tendenser, manglende empati og usikkerhet, er fysisk overlegen i forhold til ofre for mobbing og er populær blant jevngamle på yngre trinn. Disse trekk gir et bilde av mobberen som en person med selvsikkerhet, men denne selvsikkerheten er ikke nødvendigvis synonymt med å ha god selvfølelse.

Blant annet Olafsen og Viemero (2000) i Sanders og Phye (2004) og Olweus (2000) påpeker at mobbere har et positivt syn på seg selv, men blir dette synet støttet av forskere som utelukkende har studert mobbere og ofres selvfølelse? Videre vil det være av interesse å redegjøre for hvilke funn som er blitt gjort med hensyn til kjønnsforskjeller i selvfølelse hos mobbere.

6.1.1 Kjønn og selvfølelse

O`Moore og Hillery (1991) i Rigby (2002:106) har funnet bevis for at mobbere har visse trekk som er blitt observert hos barn med lav selvfølelse. Men forsøket på å fremskaffe tilstrekkelig støtte for dette syn, har vært mislykket. Men andre forskningsresultater peker i retning av en bred konsensus om mobbers selvfølelse som mer eller mindre lik andre barns.

Salmivalli *et al.* (1996b) presiserer videre at forskere har satt lite fokus på de mulige kjønnsforskjeller i selvfølelse som finnes hos gutter og jenter som mobber.

Men de understreker som også Bjørkqvist *et al.* (1982) at forskjellene i selvfølelse blant gutter og jenter som trakasserer er signifikant, altså av betydning. Det ble funnet en svak korrelasjon mellom elevenes egne rapporteringer av sin globale selvfølelse og jevngamles evaluering av mobbernes selvbilde. Denne uoverensstemmelsen i rapportering er i utgangspunktet observert hos jente mobbere i utvalget. Jentene hadde i større grad enn guttene en dårligere vurdering av seg selv og sine egenskaper. Derimot hadde jevngamle barn og unge et positivt syn på vedkommende. Disse motstridende funn gir en antydning om at jenter har en større tilbøyelighet til å undervurdere seg selv og sine evner, mens guttene på sin side har en tendens til å overvurdere seg selv.

Videre kan det være hensiktsmessig å spørre seg om kombinasjonen av guttenes høyere fysiske aggressivitet og relativt positive selvfølelse vil medføre en høyere selvdyrking eller egotisme. Guttene har i motsetning til jentene en større tilbøyelighet til å bli styrt av denne selvdyrkingen. Det å mobbe elever som er fysisk svakere enn en selv, blir en måte å hevde seg selv og markere sin posisjon som "lederen" i gruppen. Men en bør en ikke se bort fra at enkelte gutter som mobber, kan ha lav selvfølelse. Disse kan i mer eller mindre grad som mobbere med høy selvfølelse, hevde seg selv ved å undertrykke andre. Denne forskjellen blant kjønnene kan, i følge Salmivalli *et al.* (1996b), forklares med at det finnes en større sammenheng mellom gutters lave eller høye selvfølelse og deres mobbeatferd.

Med hensyn til jentene ble det registrert en svakere sammenheng mellom selvfølelse og det å delta i mobbing. Med andre ord er den rolle jenter tar i mobbesituasjoner, styrt av andre faktorer enn kun selvfølelse. Blant jenter kan ytre omstendigheter som påvirkning fra nære relasjoner og den sosiale situasjon de befinner seg i, være av større betydning for om de trakasserer medelever.

Følgelig hevder disse forskerne at den rolle en jentemobber spiller i en setting eller i en gruppe er avhengig av sosialpsykologiske faktorer. Ovenfor har vi sett at den selvfølelse guttene har, synes å ha betydning for om de vil delta i mobbing eller ikke.

I punktet om kjennetegn på mobbere, ble det poengtert at jenter i motsetning til gutter mobber i det skjulte. På bakgrunn av dette er det naturlig å spørre seg om dette skyldes miljømessige forhold som blant annet de ulike krav voksne stiller til kjønnene. Til en viss grad kan en påstå at slike ytre påvirkninger er av betydning for måten jenters mobbing kommer til uttrykk. Jenters involvering i mobbing ser i større grad enn gutters ut til å være avhengig av relasjonelle og situasjonelle forhold.

6.1.2 Kjønn og dimensjoner

Rauste(1973-74) i Salmivalli (1996b) har gjennom faktoranalyse kommet frem til disse syv dimensjoner: dominert av følelser, depresjon, impulsivitet, dominans, personlig tiltrekkenhet, intelligens og utholdenhet. Bjørkqvist *et al.* (1982) har videre brukt disse faktorene som modell i sin studie. I min oppgave vil jeg sette faktorer som skiller seg fra hverandre opp mot hverandre, fordi dette kan være med på å muliggjøre en drøfting.

1. Intelligens og "personal attractiveness":

Med hensyn til *intelligens* hadde gutter som mobbet i lik grad med barn i kontrollgruppen et relativt positivt ego bilde. Men det ble rapportert om en større diskrepans mellom egobilde og de andre betraktningmåtene hos mobberne, spesielt med hensyn til normativt egobilde. I tillegg hadde guttemobbere en sterk *følelse av å være personlig tiltrekkende*. Jentemobbere på sin side betraktet seg selv som nesten like intelligente som guttemobbere. Men her var det meldt om større forskjeller mellom disse og kontrollgruppen, der elevene i sistnevnte gruppe rangerte seg selv som mindre intelligent.

Videre definerte ikke jentemobbere seg selv som like tiltrekkende som guttene ovenfor, og de følte i høyere grad enn det motsatte kjønn å ikke leve opp til sine egne idealer og samfunnets forventninger.

2. Utholdenhet og impulsivitet:

På verdien *utholdenhet* er det ingen store forskjeller blant gruppene. Alle satt med en følelse av å ikke være tilstrekkelig utholdende. Derimot ble den største avstand mellom egentlig og forventet eller ønsket utholdenhet observert hos gutter som mobbet. Ytterligere betraktet guttene som trakasserte andre, seg selv som mer *impulsive* sammenliknet med det barn i kontrollgruppen følte.

Den samme diskrepans med hensyn til utholdenhet ble ikke observert hos jentene i utvalget. Jenter som mobbet andre følte tilsvarende som guttene med hensyn til impulsivitet, men det er blitt observert en høyere avviksrate mellom de ulike egobildene hos jentene sammenliknet med guttene. Jentene hadde altså den mest markante distansen i utholdenhet, men alle gruppene følte i større eller mindre grad å være for impulsiv.

3. Dominans og dominert av følelser:

Forskerne understreker at gutter som mobber anser seg selv som svært *dominerende* personer i større grad enn elevene i kontrollgruppen og ofrene. Guttene skåret også høyt på faktoren *dominert av følelser*. Videre viser undersøkelsen at jenter som mobbet betraktet seg selv som mer dominerende enn kontrollgruppen, og like dominerende som guttene, selv om guttene på sin side følte et større press til å være i besittelse av denne egenskapen. I tillegg rangerte jentemobbere seg selv som svært dominert av sine følelser, mer enn guttene.

4. Depresjon:

Bjørkqvist *et al.* (1982) påpeker til slutt at det er ingen forskjell av betydning mellom guttemobbere og barn i kontrollgruppen vedrørende dette trekket. Videre kan en spørre seg om jentene i undersøkelsen er mer eller mindre deprimert enn guttene. Resultatet peker i retning av at jentene oppfattet ikke seg selv som mer deprimert i motsetning til det motsatte kjønn og barn i kontrollgruppen.

6.2 Resultater for mobbeofrene

I et tidligere punkt ble det referert til Storfjord og Storfjord (1997) og Olweus (2000), som fant at mobbeofre har en lav selvfølelse. Dette viste seg å være et gjennomgående kjennetegn ved disse barna. Deres funn blir støttet av flere. Blant annet har Boulton og Smith *et al.* basert på survey- undersøkelser av skolebarn i England som ble rangert som ofre, konkludert med at disse barna rapporterte om signifikant lavere selvfølelse eller selvvverdi sammenliknet med andre. (Boulton og Smith *et al.* 1994 i Rigby, 2002:107).

Disse forskerne har ikke fokusert på mulige kjønnsmessige ulikheter i selvfølelse blant ofre, men Salmivalli *et al.* (1996b) har basert på data fra sin studie funnet enkelte forskjeller blant gutter og jenter.

6.2.1 Kjønn og selvfølelse

Ovenfor hevder Salmivalli *et al.* (1996b) at det finnes en uoverensstemmelse mellom jentemobberes rapporteringer om egen selvfølelse og den vurderingen jevngamle gjorde av disse elevene. Jentemobberne meldte om lavere selvfølelse i motsetning til guttene. Til tross for dette, har andre barn rangert jentene til å ha en høyere selvfølelse. Med hensyn til jenteofre finner en den samme tendensen som hos jentemobberne, men jenteofrene synes å ha den dårligste vurdering av seg selv. Når en sammenlikner jenteofre og gutteofre, kommer en frem til en del likheter. Begge kjønn betraktet seg selv som personer med dårlig selvfølelse, i tillegg til at disse skåret lavt på "defensive egotism" eller selvdyrking. Salmivalli *et al.* (1996b) antar videre at mobbeofrenes lave selvfølelse kan være en av årsakene til at nettopp de er blitt gjenstand for trakassering. En slik ond sirkel kan resultere i en tilstand av lært hjelpeløshet. Dette syn blir støttet av Egan og Perry (1998).

I likhet med Salmivalli *et al.* (1996b) har flere forskere ønsket å studere jenter som blir utsatt for konstant trakassering, spesielt i form av ekskludering. Disse forskere konkluderer med at det er en sammenheng mellom å være mobbeoffer og å ha dårlig selvfølelse. Men i motsetning til Salmivalli *et al.* har disse i sine undersøkelser kontrollert for eventuelle effekter av å ha antisosiale egenskaper. Resultatene tyder på at ofres lave selvfølelse var en følge av selve mobbingen og hadde ingenting med at disse hadde personlighets trekk som kunne karakteriseres som antisosiale. På den annen side bør det ikke ses bort fra at det å være i besittelse av en slik egenskap eller trekk, kan øke sjansene for å bli mobbet.

Dette igjen kan forsterke det negative bildet vedkommende har av seg selv. (Neary og Joseph, 1994, Stanley og Arora, 1998 i Rigby, 2002:107).

6.2.2 Kjønn og dimensjoner

Bjørkqvist *et al.* (1982) forventet at mobbeofre ville rapportere om dårligere egobilde med hensyn til attraktive personlighetstrekk og omvendt med hensyn til trekk som ble anset som lite ønskelig av omgivelsene. I denne omgang vil en tjene på å trekke frem de syv dimensjonene og drøfte disse i forhold til mobbeofres egne betraktninger, før en kan konkludere med at det er hold i påstanden ovenfor.

Til tross for ulikheter i selvfølelse blant ofre, mobbere og barn i kontrollgruppen, kan alle sitte igjen med en følelse av utilstrekkelighet med hensyn til egne forventninger, og de krav en føler at omgivelsene stiller til en.

1. *Intelligens og "personal attractiveness":*

Gutteofre ligger sammenliknet med andre barn, langt etter med hensyn til *intelligens*. Den største diskrepansen mellom egobilde og normativt egobilde ble observert hos disse elevene som betraktet seg selv som mindre intelligente, i motsetning til mobberne og kontrollbarna. Med hensyn til *følelsen av å være personlig tiltrekkende*, ser en igjen en større distanse mellom den subjektivt erfarte realitet, og idealer og normer hos gutteofre. Jenter som var offer for mobbing, ga i likhet med gutteofre inntrykk av å føle seg lite intelligente og lite attraktive sammenliknet med de andre deltakerne i studien. Det var ingen store forskjeller i egobilde, ideal egobilde og normativt egobilde mellom gruppene av elever med unntak av ofrene, både jenter og gutter.

2. *Utholdenhet og impulsivitet:*

Med hensyn til egenskapen *utholdenhet* var det ingen merkbare forskjeller i egobilde mellom ofre for mobbing og kontrollgruppen. Men for trekket *impulsivitet* er motsetningen mellom mobbere og ofre spesielt stor. Sistnevntes egobilde, ideal egobilde og normativt egobilde var mer i harmoni med hverandre. Disse elevene følte at de klarte å leve opp til de sosiale forventninger om å være lite impulsive.

3. Dominans og dominert av følelser:

Gutteofre var den gruppen som skilte seg mest ut når det gjelder trekket *dominans*. Disse elevene ønsket å være mer dominerende enn det de var. Altså ble den største diskrepansen mellom de ulike egobildene observert hos mobbeofre. Videre var det ingen betydningsfull forskjell mellom gutteofre og barn i kontrollgruppen med hensyn til egenskapen *dominert av følelser*. Distansen mellom det jenteofre strevde etter å være og slik de i virkeligheten var, er stor med hensyn til begge trekkene.

4. Depresjon:

Når forskerne sammenliknet gutteofre med mobbere og barn i kontrollgruppen, fant de ut at barn i førstnevnte gruppe anser seg selv som mer *deprimert*. Med andre ord var det hos ofrene registrert en større diskrepans mellom egobilde og de andre egobildene vedrørende faktoren depresjon. Jenter som ble trakassert, rapporterte i større grad enn guttene at de betraktet seg selv som deprimert. Idealet disse hadde satt for seg, var langt fra oppnådd. Mobbeofre står daglig overfor en stor påkjenning. Konsekvensene av denne påkjenningen kan være svært så destruktiv for offerets selvfølelse og fysiske helse.

Smith og Sharp (1994) bekrefter at barn som er offer for mobbing, står i fare for å miste sin selvrespekt og sitt egenverd. De presiserer videre at disse følger kan være langvarige. Slike helsevirkninger av mobbing vil jeg ta opp i neste kapittel.

6.3 Oppsummering

Hvilke konklusjoner kan vi trekke av disse resultater? Salmivalli *et al.* (1996b) har i sin studie av mobbere og ofres selvfølelse tatt sikte på både jevnaldervurderinger og deltakernes egne selvurderinger. Ved å anvende elevens egne målinger av sin selvfølelse i tillegg til de vurderinger andre i barnets miljø gjør, kan en gi et mer korrekt bilde av personens reelle selvfølelse. Men disse registrerte en uoverensstemmelse mellom mobberes selvrapporteringer og jevngamles vurderinger av vedkommende. Jentene betraktet seg selv i et dårligere lys i motsetning til guttene, som ga inntrykk av å ha god selvfølelse. Derimot ble jentene tilegnet bedre selvfølelse av andre, mens dette ikke var tilfelle for guttene i studien. Her ser jeg verdien av forskeres argumentasjon for å supplere med målinger av jevnaldrende barn.

Men resultatene som er fremkommet, kan være misvisende på dette punkt, fordi en kan spørre seg om ikke mobbere selv er best egnet til å overveie det bildet disse har av seg selv. På den annen side kan mobberes selvevalueringer være befestet med andre problemer, som blant annet at en potensiell mobber kan gi en mer positiv fremstilling av seg selv enn det er grunnlag for. Den samme betenkelighet kan en ha med hensyn til mobbeofre som rapporterer om høy selvfølelse. Disse elevene kan ha vansker med å innrømme at deres egentlige selvfølelse er lavere enn det de ga inntrykk av. En av årsakene til feilrapporteringen kan være ofrenes ønske om å gi en illusjon om at mobbingen ikke preger selvbildet deres. Altså er faren for å måle noe annet enn det som var hensikten, alltid tilstede. Årsaken er at observasjonsenheten kan ha vansker med å være ærlig om sitt eget selvilde, fordi det er en sårbar og følelsesladet side ved ens personlighet.

Dermed har vi sett at for å få mest mulige valide resultater, har disse forskere understreket verdien av å basere seg på flere vurderingsverktøy.

Videre har Salmivalli *et al.* (1996b) understreket at det foreligger få forskningsdata vedrørende mulige kjønnsforskjeller i selvfølelse som finnes hos mobbere og ofre. Årsaken til manglende fokus rundt kjønnsforskjeller er usikkert, men som forsker står en overfor en vanskelig målbar egenskap. Dette kan ta motet fra enhver. Men viktigere er jenters skjulte mobbing, som kan medføre en falsk oppfatning om at disse mobber mindre enn guttene. Dette kan føre til at undersøkelser rundt denne gruppens selvfølelse blir mindre aktuell. Men disse vansker har ikke vært en hindring for flere forskere, som har kommet frem til at det finnes en del ulikheter blant gutter og jenter som mobber. Gutter var i større grad enn jenter styrt av sin selvfølelse. Denne kjønnsmessige forskjellen ble derimot ikke registrert hos gutteofre og jenteofre. Disse elevene hadde i utgangspunktet en dårligere selvfølelse sammenliknet med mobbere av begge kjønn. Men denne lave selvfølelsen kunne igjen være en årsak til at trakasseringen vedvarte. Dermed fremhever Salmivalli *et al.* (1996b) og Egan og Perry (1998) viktigheten av å være i besittelse av et positivt selvilde og realistiske forventninger til seg selv som en "beskyttende" faktor mot mobbing. Resultatene som er fremkommet ovenfor, gir et generelt bilde av mobbere og ofres selvfølelse.

Men Bjørkqvist *et al.* (1982) sin studie er med på å gi en mer detaljert redegjørelse for disse elevenes selvfølelse eller egobilde i forhold til ulike dimensjoner.

I tillegg til å sammenlikne mobbere og ofre samt eventuelle kjønnsforskjeller med hensyn til disse faktorene, har disse forskere føyd til data fra en kontrollgruppe. En slik bredde i datamaterialet gjør det enklere å redegjøre for potensielle forskjeller mellom de som er involvert i mobbing på en eller annen måte og de som ikke er det.

Jeg vil understreke at barn i kontrollgruppen ble funnet å ha den minste diskrepans i egobilde, ideal egobilde og normativt egobilde når det gjelder faktorene intelligens og følelsen av å være personlig tiltrekkende. Sammenliknet med de andre barna, følte både guttemobbere og jentemobbere sterkere ytre press om å være intelligent. Når det gjelder mobbeofre, rapporteres det om den største diskrepans mellom de ulike egobilder. Dette gjelder både for jenter og gutter. Mobbeofre av begge kjønn føler seg også mindre personlig tiltrekkende.

For variabelen impulsivitet ble det observert ulikheter blant kjønnene. Denne forskjellen var tydeligst hos mobbere. Jentene betraktet seg selv mer enn guttene som impulsive personer sett i sammenheng med hva de følte var sosialt akseptabelt. Her er det grunn til tro at ytre påvirkninger i form av sosiale og kulturelle forventninger er av en viss betydning for hvordan mennesker vil betrakte seg selv og sine personlige trekk.

Igjen står vi overfor uvissheten om dette kan forklares som generelle kjønnsforskjeller eller noe som er særegent for mobbere. Men ved en nærmere observasjon av resultatene, kan en konstatere en liknende forskjell blant jentene og guttene i kontrollgruppen. Størrelsen på kontrollgruppen kan vanskeliggjøre en generalisering til andre populasjoner, men tross dette er denne kjønnsmessige likheten hos kontrollgruppe og mobbere av verdi.

Med hensyn til variabelen utholdenhet betraktet ofre av begge kjønn seg mindre utholdende enn det som var sosialt ønskelig, det samme gjelder for barn i kontrollgruppen.

Guttemobbere på sin side vurderte seg selv som minst utholdende, mens jentemobbere var relativ lik ofre og kontrollgruppen i dette henseende.

Basert på de foreliggende resultater kan en muligens hevde at det er en sammenheng mellom impulsivitet og utholdenhet, fordi fraværet av det første blant annet kunne gjøre det enklere for guttene å være utholdende.

Den faktoren som har vist størst forskjeller mellom gruppene, er dominans. Det som er nevnt ovenfor, peker i retning av en stor spredning blant alle gruppene. I tillegg til å betrakte seg

selv som dominerende, hadde mobbere av begge kjønn idealer om å være mer dominerende sammenliknet med resten av elevene. Dette var spesielt tilfelle for guttene. I motsetning til mobberne, følte ofre fra hvert kjønn et større press fra omgivelsene om å være mer dominant enn det de var. Her finnes det med andre ord større kjønnsmessige likheter enn gruppelikheter. På variabelen dominert av følelser var det ingen store forskjeller blant deltakerne, med unntak av jenter generelt. Disse følte i større grad enn guttene å være styrt av sine følelser, jentemobbere mer enn de andre. Her har det blitt observert en generell differanse blant kjønn som enten er tilfeldig eller reel, men færre gruppeforskjeller.

For dimensjonen depresjon konkluderte forskerne med at det var ingen signifikant variasjon mellom mobbere av begge kjønn og kontrollbarna med hensyn til deres ideal egobilde og normative egobilde. For ofrene derimot var det avvik, jentene rangerte seg selv mer enn guttene som svært deprimert, og det ideale egobilde var langt fra tilfredsstillende for begge kjønn. Dette funn er i overensstemmelse med det vi vet om ofre for mobbing. Disse elevene har generelt lavere selvfølelse enn mobbere og kan derfor ha en større tilbøyelighet til å være depressive. I tillegg vil jeg påpeke at Bjørkqvist *et al.* sin undersøkelse er av gammel dato og nyere studier på dette feltet er påkrevd som et bekreftende eller avkreftende supplement.

7.0 REAKSJONER PÅ OG HELSEVIRKNINGER AV MOBBING

I dette kapittelet vil jeg ta opp til drøfting to temaer. Først ønsker jeg å rette oppmerksomheten mot mobbeofres reaksjoner på å bli trakassert. Så vil jeg redegjøre for konsekvenser av mobbing både for mobbere og ofre. Ulike forskere, blant annet Rigby (1998) og Forero (1999) i Rigby (2002), har funnet frem til psykologiske og fysiologiske ettervirkninger av konstant mobbing. De psykologiske følger er imidlertid blitt vektlagt i større grad enn de fysiologiske. Årsaken til dette kan enten være at forskere vet mer om hvordan trakassering er med på å påvirke offerets psyke eller at en har ønsket å fokusere nettopp på dette aspektet. En tredje forklaring kan være at de psykologiske virkningene av mobbing er alvorligere enn de fysiologiske. I foregående kapittel understreker flere forskere at mobbeofre har betydelig lav selvfølelse. Blant annet presiserer Greiff (2005) at en slik negativ selvfølelse eller selvoppfatning kan fungere som en risikofaktor for avvikende atferd, psykologiske lidelser, mangelfulle skoleprestasjoner og sosial mistilpassing. Med andre ord viser dette funn at det finnes en forbindelse mellom offerets destruktive selvbetraktning og den psykiske helse disse har. I tillegg vil jeg se nærmere på hvilke kjønnsmessige forskjeller som er blitt registrert med hensyn til konsekvensene av mobbing.

7.1 Reaksjoner på mobbing

Coie *et al.* presiserer i sin studie at en del mobbeofre, nærmere bestemt 48,2 %, reagerte med å gi etter for eller underkaste seg den mobbingen de ble utsatt for. Dette resultatet er i samsvar med det vi vet om ofre for mobbing, som har vansker med å beskytte seg selv mot slike psykisk og/eller fysisk belastende situasjoner. Men i alt 32,1 % av elevene som ble mobbet, hadde reagert med å beskytte seg selv mot mobberen. Videre nevnes det en tredje responstype, det å trappe opp aggresjonsnivået, altså å fremtre på en provoserende måte. Men en slik reaksjon forekom svært sjelden, bortimot 9,2 % av mobbeepisodene resulterte i en slik reaksjon fra ofrenes side. Deltakerne i denne studien var gutter mellom 7 og 9 år.(Coie *et al.* 1991 i Salmivalli 1998:100).

På den annen side kan det argumenteres for at disse responsformer kan endre form når barna blir eldre, men en kan ikke redegjøre for dette før en tilføyer data fra eldre barn. En annen, men viktigere begrensning, er manglende kjennskap til jenters reaksjoner på mobbing.

Av den grunn ser jeg det som hensiktsmessig å supplere med observasjoner som er blitt gjort av Salmivalli *et al.* (1996a) i dette henseende.

Salmivalli *et al.* har basert seg på mobbeofrenes egne evalueringer, samt evalueringer andre har gjort av disse. Undersøkelsen ble gjennomført våren 1994 og publisert i 1996. Funn fra denne studien skal inndeles etter kjønn og responstype. I alt 23 sjetteklasser (aldersgruppen 12-13 år) fra 11 finske skoler med totalt 573 elever deltok i studien. Av disse var 286 jenter og 287 gutter. Videre hadde disse forskere registrert at 33 jenter (11,5 %) og 34 gutter (11,8 %) av den totale elevmassen ble rangert som ofre for mobbing av sine klassekamerater.

Metoden som ble brukt i denne undersøkelsen, var et spørreskjema som ble utdelt til samtlige elever ved de ulike skolene. Hvilke funn har forskerne gjort med hensyn til reaksjonstyper og kan en si at det finnes kjønnsforskjeller i dette henseende hos mobbeofre?

Her har jeg ved hjelp av ulike forskeres funn kunnet konkludere med at det finnes mange forskjeller, men også enkelte likheter, blant gutter og jenter som er involvert i mobbing enten som mobbere eller ofre. Men en eventuell forskjell kan vise seg å være generell og ikke spesifikt for barn som er ofre for mobbing. Enkelte forskere ville for det første redegjøre for hvilke trekk ved offeret som var med på å utløse mobbingen, samt for det andre gjøre rede for hva som kunne være årsaken til at trakasseringen opphørte. Disse forskere har videre registrert at elever som er offer for mobbing, benytter seg av tre ulike atferdsstrategier i møte med mobberen.

Den første går under betegnelsen "counteraction" eller "counteraggression", som på norsk kan oversettes med motangrep. Ofre som reagerer på denne måten, ønsker å svare med samme mynt, enten ved å sette mobberen i et dårlig lys eller ved å angripe eller provosere vedkommende. En slik reaksjonsform kan være typisk for den gruppen av mobbeofre som ble beskrevet som provoserende av blant annet Olweus (2000). Den andre reaksjonstypen er en form for hjelpeløshet og er oftere observert hos yngre enn eldre barn. Disse barna reagerer ved enten å rømme sin vei, tie stille på grunn av frykt for mobberen, gråte eller true med å anmelde mobberen til voksne. Den tredje betegnes som "nonchalance" eller likegyldighet, uberørhet. Elever som tar i bruk en slik strategi, har en tendens til å gi inntrykk av at de er likegyldige til trakasseringen. Disse forblir rolige under mobbingen.

Det kan føre til at utenforstående vil spekulere på om disse ofre tar mobbingen på alvor. (Salmivalli *et al.* 1996a:101). I tillegg til disse nevnte responsformer vil jeg supplere med en

fjerde, som trolig er et hyppig problem ved diverse skoler, nemlig det å skulke. Zubrick *et al.* hadde som mål å undersøke australske skolebarns helse og rapporterte at ofre for mobbing hadde en større tendens til å være fraværende fra skolen sammenliknet med andre barn. (Zubrick *et al.* 1997 i Rigby, 2002:109).

7.1.1 Kjønn og responstype

Hvilke kjønnsmessige forskjeller eller likheter finnes med hensyn til reaksjonen motangrep, hjelpeløshet, likegyldighet og i tillegg det å skulke?

1. Motangrep:

Salmivalli *et al.* (1996a) hevder at gutter oftere enn jenter reagerte med motangrep under en mobbeepisode. En av årsakene til dette kan ligge i omgivelsenes ”oppfordring” til å stå for den man er ved å ta igjen. Men vurderinger gjort av andre barn peker i en annen retning. En høyere andel jevngamle barn betraktet gutteofres motangrep som provoserende atferd som er med på å forsterke eller vedlikeholde mobbingen. Men motangrep fra jenteofre ble ansett som mer konstruktivt. Med hensyn til jenter ble denne reaksjonsformen regnet som en god måte å stoppe mobbingen de ble utsatt for.

2. Hjelpeløshet:

Denne responsformen forekom i likhet med motangrep i liten grad. På den annen side hadde jentene i større grad enn guttene større tilbøyelighet til å reagere med hjelpeløshet i møte med mobbing. Det ble heller ikke rapportert om noen merkbar forskjell mellom ofrenes egne og andres vurderinger av hvor hyppig denne responstypen ble anvendt. Forskerne legger til at det var vanskeligst for unge som reagerte med hjelpeløshet. Disse hadde problemer med å vurdere egen atferd og innrømme for seg selv den hjelpeløshet de følte. Videre ble jenters hjelpeløse atferd ansett av andre som provoserende. Med andre ord vurderte jevngamle en slik passivitet som lite akseptabel og lite konstruktiv.

3. Likegyldighet:

Likegyldighet eller uberørthet forekom hyppigst. Dette var tilfelle uavhengig av om offeret var jente eller gutt. Men Salmivalli *et al.* (1996a) understreker at elever som ble utsatt for mobbing, oftere enn jevngamle rapporterte at de reagerte med likegyldighet. En årsak til denne uoverensstemmelsen i vurderinger kan skyldes mobbeofres ønske om å gi inntrykk av

at de ikke tar seg nær av å bli mobbet for at andre ikke skal betrakte dem som underkuet. Men det kan også stilles spørsmål ved om ikke mobbeofre selv er bedre rustet til å uttale seg om egen reaksjon i møte med én eller flere mobbere.

Salmivalli *et al.* presiserer at hyppigheten av likegyldighet som reaksjonsform overfor den enkelte mobber, betraktes som sosialt akseptabelt og derfor oppfordres av voksne i barnets miljø.

4. Skulk:

Zubrick *et al.* hevdet at det å være fraværende fra skolen er en typisk responstype hos mobbeofre. Men resultatene disse fremla, peker i retning av en kjønnsmessig forskjell med hensyn til hvor mange av guttene og jentene i studien som skulket som følge av mobbing. Omtrent 19 % av guttene og 25 % av jentene svarte at de skulket skolen for å unngå å bli mobbet. (Zubrick *et al.* 1997 i Rigby, 2002:109). I tillegg var Rigby (2002) opptatt av forskjellen mellom mobbere og ofre for mobbing ved skulking, siden førstnevnte også hadde en høyere skulkrate sammenliknet med barn som ikke var involvert i mobbing. Dette resultatet tyder på at både mobbere og ofre for mobbing oftere enn andre var fraværende fra skolen. Men årsaken til skulking forskjellig for disse barna. Mobberne rapporterte oftere enn jevngamle at de mislikte skolen, mens ofrene på sin side brukte skulk som en forsvarsmekanisme.

7.2 Oppsummering

Det finnes klare kjønnsforskjeller blant elevene i undersøkelsen ovenfor, når det gjelder hvilke reaksjonsformer som ble utvist og hva som ble oppfattet som en provoserende eller konstruktiv reaksjon fra andres side. Motangrep var en vanlig reaksjon hos gutteofre, mens hjelpeløshet oftere forekom hos jenteofre. Samtidig ble nettopp disse handlinger eller mangelen på handling oppfattet som provoserende og lite forebyggende.

Denne ulikheten i måten å reagere hos kjønnene kan være en typisk generell forskjell, der jenter i møte med vanskeligheter føler seg hjelpeløse og oftere skulker, mens guttene har en større tilbøyelighet til å forsvare seg selv og sin integritet.

Det å supplere med funn fra en kontrollgruppe, ville være med å klargjøre om denne forskjellen mellom gutter og jenter er generell eller er noe som gjelder for barn som blir

mobbet. Videre rapporterte mobbeofre av begge kjønn at de var likegyldige til eller uberørt av den mobbingen de ble utsatt for.

På bakgrunn av sosialt akseptable normer eller verdier som overholdes av omgivelsene, kan det antydes at likegyldighet som reaksjon mot trakassering er ønskelig for begge kjønn. Funn fra undersøkelsen tyder på at denne måten å reagere på blir anvendt av begge kjønn i større grad enn de andre reaksjonsformene. Dette kan skyldes miljømessige forhold, som at det "forventes" av dem at de skal reagere på en måte som ikke er med på å provosere mobberen, og at en slik holdning til mobbing er forbundet med ønskelige personlighetstrekk.

7.3 Kjønn og mobbingens helsemessige konsekvenser

Hvilke psykologiske og fysiologiske utfordringer venter barn som blir mobbet og mobber? Kan mobberen til tross for at vedkommende er den aktive og aggressive part, ha like mye helsemessige problemer som offeret? Er det registrerte kjønnsforskjeller med hensyn til helsemessige konsekvenser av mobbing?

Datamaterialet i Rigby (1998) sin undersøkelse besto av 713 elever. Disse deltakere var mellom 13 og 16 år. Han gjorde bruk av et flerdimensjonalt måleinstrument, som gikk under betegnelsen "the General Health Questionnaire" (GHO), for å vurdere ofrenes helse. Samtidig ønsket Rigby å teste mobbere med samme måleinstrument, selv om hovedfokuset for rapporten var rettet mot elever som ble mobbet.

Spørreskjemaet består av skalaer, der målet er å redegjøre for forekomsten av (1) angst, (2) mangelfull sosial fungering (social dysfunction), (3) depresjon og (4) somatiske plager. (Rigby, 1998 i Rigby, 2002:113).

7.3.1 Psykologiske konsekvenser av mobbing hos ofre

Resultatene fra Rigby (1998) sin undersøkelse tyder på at gutter som ble mobbet, skåret relativt høyt på hver skala på spørreskjemaet, men verdiene på sosial mistilpassing var noe høyere enn for de andre skalaene. Høy skåre her betyr flere psykologiske problemer. Guttene som mobbet ble samtidig sammenliknet med andre gutter, og forskeren hevdet å ha funnet en betydningsfull forskjell mellom gruppene. Den totale GHO-skalaen for mobbeofrene var vesentlig høyere enn for ikke-ofre.

Videre ble jenteofre i lik grad med gutteofre sammenliknet med jenter som ikke ble mobbet. Denne sammenlikningen gir en antydning om at jenter som var ofre for mobbing, hadde en jevn skåre på alle de fire skalaene og en høyere verdi enn ikke-ofre. Det samme funnet ble gjort hos guttene i materialet, men forskjellen er at mellom jentene var det et betydelig større avvik.

Med andre ord ble det med hensyn til psykologiske konsekvenser rapportert om større likhet mellom gutter og jenter som ble trakassert enn mellom disse og ikke-ofre. Rigby (1998) i Rigby (2002:114) påpeker videre at denne likheten mellom kjønnene er signifikant. Men han legger til at jenteofres helse i kontrast til guttenes er mer påvirket av den mobbingen disse blir utsatt for til daglig. Nærmere bestemt 55 % av jentene og 33 % av guttene erfarte å ha utviklet dårlig psykisk helse som følge av plagingen.

I tillegg understreker Rigby (1998) at det å være offer for vedvarende mobbing i ekstreme tilfeller kan føre til andre alvorligere helsemessige lidelser. Kronisk angst, dyp depresjon og selvmord eller selvmordstanker blir nevnt som eksempler. Mobbeofre oftere enn andre barn ble vurdert å betrakte selvmord som en vei ut av problemene sine. Relasjonen mellom å være offer og ha tanker om selvmord ble undersøkt nærmere. Forskningsresultatene gir en antydning om at både gutter og jenter som ble utsatt for hyppig mobbing, rapporterte om dette.

7.3.2 Psykologiske konsekvenser av mobbing hos mobbere

Guttemobbere i Rigby (1998) sin studie ble testet med samme måleinstrument som ofrene. Han fant en større likhet mellom disse og mobbeofre enn mellom disse og andre barn.

Mobbere ble i større grad enn barn som ikke mobbet, vurdert å være plaget av somatiske lidelser, depresjon og mangelfulle sosiale mestringsstrategier. Jentemobbere på sin side ble sammenliknet med ikke-mobbere av samme kjønn, men her ble det ikke registret noe merkbart avvik mellom gruppene av jenter. Dette funnet tyder på at guttemobbere rapporterte om en dårligere psykisk helse sammenliknet med jentemobbere, hvor korrelasjonen mellom psykisk helse og mobbing var noe svakere. Videre blir det presisert at mobbere i likhet med ofre i større grad enn ikke-mobbere ga uttrykk for å ha selvmordstanker. I et tidligere kapittel ble gutters mobbeatferd tolket som svært bundet til personlighetsfaktorer, mens jentenes mobbing i større grad avhengig eller styrt av

relasjonelle faktorer, med andre ord ytre omstendigheter. Det at gutters mobbetendenser er indre styrt, kan være en mulig årsak til at disse i motsetning til jentene får større helsemessige byrder.

7.3.3 Fysiologiske konsekvenser av mobbing hos ofre og mobbere

Forero (1999) i Rigby (2002:117) har på sin side ønsket å utforske nærmere både mobbeofre og mobberes fysiske helse. Han foretok av den grunn en spørreskjemaundersøkelse.

Skoleelever ble blant annet spurt om forekomsten av symptomer som mageknip, hodepine, svimmelhet, irritabilitet (med fl.). Oppdagelsen var ikke overraskende, både mobbere og ofre rapporterte om flere slike fysiske plager enn andre barn. Rigby (1998) kom i sin studie frem til tilsvarende resultater som Forero ovenfor.

I Forero (1999) sin undersøkelse ga jenter som ble mobbet, inntrykk av å ha dårligere fysisk helse enn gutter som ble mobbet. I studien får vi ikke noe kjennskap til mulige kjønnsforskjeller hos mobbere. Men Rigby (1998) i Rigby (2002:119) har på sin side funnet forskjeller mellom kjønnene blant mobbere. Guttemobbere var som oftest fysisk uvel og kastet opp relativt hyppig. Jentemobbere rapporterte om flere tilfeller av munnsår. Det bør påpekes at disse symptomene bare er noen av mange, men de er i det minste med på å gi en pekepinn på enkelte forskjeller blant kjønnene.

7.4 Oppsummering

Med hensyn til psykologiske lidelser, ble det funnet større likheter mellom jenteofre og gutteofre enn mellom disse og barn i kontrollgruppen.

Til tross for denne likheten mellom kjønnene, hadde jentene en litt høyere verdi på hver av skalaene i GHO- spørreskjemaet. Dette medførte en høyere GHO- skåre totalt. Mobbere ga i likhet med mobbeofre, men til forskjell fra andre barn, inntrykk av å ha erfart enkelte psykologiske og sosiale vanskeligheter. Men dette gjelder ikke like mye begge kjønn. Jentemobbere skilte seg ikke så mye fra andre jenter som ble vurdert å ha "normal" psykisk helse.

Det foreligger få funn om eventuelle forskjeller eller likheter i fysisk helse mellom gruppene av barn. Det gjør det ønskelig med flere forskningsresultater, slik at konklusjonene kan bli mest mulig valide. Men på bakgrunn av Foreros (1999) studie, kan det understrekes at det

finnes større likheter mellom og innad i gruppene av mobbere og ofre enn mellom disse og andre barn. Både mobbere og ofre hadde noe dårligere fysisk helse enn andre barn. Med hensyn til mobbere og kjønnsforskjeller hos disse, trengs det mer kartlegging. Jenteofre har i motsetning til gutteofre, rapportert om dårligere fysisk helse. Det samme funnet ble gjort vedrørende deres psykiske helse. Dette gjør det mulig å komme med den slutning at denne gruppen ofre generelt har skjøre helse. Basert på det som er blitt presisert her, vil jeg gå ut fra at mobbeofre, spesielt jenter, antakeligvis vil slite med følgene av trakassering lenge etter at den er opphørt.

Finnes det forskning som kan støtte opp under denne påstanden? Olweus (2000) hadde nettopp til hensikt å utrede langtidsvirkningene av mobbing. Elever, spesielt gutter, ble studert fra de begynte i sjette- til de gikk ut av niendeklasse og igjen ved voksen alder. Han supplerte i tillegg med en kontrollgruppe for å vurdere om disse var like med ofrene, blant annet i forhold til selvfølelse og depresjon. Olweus hevder at mobbeofre i voksen alder var relativt ”normale” og ”oppegående”. Hans forklaring på hvorfor disse klarer seg bra, er at som voksen står en fritt til å velge omgangskrets både sosialt og arbeidsmessig. Til tross for at disse personene levde et noenlunde godt liv, slet de fremdeles i større eller mindre grad på det personlige og følelsesmessige planet. Altså kan det konkluderes med at selv i voksen alder, har mobbingen negativ innflytelse på ofrenes liv. En konsekvens av dette kan være at disse vil ha vansker med å stifte nye bekjenskaper, fordi frykten for at andre skal oppdage deres lave selvfølelse, kan gjøre at de trekker seg tilbake. Dette er et eksempel på hvorfor tiltak mot mobbing er nødvendig. Jeg vil komme tilbake til dette i neste kapittel.

Til sist vil jeg presisere at mobbeofre og mobberes helseproblemer ikke nødvendigvis trenger å være forbeholdt denne gruppen barn og voksne. Alle mennesker kommer i løpet av livet mest sannsynlig til å stå overfor problemer av ulik karakter, som vil være med å prege både deres psykiske og fysiske helse og således deres mentale og sosiale prestasjoner.

8.0 PEDAGOGISKE TILTAK

Mobbing er et problem som tar mye tid og koster den enkelte skole og samfunnet store beløp. Dermed har samfunnet i samarbeid med skole og hjem ansvar for å forebygge forekomsten av mobbing og iverksette tiltak på flere plan. Regjeringen Bondevik iverksatte i samarbeid med ulike instanser, som blant annet Kommunenes sentralforbund, Barneombudet, Foreldreutvalget for grunnskolen og Utdanningsforbundet, et manifest mot mobbing. Det ble oppgitt to formål med prosjektet. For det første ønsket partene å arbeide for en politikk med nulltoleranse overfor mobbing. For det andre hadde partene som mål å samarbeide for å motivere menneskene i barnets nærmiljø til å gjøre en innsats i kampen mot mobbing. (Tikkanen og Junge, 2004). Dette felles målet om å minske mobbing i skolen, setter mobbeproblemet på dagsordenen og gir håp om bedre oppvekstvilkår for barn.

Det finnes mye nordisk og internasjonal litteratur om forebyggende arbeid rettet mot mobbing, og der det gis eksempler på ulike tiltaksprogrammer i arbeidet med å avskaffe mobbing. En del forskere fokuserer på forebygging av mobbing, andre er opptatt av mulige mottiltak, mens atter andre presiserer nytteverdien av begge. Her ønsker jeg for det første å kartlegge noen generelle forebyggende tiltak som mange forskere på bakgrunn av sine observasjoner, presiserer verdien av. Blant disse forskere er det enighet om at å bedre elevenes skole- og klassemiljø og utvikle disse barns sosiale kompetanse, er viktig forebyggende arbeid. En av årsakene til at jeg avgrenser meg til forebyggende arbeid på skole- og klassenivå, er at dette er arenaer der mobbing forekommer oftest. I tillegg kan det på bakgrunn av forskningsfunn som er presentert i tidligere kapitler, argumenteres for at det vil være hensiktsmessig for lærere og annet skolepersonell- og foreldre- å hjelpe mobbere og ofre å utvikle bedre sosial kompetanse. Elever som er involvert i mobbing enten som mobbere, ofre eller medløpere, har dårlig eller gjennomsnittlig sosial intelligens eller kompetanse. Det å utvikle disse barns sosiale evner, kan være med på å minske forekomsten av mobbing i skolen.

For det andre ser jeg betydningen av å redegjøre for enkelte spesifikke tiltak overfor mobbeofre og mobbere. I tillegg er jeg opptatt av om forskere som har viet sin oppmerksomhet både på forebygging og tiltak mot mobbing, har observert om disse mottiltak har vist seg å være like produktive overfor begge kjønn.

Samtidig er det av interesse å finne ut om jevngamle barn kan fungere som støttespillere for mobbeofre.

8.1 Generelle forebyggende tiltak

Hva kan skolepersonell som rektor og lærere, og andre voksne som er ansvarlig for barns ve og vel, gjøre for å skape et inkluderende, positivt og mobbefritt læringsmiljø?

8.1.1 Positivt skolemiljø(/klima)

Hva forstås med begrepet positivt skolemiljø eller- klima? Et godt skoleklima blir av forskere betraktet som betydningsfullt for å motvirke mobbing, men det finnes lite enighet om hvordan konseptet skal forstås. Bear, Orpinas *et al.* hevder at et positivt skoleklima er avhengig av tydelige regler og etiske retningslinjer. I tillegg mener de at skoleledelsens styresett, om det er åpenhet eller tilbakeholdenhet, og utforming av skolebygning og utearealer, der elevene bruker mye av sin tid bør taes i betraktning når det skal vurderes om en skole skaper trygge rammer for elevene. (Bear, 1998; Orpinas, Horne og Staniszewski, 2003 *et al.* i Orpinas og Horne, 2006:80). Videre understreker disse forskere at skolepersonells egne erfaringer med og observasjoner av mobbing ved skoler med et positivt klima, tyder på at, disse har mindre mobbeproblemer. På bakgrunn av dette oppløftende funn ønsker jeg å fokusere på tre komponenter som ser ut til å være med på å utvikle et godt skoleklima for elever:

1. Skolens politikk og verdier:

Orpinas og Horne (2006) understreker at skolene må ha en klar politikk med hensyn til forebygging og håndtering av eventuelle mobbeproblemer. Slike holdninger fra skoleledelsens side er med på å skape en trygg og handlekraftig skole. I tillegg skisserer de tre verdier som elever og lærere vil ha stor nytte av å besitte:

1. En innstilling om at alle barn, selv mobbere og ofre, kan lære å tilegne seg akademisk kunnskap og sosial akseptabel atferd som kan hjelpe disse elever til å etablere gode relasjoner til jevngamle.
2. Alle ved skolen fortjener å bli behandlet med respekt og verdighet.

3. Aggresjon, vold og mobbing blant lærere og elever eller mellom lærere, elever og ledelse er ikke akseptabelt ved skolen.

Disse forskere mener at et skolemiljø som presiserer verdien av og modellerer respekt og omsorg for elever og andre, vil være med på å utvikle kultiverte elever slik at disse igjen sjeldent vil ty til aggressivitet eller mobbeatferd. Dette kan gjøres ved å øke elevenes følelse av tilhørighet eller tilknytning til skolen. Videre er evnen til å takle konflikter uten å ty til vold, like viktig. Dessuten bør elever lære å akseptere fremfor å mobbe eller ekskludere de som er annerledes enn dem selv.

Suckling og Temple (2002) presiserer i likhet med Orpinas og Horne (2006) viktigheten av en antimobbepolitikk, som innebærer tydelige instruksjoner i og forventninger til arbeidet med å forebygge mobbing. Skoler bør adoptere en kultur hvor skolen som helhet er ansvarlig for å utvikle et positivt mobbeforebyggende miljø. Denne ”whole- school” tilnærmingen bør ifølge forfatterne baseres på felles verdier og holdninger innen den enkelte skole, som fungerer som en ”oppdragende” instans.

2. Skolens evne til å vekke engasjement og involvering:

I følge Thompson *et al.* (2002) og Orpinas og Horne (2006) må ledelsen sammen med lærerne være klar over hvor utbredt mobbing er ved deres skole og hvilke ressurser de har til å møte eventuelle problemer. Olweus (2000) påpeker i tillegg at registrering av mobbing ved den enkelte skole, ofte kan øke de ansattes og foresattes vilje til å ta aktivt del i arbeidet med problemet.

3. Skolens fysiske struktur:

Skoleledelsen har ansvar for å opprettholde skolens estetiske fremtreden, ryddighet og renslighet, sikkerhet samt anerkjennelse av alle medlemmene av skolefelleskapet. (Orpinas og Horne, 2006). Sullivan (2000) tilføyer samtidig at det er viktig å skape et stimulerende og innbydende skolemiljø. Han påpeker at enkelte skoler har store friarealer der barn får mulighet til å utfolde seg, mens andre lekeområder er små og overbefolket og lett kan føre til konflikter mellom elevene. Av den grunn har enhver skole ansvar for å finne en best mulig løsning på hvordan utearealet kan benyttes maksimalt på en mest mulig kreativ måte.

Dette vil ifølge Sullivan minske elevenes kjedsomhet og passivitet og medføre kreativitet, spontanitet og aktivitet, noe som igjen kan resultere i at mobbing forekommer sjeldnere. Videre legger han til at skolen kan samarbeide med elevene om å bedre det estetiske ved skoleområdet. Denne involvering av elevene i hvordan skolen bør være, vil gi disse en følelse av eierskap og tilknytning til skolen.

I tillegg ønsker Sullivan (2000) å presisere at voksne i barnets skolemiljø bør ha oversikt over steder hvor mobbing mest sannsynlig forekommer, fordi mobbing kan oppstå hyppigere på åpne områder hvor det er lite inspeksjon. Korridorer, toaletter, et lite område av en stor lekeplass eller kantinen gis som eksempler på ideelle offentlige steder hvor systematisk mobbing kan forekomme. Når den enkelte skole har identifisert mulige fareområder, kan voksne utvide inspeksjonsområdet slik at enhver mobbeepisode som blir observert, kan stoppes. Jo flere lærere som er ute til inspeksjon, jo tryggere kan elevene føle seg i skoleområdet. Samtidig markerer skolen et ønske om å involvere foreldre i inspeksjonene.

8.1.2 Klassemiljøet (/klime)

I klasserommet har læreren større kontroll over elevenes atferd. Denne oversikten vil naturligvis medføre at det oppstår færre tilfeller av mobbing her. Læreren har også ansvar for å være i dialog med elevene om hvorfor mobbing ikke kan aksepteres på skolen eller andre arenaer.

1. Lærers rolle:

Skolens mål er å gi elever gode læringsbetingelser. Lærers mål er å motivere elevene til å tilegne seg kunnskap og håndtere atferdsproblemer og andre sosiale utfordringer som mest sannsynlig vil forekomme i en klasse med mange elever, slik at potensielle konflikter ikke kommer i veien for læring. Samtidig er det viktig at læreren utvikler positive relasjoner til elevene og overfor elevene vektlegger verdien av å ha gode mellommenneskelige ferdigheter. Videre kan lærers forventninger til barn og unges akademiske prestasjoner påvirke disse elevers fremtreden enten i positiv eller negativ retning- og fungere som selvoppfyllende profetier. Lærere har et stort ansvar med hensyn til å tilrettelegge for gode lærings- og oppvekstmuligheter for sine elever. Dette er en av årsakene til at den frustrasjon og det stress disse til tider kan føle, bør synliggjøres slik at støtte og nødvendig hjelp kan iverksettes dersom det er behov for det. (Orpinas og Horne, 2006).

Galloway og Roland (2004) på sin side presiserer at det å forbedre læreres kompetanse i klasserommet, i tillegg til å hjelpe dem med å forstå de sosiale relasjonene elevene har seg imellom, vil være med på å styrke lærerens posisjon i klasserommet som en viktig rollemodell.

2. Klasseregler:

Olweus (2000) understreker at for å utvikle et godt klassemiljø, bør lærere i samarbeid med elever komme til enighet om å finne gode regler for hva som er akseptabel fremfor uakseptabel atferd i klasserommet. I følge Olweus (2000) er det videre viktig at reglene bør være enkle å forholde seg til og utformet så konkret som mulig. De bør i tillegg være rettet mot både indirekte og direkte mobbing. Å føre en dialog om hvilke regler som skal være styrende for fellesskapet og synliggjøre dette regelverket i klasserommet, vil samtidig føre til at elevene føler ansvar for seg selv å følge reglene og minne medelever på det samme når det trengs. Videre gir han eksempler på hvilke regler som har vist seg å være verdifulle. Men han presiserer at disse ikke skal betraktes som absolutte, kun som utgangspunkt for drøftning mellom lærer og elever. Han skisserer følgende regler: (Olweus, 2000:69).

1. "Vi skal ikke mobbe andre":

Denne generelle målsetting understreker at mobbing ikke skal godkjennes.

2. "Vi skal forsøke å hjelpe elever som blir mobbet":

Dette er en målsetting som presiserer verdien av å vise medfølelse og assistere mobbeofferet.

3. "Vi skal også være sammen med elever som lett blir alene":

Målet med denne siste regelen er å motvirke tilfeller av indirekte mobbing, blant annet isolering.

8.1.3 Utvikling av sosial kompetanse

Orpinas og Horne (2006:108) gir følgende definisjon av begrepet sosial kompetanse: "Social competence is a person's age- appropriate knowledge and skills for functioning peacefully and creatively in his or her community or social environment". Orpinas og Horne hevder at elever som har god sosial kompetanse, vil ha lettere for å ta riktige valg, tenke langsiktig, løse konflikter som oppstår uten å ty til vold, motstå gruppepress og danne gode vennsksapsrelasjoner.

Videre ønsker disse å presisere at en elevs sosiale kompetanse avhenger av vedkommendes egne evner i tillegg til miljøets påvirkning. Med andre ord er fravær eller besittelse av sosial kompetanse styrt av både indre og ytre trekk. Disse forskere presiserer ytterligere at så vel hjemmet som skolen har ansvar for å hjelpe barnet til å oppøve sosiale ferdigheter, for at det skal kunne utvikle sunne og mobbefri relasjoner til jevngamle og for å lykkes på skolen.

Følgende strategier anses som sentrale for å oppnå ovennevnte mål:

1. Å øke elevenes *bevissthet* til å gjenkjenne ulike mobbeformer og øke deres forståelse av hvorfor mobbing anses som uakseptabel atferd.
2. Å sette elevene i stand til å gjenkjenne egne og andres *følelser* og sette ord på det en føler. Videre lære dem ulike teknikker for å håndtere egen aggresjon, hjelpe dem å erfare akademisk og sosial suksess og opparbeide deres evne til å finne felles interesser med andre jevngamle.
3. Å forstå forbindelsen mellom barns *tanker* (kognisjon), følelser og handlinger. Et barns kognitive utvikling sier noe om dets evne til å tenke eller reflektere, resonnere logisk og finne frem til gode problemløsnings alternativer.
4. Å bygge elevenes *karakter* ved å presisere verdien av å vise respekt for og samarbeidsvilje overfor medelever og lærere, arbeide iherdig og ta ansvar for egne avgjørelser og handlinger.
5. Å trene opp elevenes *sosiale* ferdigheter, slik at de mestrer det å bygge relasjoner til andre.
6. Å gjøre tilgjengelig *hjelp* overfor elever som har sammensatte problemer i form av psykologisk eller medisinsk assistanse og spesialundervisning for elever som har svake *læringsevner*.

Dette er forebyggende tiltak som alle er like viktige og som er nært knyttet til hverandre. Men det er opp til den enkelte lærer å foreta en kjønnsmessig vurdering av hvilke tiltak klassen vil ha nytte av å arbeide med.

8.2 Spesifikke forebyggende tiltak for ofre

Hvilke konkrete tiltak kan lærere og annet skolepersonell, foreldre og jevngamle møte et mobbeoffer med?

8.2.1 Hva kan skolen gjøre?

Roberts (2006:89) skisserer seks essensielle intervensjonsstrategier som voksne kan implementere overfor ofre for mobbing. I følge Roberts kan enkelte av disse settes i verk rett etter at en mobbeepisode er inntruffet, mens andre er mer langsiktige intervensjoner som en ikke vil observere nytteverdien av før etter en tid. Samtidig understreker han at enkelte elever vil respondere raskere på tiltakene enn andre.

Følgende tiltak utheves som viktige:

1. ”Å lytte til offerets historie”:

Det ligger mer bak en mobbeepisode enn det som er observerbart på overflaten. Dermed bør den voksne stille spørsmål som både signaliserer engasjement og ønske om å få kjennskap til de bakenforliggende faktorer ved den enkelte hendelse. Det å vekke en slik tillit hos mobbeofferet, forutsetter en evne til empati og forståelse for offerets situasjon.

2. ”Å be om tillatelse til å dele informasjon med andre instanser”:

Denne strategien er vrien, siden den forutsetter at læreren både kan opprettholde den tillit offeret har til vedkommende, samtidig som en bør være klar over at det finnes regler som setter rammer for hvordan mobbing bør takles.

3. ”Å presisere at offeret har rett til å være en del av skolefellesskapet”:

Lærere og annet skolepersonell bør hjelpe offeret til å føle tilhørighet til skolen ved å vise omtanke og vilje til å endre på situasjonen slik at offeret kan gjenvinne sin tapte selvtillit og følelsen av trygghet.

4. ”Å ikke forlate mobbeofferet”:

Dette er et av de viktigste tiltak. Elever som blir trakassert, bør få en forsikring om at de ikke er alene og at langvarig hjelp skal settes i verk til mobbetrusselen ikke lenger er en realitet. Dette kan blant annet oppnås ved å få eleven til å delta i en støttegruppe.

5. ”Å fortsette med tiltak etter at mobbingen har opphørt”:

Det å være utsatt for langvarig trakassering, har en negativ innvirkning på hvordan offeret

tenker (det kognitive aspekt), hvordan personen føler (det følelsesmessige aspekt) og hvordan vedkommende handler (atferdsmessige aspekt).

På bakgrunn av denne kjennskap, bør skolens rådgivere eller annen hjelpeinstans sette i verk tiltak med hensyn til hver av disse komponenter for at intervensjonen skal være nyttig i det lange løp.

6. ”Å avgjøre når foresatte skal informeres”:

Skolen har ansvar for barnets trygghet i skoletiden og bør derfor være den instans som har ansvar for å kontakte de involverte parters foreldre. Offerets foreldre bør informeres i tilfeller der mobbingen vedvarer, barnets skoleprestasjoner blir påvirket på en negativ måte og når skolen har mistanke om at eleven blir mobbet, selv uten klare bevis.

Ovenstående intervensjonsstrategier er rettet mot skolen og hva de ansatte ved skolen kan gjøre for å bistå et barn som er offer for trakassering. Men omsorgsgivere har et like stort ansvar som skolen til å hjelpe barnet. Dette er bare mulig dersom skolen informerer foreldrene om barnets problemer på skolen.

8.2.2 Hva kan hjemmet gjøre?

Orpinas og Horne (2006) kommer med enkelte forslag til hvordan mobbeofferets foreldre kan hjelpe sitt barn. Foreldre som mistenker at deres barn er offer for mobbing, bør i følge forskerne for det første etablere en åpen relasjon til barnet sitt, der barnet får mulighet til å snakke ut om problemene i et trygt og forståelsesfullt miljø. I tillegg kan foreldre bidra med effektive strategier for å takle mobberen eller minimere trakasseringen. Dette kan blant annet gjøres ved å foreslå utvikling av gode problemløsningsteknikker uten innslag av vold og lære barnet å stifte positive vennsrelasjoner. Foreldre til ofre kan også føre en logg over hvor ofte deres barn er blitt trakassert, av hvem det er blitt trakassert, hvem var vitne til episoden og hvor mobbingen skjedde. Samtidig kan foreldre ta bilder av ødelagte eiendeler og observerbare skader på barnet og samarbeide med barnet for å redegjøre for hvilke strategier som har fungert eller ikke fungert for å stoppe mobbingen overfor skolen og andre foreldre. Det siste forslaget er kanskje det viktigste, det å etablere et godt samarbeid med skole og andre foreldre, slik at en handlekraftig plan kan skisseres, settes ut i livet og vurderes som enten effektiv eller ikke. En slik involvering av flere parter vil mest sannsynlig være med på å minimalisere forekomsten av mobbing i skolen.

Olweus (2000) til forskjell fra Orpinas og Horne (2006) kommer med tiltak overfor begge gruppene av mobbeofre, både det provoserende og det passive offer.

I følge han kan foreldre og eventuelt lærere til førstnevnte type offer prøve å assistere eleven til å finne andre mindre provoserende eller aggressiv responsmønster og mer sosialt akseptabel atferd. Men til tider kan det provoserende mobbeofferets atferd være vanskelig å takle. I slike tilfeller anmodes de voksne om å kontakte fagfolk. Med hensyn til det passive offer, kan foresatte oppfordre barnet til å delta i ulike aktiviteter, som blant annet idrett eller andre fritidsaktiviteter som barnet har interesse av, og på den måten ha muligheten til å stifte nye bekjentskaper basert på felles interesser. Dette kan hjelpe barnet til å bryte isolasjonen, som ofte blir en konsekvens av langvarig mobbing.

Det å oppmuntre barnet til å ta kontakt med en annen i klassen eller en annen jevngammel på skolen kan også være hensiktsmessig fordi denne annen kan gi støtte til offeret. Dette gjør det naturlig å spørre seg hvordan disse jevngamle kan hjelpe ofre for trakassering.

8.2.3 Hva kan jevngamle gjøre?

Skole og foreldre har det overordnede ansvaret for å sette i verk konkrete tiltak overfor mobbere og ofre for mobbing, men kan det være hensiktsmessig å involvere også elever i arbeidet med å hindre mobbing og støtte mobbeofre. I følge Lee (2004) kan et slikt mål nås kun hvis elever får tillatelse til å være aktive deltakere i løsningen av problemet og får trening i å hankses med slik problematikk under overvåkning av kompetente voksne. Lee (2004) skisserer mange av de samme teknikkene som Sullivan (2000), som jevngamle kan benytte seg av for å hjelpe elever som blir trakassert. Men Sullivan gir i motsetning til Lee en mer detaljert beskrivelse av de ulike strategiene. På bakgrunn av dette ønsker jeg å konsentrere meg om hans redegjørelse for tiltakene.

Sullivan (2000:134-145) gjør rede for i alt fire ulike teknikker. Den første teknikken går under benevnelsen "peer partnering", som er basert på en-til-en interaksjon. En elev får som oppgave å danne vennskap med en annen elev som av ulike grunner har behov for det, for eksempel på grunn av mobbing. Hovedpoenget med denne strategien er å gi eleven støtte og trygghet, styrke elevens selvtillit og dele tid sammen med vedkommende og slik muliggjøre en interaksjon med andre elever ved skolen. Dette bør foregå under veiledning av voksne og gjerne med en eldre elev som kan fungere som en positiv rollemodell både for

offeret og andre medelever. Den andre og tredje teknikken, henholdsvis ”peer mentoring” og ”peer counseling”, er relativt like.

Begge teknikkene er basert på aktiv lytting og det å gi tilbakemelding og støtte til offeret og assistere offeret til å finne egne løsninger på konflikter som oppstår. Dette kan være med på å endre offerets posisjon som brikke i et spill det ikke har kontroll over, til å være aktør i eget liv.

Men til tross for likheter, finnes det også forskjeller mellom disse to teknikkene. Den første er basert på støtte overfor én person, mens den andre har en mer formell rådgivningsrolle overfor flere personer. Den fjerde strategien kalles ”peer mediation” og kan innføres både på skolen og i klasserommet, men den forutsetter at flere elever har fått trening i å megle mellom en mobber og et offer. I tillegg bør disse meklere ha gode evner til å finne effektive løsninger på ulike konflikter.

Det som er nevnt ovenfor, er et godt eksempel på Suckling og Temples (2002) ”whole-school approach”, der voksne har det helhetlige ansvaret for å overvåke effekten av teknikkene og jevngamle elever har ansvaret for å sette dem ut i livet. Alle disse teknikkene er avhengig av emosjonelt modne og engasjerte elever, som mestrer å være objektive under mobbeepisoder, uten å ta parti verken med offer eller mobber.

8.3 Spesifikke forebyggende tiltak mot mobbere

Hvilke konkrete tiltak kan lærere og annet skolepersonell, foreldre og jevngamle møte en mobber med?

8.3.1 Hva kan skolen gjøre?

Roberts (2006) mener at mobbere må få like mye om ikke mer oppmerksomhet enn ofre. En av årsakene til dette er at mobbere er årsaken til at mobbing oppstår. Av den grunn bør skolen arbeide med disse barna for å stanse deres trakassering av andre. Men han understreker at voksne som skal arbeide med denne gruppen barn, bør ha vilje til å motstå mobberens forsøk på å skape irritasjon og være tålmodig og ikke gi opp dersom effekten av strategien uteblir med det første. Roberts (2006:124) oppgir følgende tiltak som essensielle i arbeidet med mobbere:

1 "Å lytte til mobberens historie":

Denne strategien er avhengig av tålmodige voksne som er villige til å vise mobberen omsorg og spørre om hva som ligger bak atferden, uten å være dømmende eller forutinntatte.

Det er viktig at lærere og andre kyndige voksne som skal hjelpe mobberen, ikke oppfatter barnets forklaringer som bortforklaringer. Dette forutsetter forståelse for elevens kognitive evner. Dermed er vi på neste strategi.

2 "Å ha en forståelse for mobberens tanker og logikk":

Den voksne bør ha innsikt i hvorfor eleven "velger" å mobbe. Det vil gjøre det enklere å finne gunstige intervensjonsteknikker, fordi de er basert på årsaken til barnets atferd eller utsagn. Men denne strategien er kun effektiv dersom eleven har innsikt i egen atferd og møter voksne som har forståelse for at det kan finnes mindre opplagte årsaker til mobbingen enn det øyet kan observere.

3 "Å ikke forlate mobberen":

Denne strategien kan praktiseres både ved å vise omsorg for den aggressive part ved å ikke gi opp vedkommende, og samtidig ansvarliggjøre den som har gjort noe galt ved å tillate forklaring, men fortelle hvorfor reaksjoner må til.

4 "Å lære mobberen hva som er akseptabel atferd og når grenser overskrides":

Det å være bestemt og gi konkrete eksempler på hva som er og ikke er godkjent atferd på skolen og lære dem til å forstå andres grenser og når disse overskrides.

5 "Å arbeide sammen for å minimere mobbing, samtidig som det arbeides med mobberne individuelt":

Alle voksne og elever på skolen bør aktivt delta i å stoppe mobbing. En slik reaksjon fra alle på skolen, vil gjøre det vanskelig for mobberen å fortsette sin uakseptable atferd. Videre kan skolens rådgivere sammen med lærere arbeide med èn- til -èn interaksjon også overfor mobberen. Dersom dette skal være nyttig, bør det etableres et tillitsforhold basert på gjensidig respekt.

6 "Å forsikre seg om at skolen har nødvendige retningslinjer for å hankses med mobbing og iverksette disse ved behov":

Skolens politikk må være at det er klart hvilke konkrete handlinger, utsagn med mer som er upassende og hvilke sanksjoner som eventuelt vil bli utført.

7 ”Å gi støtte og opplæring til mobberen i å hankses med egen voldelig fremtreden”:

Det å møte mobberen med støtte og assistanse, vil gjøre det enklere å oppnå langvarige forandringer i mobberens atferd. For at tiltak skal ha verdi, bør både de emosjonelle, kognitive og atferdsmessige sidene hos mobberen tas i betraktning.

8 ”Å avgjøre når mobberens foresatte skal kontaktes”:

Skolepersonell bør kontakte de involvertes foreldre når mobbingen er konsistent, og når eleven har til hensikt å skremme eller trakassere andre. Foreldre har krav på å få innblikk i hvilke tiltak skolen har innført overfor mobberen. Skolen vil tjene på å betrakte foreldre som kompetente samarbeidspartnere, men samarbeidet er avhengig av gjensidig forståelse.

8.3.2 Hva kan hjemmet gjøre?

I følge Orpinas og Horne (2006) bør mobberens foreldre der det er behov for det, motta hjelp av en familierådgiver eller annen fagperson med den hensikt å utvikle effektive strategier for å takle sitt barns aggressive atferd. Ved å hjelpe foresatte til å være mer kompetente, vil en samtidig bidra til å endre deres barns trakassering.

Forehand *et al.* (2002) understreker på bakgrunn av tredve års forskning følgende seks elementer som essensielle når en fagperson skal samarbeide med foreldre til mobbere:

For det første bør *tiltak rettes inn mot barnets foreldre*. Forskerne gir flere årsaker til dette. Det er blant annet foreldrene som har autoritet og påvirkning i familiesystemet og drivkraft eller evne til oppmuntring av sitt barn. Foreldre kjenner sitt barn best, barnet har et sterkere følelsesmessig bånd til disse enn noen annen voksen og de har naturligvis stor innflytelse på deres barns atferd og dermed et ansvar for å gå foran som gode rollemodeller. For det andre er det mest hensiktsmessig å *fokusere på positiv fremfor antisosial atferd*. Familierådgivere som hjelper foreldre med å rette oppmerksomheten mot barnets positive sider, noe alle barn har - selv mobbere, istedenfor individets mindre gode sider, er med på å bryte den onde sirkelen. Det å endre aggressiv atferd ved hjelp av forsterkning av god atferd, er en stor utfordring både for foreldre og rådgivere. Men dersom foresatte lykkes med denne oppgaven, vil barnets selvbilde bedres. Dette elementet henger sammen med neste, *det å lære foreldre å identifisere og forstå atferd*. Det å endre barnets voldelige atferd og fremskynde positive sider ved atferden er avhengig av foreldre som har kunnskap om alvorlighetsgraden av barnets mobbeatferd og innsikt i hva som kan være årsaken til barnets

utviste aggresjon. Det fjerde elementet baserer seg på å *lære foresatte sosiale læringsprinsipper*.

Eksempler på gode læringsprinsipper er å modellere passende konfliktløsningsteknikker og møte barnet med positiv forsterkning i forhold til mellommenneskelige ferdigheter. Dette er viktige prinsipper fordi barn gjør som foreldre gjør, ikke som de sier, og foreldre trenger å oppøve ferdigheter til å endre barnets og eventuelt eget atferdsmønster. Denne strategien har forbindelse til femte strategi, som innebærer å *lære bedre foreldreferdigheter*. Det vil blant annet si å utvikle nye strategier for positiv interaksjon med barnet, bedre familiesamhørigheten og innføre nye regler og rutiner i familien som alle har et ansvar for å følge. Men barnet bør få rom til å utfolde seg innenfor rimelighetens grenser, noe som avgjøres av de foresatte. Disse elementer vil skape et positivt hjemmemiljø. Det sjettede element er svært viktig, nemlig å *redegjøre for risikofaktorer i familie eller hos foreldrene*. Fysiske (alkohol eller annen rusmiddelavhengighet) og/eller psykiske (depresjon, angst med mer) problemer hos foreldre eller annet familiemedlem bør gis oppmerksomhet for at tiltak overfor barnets aggressive tendenser ikke skal bli skjøvet til side. Den siste strategien tar opp til diskusjon *verdien av å overføre innlærte teknikker til andre settinger*.

De teknikker barnet har lært ved støtte av foreldre som har deltatt i en rådgivningsprosess, vil være nyttig å implementere på skolen og andre situasjoner for at tiltak skal være langvarige. (Forehand *et al.* 2002 i Orpinas og Horne, 2006:206-207).

Olweus (2000) presiserer i likhet med Forehand *et al.* (2002) at et stimulerende hjemmemiljø er avgjørende for mobberens fremtidige atferd. Foreldre bør kombinere klare regler og ros ved positiv fremtreden og sanksjoner ved negativ atferd. For øvrig legger de til at mobberen som ofte karakteriseres som rastløs, fysisk sterk og dominerende, kan få hjelp av sine foreldre til å gjøre bruk av sine trekk på en mer konstruktiv måte, for eksempel i sport og liknende aktiviteter.

8.3.3 Hva kan jevngamle gjøre?

Det finnes lite litteratur som tar for seg spørsmålet om hva jevngamle kan gjøre for å hjelpe mobbere. Når mobbing drøftes, blir det naturlig å ta opp til diskusjon hvilke tiltak som kan iverksettes overfor offeret, som er den part som trenger støtte og beskyttelse. Men elever som har fått rollen som meklere i mobbesituasjoner, understreker at så lenge de involverte

parter, det være seg offer eller mobber, ikke blir møtt med aktive strategier for mekling, vil problemet vedvare. En effektiv mekling bør foregå på følgende måte:

Før selve møtet mellom partene starter, bør det være enighet om felles regler for hvordan meklingen bør foregå. Blant annet bør det være enighet om at begge parter får lov til å fortelle sin side av saken, men ved å være ærlig, åpen og vise vilje til å finne en løsning på problemet. Deretter har mekleren til oppgave å gjenta det som er blitt sagt for å avdekke situasjonen og oppklare eventuelle misforståelser. Så skal mobber, offer og mekler(e) drøfte mulige løsninger på problemet slik at enighet oppnås. Dersom regler blir brutt, skal mekleren minne vedkommende om det og eventuelt avgjøre om voksne skal kontaktes. (Sullivan, 2000). I tillegg markerer Hazler (1996) at jevngamle bør være like oppmerksomme på mobberens positive som negative sider. Ved kritikk bør det uønskede trekk kommenteres som uakseptabelt, ikke individet som sådan.

8.4 Oppsummering

I dette kapitlet har jeg ønsket å redegjøre for forskningsfunn rundt forebygging av og tiltak mot mobbing. Med hensyn til forebygging av mobbing i skolen, skisseres blant annet et positivt skolemiljø som et verdifullt første tiltak.

Det som avgjør om en skole setter rammer for gode utviklings- og oppvekstvilkår, er den politikk den enkelte skole har. En skole som gir trygghet, fremmer respekt, tar tak i konflikter som oppstår, gir gode lærings- og utviklingsmuligheter for den enkelte elev og verdsetter elevmangfold, er en skole som minimerer mobbing. Dersom målet om en mobbefri skole skal oppnås, bør skolen være inkluderende og sette faste rammer for hvordan eventuelle konflikter blant elevene skal takles.

Orpinas og Horne (2006) hevder at dersom det forebyggende arbeidet mot mobbing skal ha effekt, må i tillegg klassemiljøets kvalitet være i fokus. I klassen har den enkelte lærer det overordnede ansvaret for at elevene får mest mulig ut av skolehverdagen ikke bare med hensyn til den faglige kunnskapstilegnelse, men også med tanke på tilegnelse av mellommenneskelige kunnskaper. I tilfellet dette målet ikke nås, kan læreren ta det neste skritt, nemlig å utarbeide klasseregler som har som målsetning å holde ro og orden i klassen. Videre understrekes verdien av å hjelpe elever til å utvikle god sosial kompetanse. Dette

forebyggende tiltak er essensielt i forhold til alle elever, men mobbere og andre elever som skaper konflikter, bør være i fokus.

Som tidligere nevnt kan disse elever ha vansker med å følge fastsatte regler. Av den grunn vil skolen i samarbeid med foreldre, tjene på å møte disse elever med klare retningslinjer for hva som er akseptabel atferd i skolen.

Ovenstående tiltak er generelle, men viktige i arbeidet med å skape trygge rammer og veltilpassede elever, som har innsikt i konsekvensene av sin atferd og selv ser verdien av sitt ansvar for å skape en mobbefri skole. Men selv om forebygging nytter, tyder forskning på at det finnes det indikasjoner på at mobbing fremdeles er et problem ved mange skoler.

Dermed vil det være tjenlig med konkrete tiltak mot mobbing, spesielt rettet mot gruppen av barn som mobber og deres ofre. Overfor mobbeofre kan skolen, hjemmet og jevngamle gi støtte, vise engasjement, tilby alternative konfliktløsningsmetoder og øke offerets lave selvverd ved å tilby vennskap. Effekten av disse strategiene er avhengig av etableringen av et tillitsfullt og godt samarbeid mellom skole, elever og foreldrene til offeret. Det samme åpne samarbeidet mellom skole og hjem vil være av verdi for å få bukt med mobberens uheldige atferdsmønster. Det å møte mobberen med forståelse uten å være forutinntatt, å hjelpe med å minimalisere aggresjonsnivået og påpeke og styrke positive trekk, anses som gode mottiltak. Men mobberens negative handlinger bør bli møtt med sanksjoner. En av årsakene til en slik respons, er å ansvarliggjøre eleven eller lære vedkommende å ta ansvar for egen atferd og slik understreke at overskridelse av grenser vil få konsekvenser.

Videre ønsker jeg å påpeke at forskere som har hatt som mål å utarbeide tiltak overfor mobbere og ofre, ikke har tatt hensyn til de kjønnsforskjeller blant mobbere og forskjeller mellom mobbere og ofre som er blitt avdekket i tidligere kapitler. Det gjør det naturlig å stille seg spørsmål om det hadde vært hensiktsmessig å implementere ulike tiltak for kjønne, basert på de funn som foreligger med hensyn til gutters direkte mobbeatferd og jenters mer indirekte og ofte skjulte atferd.

Det samme vil gjelde for ofre i motsetning til mobbere, som eksempelvis er blitt identifisert å ha lav selvtillit, høy angst- og depresjonsnivå og har vanskelig for å etablere gode vennsapsrelasjoner. Men de fleste forskere har foreslått spesifikke tiltak for å minimalisere aggressiv eller voldelig atferd, uten å presisere om intervensjonen er nyttig overfor gutter som oftest er kjent for å stå for mye av den fysiske, utagerende mobbingen.

Olweus (2000) har kommet med tre regler for hvordan medlever i klassen skal være overfor hverandre, hvor den siste regel markerer viktigheten av å ta vare på elever som lett blir alene eller isolert. Denne formen for mobbing er typisk for jenter. Selv om Olweus har unnlatt å utheve det, vil jeg anta at en slik regel i klasserommet nettopp vil fange opp den indirekte mobbingen jenter bedriver og samtidig bidra til støtte av mobbeofferet, både gutter og jenter. Olweus (2004) skisserer i Smith *et al.* (2004:25) diagrammer som viser den positive effekten av hans mobbeprogram. Disse illustrasjonene tyder på at hans mobbeprogram har vært effektiv med hensyn til forebygging av mobbeproblemet. Han understreker at han har registrert større reduksjon i jenters mobbeatferd i motsetning til gutters, og den samme reduksjonen i antall ofre har vært større blant jenter enn gutter. Basert på dette funn hevder han at jenter generelt er mer mottakelig for mobbeprogrammer enn gutter.

9.0 OPPSUMMERING OG KONKLUSJONER

I denne oppgaven har jeg prøvd å besvare følgende problemstilling: Hva vet vi om mobbing og kjønnsforskjeller? Innledningsvis har jeg ønsket å understreke at mobbing fremdeles er et aktuelt tema.

Mobbebegrepet er blitt flittig anvendt i forskningssammenheng. Blant annet Darwin og Lorenz var opptatt av den ”mobbing” som forekommer i dyreriket. Dyrers dominante, aggressive og fysiske mobbeform har likhetstrekk med måten mennesker mobber. Heinemann, Pikas, Roland og ikke minst Olweus har vært sentrale personer i det skandinaviske forskningsmiljøet når det gjelder mobbing blant barn og unge. Olweus og Roland nevnes også som ledende personer innen den internasjonale mobbeforskningen. I følge disse forskere tar barns mobbing flere former, men en beskrivelse av de ulike formene for mobbing tyder på mange likhetstrekk. Det store skillet går mellom gutters direkte fysiske eller verbale mobbing og jenters mer indirekte skjulte mobbing. Gutteres fysiske og ofte aggressive mobbetendens er i motsetning til jenters lettere å kartlegge. Dessuten gis det ulike årsaker til hvorfor gutter og jenter mobber som de gjør. Miljøets forventninger til jenter og gutters atferd nevnes blant annet som en mulig faktor til kjønnsforskjellene som er rapportert. Forskjellige arenaer kan sette ulike krav til kjønnsenes væremåte, men idealene om hvordan jenter og gutter ”bør” være, vil antakeligvis endres i takt med samfunnsforhold og individuelle preferanser. Eventuelle endringer i utøvelse av mobbing kan ha medført at jenter er blitt mer frempå, og nødvendigvis ikke så ulik gutter. Men det er grunn til å etterspørre mer forskning på jenters aggressivitet eller vold, slik at det er mulig å redegjøre for mer utfyllende forskjeller eller likheter mellom kjønnene. Dessuten er det ikke utenkelig at barns aggressive mobbeatferd ofte vil henge sammen med andre konflikter, enten i hjemmet eller skolen.

Enkelte forskere definerer mobbing som et gruppefenomen, det vil si flere- mot én mobbing, mens andre betrakter det som enten et individuelt fenomen eller et gruppefenomen, der én eller flere er delaktige enten som mobbere eller ofre. Dessuten kan det å være oppmerksom på farene ved å rangere en person som enten mobber eller offer være verdifullt. Idet slike konsepter tas i bruk oppstår en klargjøring, samtidig som det kan skapes en tilstand av stigmatisering, der vedkommende ikke får rom for å bevege seg utenfor dette skillet.

Forekomsten av mobbing har interessert mange forskere. I litteraturen foreligger det utallige undersøkelser, men jeg har kartlagt tall fra noen av de mest profilerte nordiske studier.

Undersøkelsene i grunnskolen tyder på varierende resultater med hensyn til trinn, kjønn og hyppighet. Trenden er at utviklingen har gått begge veier: Enkelte studier understreker en nedgang i mobbing hos begge kjønn fra barnetrinnet til ungdomstrinnet, mens funn fra andre studier peker på en økning. Ved en sammenlikning av undersøkelsene kan det fastslås at det er sprik i funnene, men det er likevel enighet om de ulikheter som finnes mellom gutter og jenter. Hovedtendensen er at gutter er overrepresentert når det gjelder deltakelse i mobbing, både som mobbere og ofre. Dessuten karakteriserte gutter flest i motsetning til jenter, sin atferd som mobbing. Denne tendensen kan muligens ha sammenheng med enkelte jenters motvilje til å anse sin atferd som trakassering. Greiff (2005) påpeker at en mulig årsak til ulike resultater til en viss grad kan tilskrives de forskjeller som forekommer mellom Olweus sin nasjonale mobbeundersøkelse og Rolands longitudinelle undersøkelse og geografisk avgrensede analyse.

Dessuten er det presentert to undersøkelser som er med på å avdekke mobbing i den videregående skole. Det foreligger et begrenset forskningsmateriale når det gjelder forekomsten av mobbing på høyere trinn. Til tross for denne erkjennelsen, kan det basert på de foreliggende studier, oppsummeres at resultatene er avvikende når det gjelder hvor mange av de unge som mobber og hvor mange som utsettes for mobbing. Dessuten rapporteres det om et skift i mobbingens form fra lavere til høyere trinn. På høyere trinn, tas det oftere i bruk indirekte eller psykiske former for mobbing. Denne mobbetypen er typisk for jentemobbere, men guttemobbere følger i samme spor. Det kan konkluderes med at til tross for noen generelle likheter mellom kjønnene, har alle undersøkelsene der begge kjønn er representert, kommet frem til den samme slutning at gutter til forskjell fra jenter oftere er delaktig i mobbing av andre elever og oftere blir mobbet selv.

Forskere har avdekket store karakteristiske forskjeller mellom mobbere og ofre. Det største avvik er observert med hensyn til trekkene aggresjon, fysisk styrke eller svakhet og selvfølelse. Basert på fremlagte funn kan det konkluderes med at mobbere har et aggresjonsproblem i motsetning til barn som trakasseres og barn som ikke er delaktige i mobbing. Dessuten finnes det en fysisk ubalanse mellom mobbere og ofre, noe som igjen kan være med å styrke mobberens følelse av overlegenhet overfor offeret.

Selv om det kan diskuteres hvor tilfreds mobbere er med seg selv, finnes det større enighet om ofres dårlige selvfølelse og engstelige væremåte. I denne sammenheng kan en ikke komme utenom årsak- og virkningsproblematikken. Enten blir barn mobbet på grunn av sin urolige væremåte eller så blir de urolige eller innesluttet av å bli utsatt for mobbing. Med andre ord kan det dannes en vond sirkel. Selv om de fleste barn er robuste og motstandsdyktige mot negativ oppmerksomhet, kan mange antakeligvis føle seg usikre og svake i møte med en potensiell mobber. Menneskelige relasjoner kan være kompliserte. Som en følge av dette, er det vanskelig å resonnerer seg frem til om det er faktor A som fører til B eller omvendt, eller om det er en tredje faktor som er av betydning. Min hensikt har ikke vært å finne svar på hva som er årsak og virkning, men heller å påpeke at det ikke er lett å komme med entydige svar når en har å gjøre med slike kausale slutninger.

Selv om det er sprik i resultatene med hensyn til hvor skoleflinke, samarbeidsvillige og populære mobbere og ofre er, kan observasjonene tolkes dit hen at disse barn og unge har det vanskeligere enn de fleste jevngamle. I tillegg bør det understrekes at de fleste studier har viet lite oppmerksomhet på mulige kjønnsforskjeller i karakteristika blant mobbere og ofre. Der det er funnet noen, har jeg prøvd å påpeke det. Dermed kan det konkluderes med at det trengs mer fokus på jentemobbere og jenteofre og om det er noen vesensforskjell mellom disse og guttene. Samtidig kan det ikke ses bort fra at det finnes barn og unge som vil falle utenfor de skisserte karakteristika, men som uansett er involvert i mobbing i en eller annen form, enten som mobber eller offer. Blant jevngamle gutter og jenter er det tilsynelatende like holdninger til mobbere og ofre. Mobbing er for de fleste uakseptabel atferd. Men ved en nærmere vurdering, fordeler kjønnene seg noe ulikt. Jenter har i større grad enn gutter et mer negativt bilde av mobbere og større medfølelse for ofre.

Kartleggingen av mobbere og ofres selvfølelse eller egobilde har ikke gitt entydige svar.

Enkelte av mobberne og ofrene ga inntrykk av å ha en generell god selvfølelse, spesielt guttemobbere, mens ofre av begge kjønn hadde en negativ vurdering av seg selv.

Jevnaldervurderinger i forhold til disse elevens selvfølelse, pekte i samme retning. Enkelte vurderte mobbere og ofre som personer med godt selvbilde, mens andre mente det motsatte. Igjen tyder resultatene på kjønnsforskjeller med hensyn til hvem av kjønnene som ble ansett å ha en god selvfølelse.

Blant forskere er det tross slike motstridende funn, større enighet om en forskjell mellom ofres og mobberes selvfølelse. På bakgrunn av mobbere og ofres selvfølelse og korrelasjonen mellom ulike egobilder i forhold til enkelte dimensjoner, er det grunn til å argumentere for at ofre i motsetning til mobbere og andre barn har et lite fordelaktig syn på seg selv og sine ferdigheter. Hovedtendensen er at ofre av begge kjønn ble registrert å ha større diskrepans mellom de ulike egobildene. Dette kan være en mulig indikasjon på at ofre setter unødvendig stor krav til seg selv.

På dimensjonene viser det seg å være større kjønnsforskjeller enn gruppeforskjeller med unntak av faktorene dominans, hvor mobbere var mer dominerende i sin væremåte enn andre barn, og depresjon, hvor ofre rangerte seg selv som svært deprimerte. Det kan konkluderes med at forskerne til tross for få studier på kjønn og selvfølelse, her har kommet frem til en del forskjeller mellom kjønnene. Dessuten kan det samtidig være hensiktsmessig å etterspørre flere studier på området.

Ofre benyttet seg av diverse reaksjonsformer i møte med en mobber. Det store skillet gikk mellom hjelpeløshet eller motangrep. Dessuten kom forskere frem til mulige kjønnsmessige forskjeller i måten å reagere. Hjelpeløshet er en passiv form for reaksjon mot mobbing. En slik form for respons ble hovedsakelig benyttet av jenteofre. Gutteofre på sin side tok i bruk en mer aktiv reaksjonsform, nemlig motangrep. En større andel av ofrene rapporterte at de benyttet seg av likegyldighet som respons overfor mobbing. Dessuten betraktet de fleste jevngamle barn og voksne likegyldighet som den mest konstruktive reaksjonsformen.

Videre har forskere presisert at mobbere og ofre har enkelte fellestrekk med hensyn til psykisk og fysisk helse. Selv om disse barna har flere psykologiske og fysiologiske plager enn andre barn, bør det understrekes at førstnevnte gruppe stort sett har bedre helse enn barn som trakasseres. Forskningsresultater har antydning at ofres dårlige psykiske og fysiske helse til en viss grad er en konsekvens av den stressende situasjonen de befinner seg i. Men det er vanskeligere å peke på de bakenforliggende årsakene til mobberes sviktende helse. En mulig forklaring på disse barns helsestatus kan ligge i Olweus (2000) sine kommentarer om at det ikke er tilfeldig hvem som blir mobbere og ofre for trakassering. Følgende forhold ramses blant annet opp som mulige forklaringer på hvorfor nettopp disse barna har den rolle de har i tillegg til en dårligere helse sammenliknet med andre barn: familiebakgrunn, oppdragelse i hjemmet og personlighetsstil.

Med hensyn til slike årsak- og virkningsrelasjoner kan det allikevel være vanskelig å komme med åpenbare konklusjoner fordi det ikke finnes entydige svar på hva som er årsak og virkning og om mindre innlysende forhold er av betydning. Det kan antydes at det mest hensiktsmessige ville være å se bort fra en årsak- og virkningstenkning og heller rette fokuset på en erkjennelse av at mellommenneskelige forhold er komplekse og langt fra definitive. På bakgrunn av de foreliggende resultater kan det dessuten konkluderes med at jenteofre hadde en høyere GHO- verdi, altså flere og alvorligere helseproblemer enn gutteofre.

En sammensetning av personlighetstrekk, lav selvfølelse og trakasseringens innflytelse på ofres egenverd har muligens langsiktige følger for disse. Dermed vil jeg poengtere viktigheten av å sette i verk forebyggende tiltak tidligst mulig slik at disse uheldige mønstre kan brytes ned.

En skole som satser på en nulltoleranse politikk mot mobbing, er inkluderende og interesserer seg for elevenes ve og vel og fremmer trygghet og utvikling. Lærere som tilrettelegger undervisningen med den hensikt å møte den enkelte elevs behov og som er opptatt av å vektlegge verdien av gode faglige kunnskaper og sosiale ferdigheter, gir rom for personlig vekst og kunnskapstilegnelse. Dessuten har den samme skole og de samme lærere et større ansvar for å ta vare på og legge sanksjoner overfor elever som har vansker med å rette seg etter skolens regler. Dette er verdifullt for et godt miljø i skolen. Men for at dette virkelig skal ha effekt, må blant annet foreldre og jevngamle inkluderes i arbeidet med å skape en mobbefri skole. Videre understreker Smith *et al.* (2004) og Sprague og Walker (2005) at mobbeprogrammer bør ta i betraktning de kjønnsforskjeller som forskningsfunn har avdekket, spesielt med hensyn til den type mobbing jenter anvender og opplever. I tillegg fremhever Smith *et al.* verdien av å utvikle tiltak som kan gjøre nytte av ressurssterke jenters mellommenneskelige evner.

LITTERATURLISTE

Björkqvist, Kaj, Ekman, Kerstin og Lagerspetz, Kirsti. (1982). *Bullies and victims: Their ego picture, ideal ego picture and normativ ego picture*. I: *Scandinavian Journal of Psychology* nr. 23, 307-313.

Djupedal, Øystein, august 2006, I: *Nettavisen* nr.16

Eagly, Alice H og Steffen, Valerie J. (1986). *Gender and aggressive behavior: A meta-analytic review of the social psychological litterature*. I: *Psychological bulletin*, vol. 100, nr. 3, 309-330.

Egan, Susan K og Perry, David G. (1998). *Does low self- regard invite victimization? I: Developmental Psychology*, vol. 34, nr. 2, 299-309. Florida, Florida Atlantic University. Department of Psychology.

Eriksson, Bjørn., Lindberg, Odd., Flygare, Erik., og Daneback, Kristian. (2002). *Skolen- en arena for mobbning: en forskningsøversikt och diskussion kring mobbning i skolan*. Stockholm. Skolverket.

Galloway, David og Roland, Erling (2004). *Is the direct approach to reducing bullying always the best? I: Smith, Peter K., Pepler, Debra og Rigby, Ken. (2004). Bullying in schools: how successful can interventions be? Cambridge, Cambridge University Press.*

Greiff, Paul. (2005). *Mobbing, selvoppfatning og psykisk helse: Teoretisk gjennomgang og resultater fra en undersøkelse i Namdalen blant elever i sjette og niende klasse høsten 2002..* Trondheim, NTNU. Fakultet for samfunnsvitenskap og teknologiledelse. Pedagogisk institutt, Doktoravhandling.

Hazler, Richard J. (1996). *Breaking the cycle of violence: Interventions for bullying and victimization. Accelerated Development*. Washington DC, Accelerated Development Publishers.

Heinemann, Peter- Paul. (1972). *Mobbing: gruppevold blant barn og voksne*. Oslo, Gyldendal Norsk Forlag.

Høistad, Gunnar. (1999). *Mobbing: ei bok om å forebygge, oppdage og stoppe mobbing*. Oslo, Forlaget Fag og Kultur.

Lee, Chris. (2004). *Preventing bullying in schools: A guide for teachers and other professionals*. London, Paul Chapman Publishing.

Olweus, Dag. (1985). *80.000 elever innblandet i mobbing*. I: *Norsk skoleblad* nr. 2, 18-23.

Olweus, Dag. (2000). *Mobbing i skolen: hva vi vet og hva vi kan gjøre*. Oslo, Gyldendal Norsk Forlag.

Orpinas, Pamela og Horne, Arthur M. (2006). *Bullying prevention: Creating a positive school climate and social competence*. Washington, DC. American Psychological Association.

Pikas, Anatol. (1976) *Slik stopper vi mobbing*. I: Roland, Erling og Munthe, Elaine. (1989). *Bullying: An international perspective*. London, David Fulton Publishers.

Rigby, Ken. (2002). *New perspectives on bulluying*. London and Philadelphia, Jessica Kingsley Publishers.

Rigby, Ken og Slee, Phillip. T. (1993). *The relationship of Eysenck's personality factors and selfesteem to bully / victim behaviour in Australian school boys*. I: *Personality and individual differences* nr.14, 371-373.

Roberts, Walter B. (2006). *Bullying from both sides: Strategic interventions for working with bullies and victims*. California, Thousand Oaks, Corwin Press.

Roland, Erling. (2003). *Pluss 70 % mobbing*. I: *Utdanning* nr. 3, 79-81.

Roland, Erling og Vaaland, Sørensen Grete. (1996). *Mobbing i skolen: en lærerveiledning*. Oslo, Kirke-, Utdannings og Forskningsdepartementet.

Ross, Dorothea M. (1996). *Childhood bullying and teasing: What school personnel, other professionals, and parents can do*. San-Francisco, University of California, American Counseling Association.

Salmivalli, Christina. (1998). *Not only bullies and victims: Participation in harassment in school classes: Some social and personality factors*. Helsinki, University of Finland, Department of Psychology.

Salmivalli, Christina. (2006). *Jenters usynlige mobbing. I: Forskning. no/ Artikler*.

Salmivalli, Christina., Karhunen, Jarkko og Lagerspetz, Kirsti M.J. (1996a). *How do the victims respond to bullying? I: Salmivalli, Christina. (1998). Not only bullies and victims: Participation in harassment in school classes: Some social and personality factors*. Helsinki, University of Finland, Department of Psychology.

Salmivalli, Christina., Kaukiainen, Ari., Kaistaniemi og Lagerspetz, Kirsti M.J. (1996b). *Self- evaluated selfesteem, peer- evaluated selfesteem, and defensive egotism as predictors of adolescent's participation in bullying situations. I: Salmivalli, Christina. (1998). Not only bullies and victims: Participation in harassment in school classes: Some social and personality factors*. Helsinki, University of Finland, Department of Psychology.

Sandsleth, Gudmund og Foldvik, Hanna Marie. (2000). *Mobbing i videregående skole: rapport fra en undersøkelse ved ni skoler*. Porsgrunn, Lillegården kompetansesenter.

Simmons, Rachel. (2002). *Flickors vrede: om vennskapsrelasjoner och mobbning*. Stockholm, Bokforlaget Forum.

Smith, Peter K., Pepler, Debra og Rigby, Ken. (2004). *Bullying in schools: How successful can interventions be?* Cambridge, Cambridge University Press.

Smith, Peter K og Sharp, Sonia. (1994). *School bullying: Insights and perspectives*. London og New York, Routledge.

Sprague, Jeffrey R og Walker Hill M. (2005). *Safe and healthy schools: Practical prevention strategies*. New York og London, The Guilford Press.

Storfjord, Erna Myhre og Storfjord, Per. (1997). *Stopp mobbingen: signaler, symptomer og tiltak*. Bergen-Sandviken, Fagbokforlaget.

Suckling, Amelia og Temple, Carla. (2002). *Bullying: A whole – school approach*. London and Philadelphia, Jessica Kingsley Publishers.

Sullivan, Keith. (2000). *The anti-bullying handbook*. Oxford, Oxford University Press.

Thompson, David, Arora, Tiny og Sharp, Sonia. (2002). *Bullying: Effective strategies for long-term improvement*. London og New York, Routledge Falmer.

Tikkanen, Tarja og Junge, Amund.(2004). *Realisering av en visjon om et mobbefritt oppvekstmiljø for barn og unge: sluttrapport til evaluering av Manifest mot mobbing 2002-2004*. Stavanger, Rogalandsforskning.

Vaaland, Grete Sørensen. (1994). *Problematferd- er det noe problem?: Presentasjon av resultater fra en undersøkelse om psykososiale vansker blant elever i videregående skole*. Stavanger, Senter for atferdsforskning.

